

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10076

YAAKOV DINEZON

Shemuel Rozshanski

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שמואל ראזשאנסקי

יעקב דינעזאן

די מאמע צווישן אונדזערע קלאסיקערס

(1856 — 1919)

*

ארגענטישער אַפטייל פון אלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאנגרעס

בוענאס-איירעס

1 9 5 6

Copyright, 1956, by
CONFEDERACION PRO CULTURA JUDIA
Ayacucho 483/485 Buenos Aires

Hecho depósito que marca la ley 11.723
Printed in Argentina *Impreso en la Argentina*

ת ו כ ן

זייט	
12—7	א זיסער מענטש אין א ביטערער צייט — — — — — פארוואס איז דינעזאן דער העבריער נעוואָרן א שרייבער
20—13	אויף ייִדיש — — — — — א נייער טיפּ משכיל: אַזשטאַט זידלען באַוויינט ער
27—21	„הנאהבים והנעימים“ — — — — —
32—28	דער מחבר וואָס דערשרעקט זיך פאַר זײַן גרויסן דערפאַלג „אבן נגף“, דער ערשטער ייִדישער פאַמיליע־ראַמאַן, פון קאַנפּליקט
40—33	צווישן השכלה און חסידים — — — — — די פאַרבינדונג מיט שלום עליכמען און דער צוזאַמענשטויס
54—41	איבער מענדלען — — — — —
68—55	די נײַע ווענדונג דורך „הערשעלע“ און „יאָסעלע“ — — — דינעזאָנס פאַרהאַנדלונגען צו באַזעצן זיך מיט י. ל. פּרצן אין
74—69	אַרגענטינע — — — — —
78—75	האַט דינעזאָן ווייניק געשאַפן אין די לעצטע יאָרן — — — קינדער־ליבע אין „צוויי מאַמעס“ און די קללה פון געלט
85—79	אין „אַלטער“ — — — — — די אַלטע הײם און אַמעריקע אין „פּאַליק און זײַן הויז“, און
94—86	„דער קריזיס“ פון שטאַטישן ייִדן — — —
108—95	א ווונדערלעכער בנישפיל פון פּרינדישאַפט — — — דער מיטגרינדער פון קינדערהיימען פאַר זײַנע העלדן
117—109	דינעזאָן דער אָפּגעשאַצטער און דער ניט־דערשאַצטער — — —
129—118	נעמען־רעגיסטער — — — — —
131—130	נעמען־רעגיסטער — — — — —

ב י ל ד ע ר

5	יעקב דינעזאָן — — — — —
97	יעקב דינעזאָן און י. ל. פּרײַז — — — — —
111	יעקב דינעזאָן אין א שול צוזאַמען מיט די תלמידים — — — — —

יעקב דינעזאן אין 1913 (אין באַברויסק, ביי מענדל עלקיין אין שטוב)

1

2

3

4

5

6

7

8

א זיסער מענטש אין א ביטערער צייט

צייטגייסט און גייסט פון מענטשן. — פון ריב"ל ביו מענדעלע. — סא-
טירע. — א משכיל מיט מידת-הרחמים. — פרצעס כאראקטעריסטיק, —
תמימות צווישן איבערגעשפיצטע חכמים. — דיגעזאנט ראמאן און
דראמע: „תפילה בלחש“. — ווידוי.

צווישן די יידישע שרײַבערס פון 19טן יאָרהונדערט איז יעמב דיגעזאָן
געווען א יחיד במינו.

געווען אנדערש אין כאראקטער. אנדערש מיט זײַן לעבן. ממילא אנדערש
אין שרײַבן.

געווען א משכיל און דאָך ביז גאָר נאָו, שעמעוודיק, עניוודיק, סענטי-
מענטאָל און צניעותדיק. געוויזן, ווי חסידישער פּאַנאַטיזם ברענגט אומגליקן,
און דאָך נישט אַרויסגערופן צו אים קיין האַס. אפילו קעגן די פאַרדאָרבנע
מענטשן, וואָס ער האָט געשילדערט, האָט ער קיין פאַרביטערונג נישט אַרויסגע-
רופן.

ווען ער האָט זיך באַוווּזן מיט זײַנע ערשטע ראָמאַנען, אין די 70ער און
80ער יאָרן פונעם 19טן יאָרהונדערט, האָבן יידישע שרײַבערס נאָך אַלץ דונערדיק
געשטראַפּט, געריסן פאַסן פון די אַלטפּרענקישע פּירונגען אָדער געלאַכט מיט
יאַשטשערקעס פון דער פינצטערניש און סאַציאַלע עוולות אין די יידישע
שטעטלעך. עס איז נאָך אַלץ געווען אין דער מאָדע ביטער אַריינזאָגן, ווי עס
האָט אַיינגעפירט ריב"ש, דער טעאַרעטיקער פון דער השכלה אין רוסלאַנד. מען
האָט זיך נאָך נישט באַפּרײַט פון רושם, וואָס עס האָט געמאַכט לינעצקי מיט
זײַן זילדען און באַשמוצן דעם חסידיזם. און אױב מענדעלע מוכר ספרים האָט
מיט זײַן שניידיקער סאַטירע נישט אַזוי שאַקירט, איז דאָס געווען אין זכות פון
זײַן וואַרטקונסט, אין וועלכער דער למדן האָט זיך געבריהט מיטן סטימליסטער
און שפּילמיסטער. אין כלל גענומען האָט אָבער געבושעוועט א פאַרביטערונג,
אַזוי אין לעבן, ווי אין דער ליטעראַטור.

„מע' דארף נאָר וואָרפֿן אַ ריקבליק אויפֿן ייִדישן לעבן פֿון פֿאַר. נאָר דער לעצטער צײַט... מען דארף זיך נאָר דערמאָנען און זיך גוט פֿאַרשטעלן: דלפֿנקע, קבצאַנסק, זיבֿן־בלאָטייווקע, ציאַכנאָווקע, און דעם גאַנצן תּוהוּ ובוהוּ פֿון אַלטע ייִדישע „שטעט און שטעטלעך“ (1).

אין אזאָ צײַט איז געקומען יעקב דינעזאָן און אַנשטאָט פֿאַרביטערונג אַרײַנגעבראַכט סענטימענטאַליזם. אַנשטאָט מידת־הרין געקומען מיט מידת־הרחמים.

„ער רעדט ווי אַ ברודער צום ברודער, גאַנץ אָפט ווי אַ מוטער צום געליבטן קינד... אזוי ווי מען האָט געדאַרפֿט ריידן צו די קראַנקע געטאָ־קינדער“ (2). ער האָט אין זײַנע ראָמאַנען געשילדערט שוואַרצע געשטאַלטן, אָבער אַנט־קעגן יעדער שוואַרצער פיגור אַרויסגעפֿירט אַ ליכטיקע געשטאַלט. ער האָט אַפֿילו געצוימט די פֿינטשאַפט צו די מענטשן, וועלכע זײַנען דורך אים פֿאַרגע־שטעלט געוואָרן ווי טײַוואָליים, וואָס האָבן געבראַכט צער, צרות און טראַגישן טויט פֿאַר זײַנע באַליבטע העלדן.

יעקב דינעזאָן איז געווען אַ צאַרטער באַלעבאַטישער ייִד, וואָס האָט נישט געקאַנט פֿאַרלײַדן קיין עוולות. דערפֿאַר האָט ער זיך געהיט, אַליין נישט אַרײַנד־צופֿאַלן, אַליין נישט צו באַגיין אזעלכע עוולות.

ווייט געווען פֿון סאָציאַליסטישע טעאָריעס. פרעמד איז אים געווען די אידייע פֿון קלאַסנקאַמף. פֿון דעסוועגען געפֿינען זיך אין זײַנע ווערק בלעטער, וועלכע זײַנען באַנוצט געוואָרן פֿון סאָציאַליסטן, אַנאַרכיסטן און קאָמוניסטן, ווי ראיות און עדות קעגן סאָציאַלע אומרעכטן אינעם ייִדישן לעבן.

נאָר בעת ער האָט געצוימט זײַן פֿינטשאַפט קעגן שוואַרצע געשטאַלטן, האָט ער פֿאַרפֿלייצט מיט ליבשאַפט יענע מענטשן, וועלכע זײַנען אים ליב געווען, ערלעכע, נאַווע, קינדישע נאַטורן — קרבנות פֿון זאַטע חוצפֿהניקעס און ווילדע פֿאַנאַטיקערס.

„י. דינעזאָן איז דער אָפֿטימיסט אין אונדזער ייִדישער ליטעראַטור. פֿאַר אים איז דאָס שלעכטע נאָר אַ צופֿאַל־מעשה, און ער איז בטוח, אַז דאָס גומע וועט שטענדיק מנצה זײַן די אומגליקלעכע סיבות פֿון לעבן“ (3). אזוי האָט מען

(1) י. ל. פרץ — יעקב דינעזאָן, 1903. — „די ווערק פֿון יצחק לייבוש

פרץ“, נ"י 1920, ז' 132.

(2) ד"ז, ז' 135.

(3) בעל מחשבות — „געקליבענע שריפטן“, ווילנע, 1910 ערשטער

באַנד, „יעקב דינעזאָן“ (צו זײַן 25־יאָריקן יובֿיליי), ז' 116.

אים אָפּגעשאצט אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט. אזוי זעט ער אויס היינט, שוין פון א דיסטאַנץ, א סך יאָרן נאָך זײַן אוועקגיין. היינט דאַרף מען באַגריפֿן דעם מהלך — וואָס פאַר אַ מהלך פון זײַנע שרײַבערישע אָנהייבן! אין זײַן צײַט איז יעקב דינעזאָן געווען אַ יחיד במינו — מיט זײַן אָפּטייִ מיזם.

„אויפגעקלערטע“ האָבן דערפאַר אויף אים געקוקט מיט אַ שמיכל. ס'הייבט זײַן — וואָס פאַר אַ נאַווער מענטש!

יעקב דינעזאָן איז אָבער געווען אויסערלעך פונקט ווי ער איז געווען אייִנערלעך: אַ זיסער מענטש אין אַ ביטערער צײַט. ער האָט נישט געפֿילט די בושע צו זײַן אין קרייזן פון איבערגעשפיצטע חכמים אַ קינדיש־תּמימותדיקער מענטש.

*

די געשיכטע פון זײַן איינציקן ראָמאַן אין לעבן כאַראַקטעריזירט דינע־זאָנען דעם שריפטשטעלער און מענטש.

דינעזאָן, געבוירן אין נײַ־זשאַנער, בני קאָוונע, אין דער עכטסטער ליטע, איז צו די צוועלף יאָר געוואָרן פאַריתומט און דערפאַר איז ער נאָכן טאַטנס טױט אַריבער צו אַ פעטער ווײַנען אין דער גרויס־רוסישער שטאַט מאָהילעוו. גע־שטאַמט פון אַ יחוסדיקער משפּחה, איז ער באַצײטנס אַרײַנגעפירט געוואָרן אין דער וועלט פון ספרים און ביכער. אין מאָהילעוו געלערנט אין ישיבה, אין בית־מדרש און דאָרטן, אונטער דער ווירקונג פון משכילים, זיך אַרײַנגעטאָן אין וועלטלעכע לימודים, אין העברעיִשער ליטעראַטור, אין רוסיש און אין דײַטש. די דאָזיקע קענטענישן האָבן אים געפירט צו פאַרנעמען זיך מיט לערערײַ אין וואָס ער איז געווען אַ בר־מזל. והאֵראיה, ער איז, ווי אַ יונגער בחור נאָך, אַרײַנגענומען געוואָרן פאַר אַ הויזלערער אין איינער פון די ריכטסטע און חשובסטע פאַמיליעס פון מאָהילעוו, צו די הורעוויטשעס, בני וועלכע ער איז שפעטער געוואָרן פאַר־טרויאונג־מענטש, בוכהאַלטער און געשעפטפירער.

באָדאַנע הורעוויטש, די באַלעבאַסטע פון דעם הויז, איז געווען פון גרויסן יחוס. אַ ווילנערן, פון אַ חשובער, גבירישער משפּחה משכילים. איר שוועסטער איז געווען די פרוי פון באַרימטן ווילנער ספרים־דרוקער ראָם. אַליין האָט זי פון איר שטוב געמאַכט אַ וויכטיקן קולטור־געזעלשאַפטלעכן צענטער פאַר אויפגע־וואַכטער יוגנט און אינטעליגענץ. אַהין פלעגן אָנשפאַרן אַלע שווערע הערצער און קיין שווערע הערצער האָבן דעמאָלט נישט געפעלט. כאָטש אין דער דאָזי־

קער שטאָב ביים דינעפער איז נישט געווען קיין גרויסע חסידישע קאנצענטראַט-
 ציע און די פרומע יידן זינען געווען ווייניקער פאנאטיש ווי אין די קליינע
 שמעטלעך, פון דעסטוועגן זינען ביטערע קאנפליקטן און דראמאטישע צוזאמענ-
 שטויסן צווישן עלטערן און קינדער געווען מעשים בכל יום. רעוואָלוציאָנערע
 שטימונגען האָבן פאַרכאַפּט די יוגנט און פון דער אַנדערער זייט האָט די באַלע-
 באַטישע השכלה גערופן און צוגעצויגן צו זיך בחורים און מיידלעך. אַ סך על-
 טערן, וואָס האָבן „געפאַקט“ זייערע קינדער ביים לייענען „גווישע בבלעך“,
 זינען איינס און צוויי „איבערגעציגנט“ געוואָרן, אַז זיי גייען, ר“ל, דירעקט צום
 שמד... זינען די צוזאַמענשטויסן געווען אַזעלכע, אַז דאָס אַנטלויפן פון קינד-
 דער אין מיטן נאַכט האָט זיך גענומען אַפּטער איבערחזרן, און געווען גרעסערע
 אומגליקן, אַזש ביו זעלבסטמאָרד... איז די שטוב פון באַדאַנע הורעוויטש גע-
 וואָרן אַ צענטער פאַר דער דאָזיקער אויפגעוואַכטער יוגנט. דאָרטן זינען זיך
 צונויפקומען משכילים מיט איינפלוס און איידעלע באַלעבאַטיים, וועלכע האָבן
 געהאַט פאַרשטענדעניש פאַר די קאָנפליקטן, און זיי האָבן געזוכט מיטלען, ווי
 צו העלפן. וועמען מיט געלט, וועמען מיט אַן עצה, וועמען מיט אַריינמישן זיך
 אין דער פאַמיליע, וועמען מיט פאַפירן צו פאַרן קיין אויסלאַנד און וועמען צו
 סטימולירן, לערנען, דערמוטיקן, אויב עס האָט זיך געהאַנדלט פון באַנאַכטע
 יונגע מענטשן.

אין דער דאָזיקער שטוב איז יעקב דינעזאָן געוואָרן דער הויזלערער פון דער
 געראַטענער בתי-יחידה, אַ יונג מיידל וואָס האָט אַרויסגעוויזן גרויסע פעיקייטן
 ווי אַ פּיאַניסטן. און אין אַט דעם מיידל האָט דער הויזלערער — זיך פאַרליבט.
 דער לערער האָט אָבער קיינעם נישט אויסגעזאָגט, וואָס ער האָט געפילט
 צו זיין תלמידה. ער האָט עס געהאַלטן ווי אַ הייליקן סוד. אפילו איר גופא קיין
 מאָל קיין איין וואָרט נישט געזאָגט. געליטן, אָבער נישט אויסגעזאָגט. אונטער-
 געקערנקט פון עגמת-נפש, אָבער מיט קיין איין וואָרט נישט געגעבן אַנצוהערן.

מסתמא האָט ער געהאַלטן פון פּעדאַגאָגישן פּרינציפּ, אַז אַ לערער טאָר
 נישט אויסניצן פאַר זינעטוועגן דעם צוטרוי און די אויטאָריטעט, וואָס ער האָט
 ביים תלמיד. טאַקע דערפאַר, ווייל ער איז פּריווילעגירט, איז ער מחויב אָפּצו-
 היטן דיסטאַנץ. בפרט נאָך, ווען מ'איז אַ פאַרטרויאַונגדעמענטש פון דער נאַנד-
 צער פאַמיליע. ער, דער הויזלערער, פלעגט דאָך בייזניין די באַראַטונגען אפילו
 וועגן די אינטימסטע משפּחה-ענינים. מ'האַט אים אויך גערופן, ווען מ'האַט באַ-
 דאַרפט באַשטימען, צי מען זאָל די בתי-יחידה שיקן קיין ווין לערנען ביי גרויסע
 פּיאַנאָ-פּראָפּעסאָרן. ער האָט באַראַרפט זאָגן זיין מיינונג און ער האָט געזאָגט,

אָבער קיין וואָרט נישט פון דעם, וואָס האָט געדריקט זיין האַרץ. אזוי האָט ער זיך מיט איר געזעגנט. ער האָט, אמת, נאָך דעם געזוכט אויסריידן, ווי צו פאָרן קיין ווין. געוואָלט פאָרן קיין ברעסלוי, אַרײַנגיין אין ראַבינערסעמינאַר. אזעלכע נסיעות זײַנען פאַר משכילים דעמאָלט געווען פון די געוויינטלעכע זאַכן: מ'איז געפאָרן אַהין לערנען. די הורעוויטשעס האָבן אָבער נישט דערלאָזט. ס'טייטש? אזא פאַרטרויאונג-מענטש? זיי האָבן אים באַדאַרפט האָבן פאַר זייערע געשעפטן. און ער — האָט קיין כוח נישט געהאַט זיי וויי צו טאָן. איז ער געבליבן ביז די בתי-חידה איז נאָך דריי יאָר לערנען אין ווין און פאַרזי צוריקגעקומען אין מאָר-הילעוו. און אז זי איז צוריקגעקומען, האָט מען איר גענומען ריידן אַ שידוך מיט אַ שוועסטערקינדל, טאַקע מיט ראָמס אַ זונדל. איז וועמען זאָל מען שיקן אַרומ-ריידן וועגן דעם שידוך, אויב נישט דעם הויזלערער, וואָס איז אזא פאַרטרויאונג-מענטש?

דער צעווייטיקטער הויזלערער האָט אויך איצטער געשוויגן. צוטרוי איז צוטרוי. שליחות איז שליחות. מ'האָט דאָך אים אָנפאַרטרויט! וויבאַלד מען האָט זײַן ליבע און זײַן צער נישט אַרויסגעפילט — זאָל ער זיך אַרויפּוואַרפן מיט זײַן ליבשאַפט? אפשר פאָדערן זײַן רעכט אויף ליב האָבן?

דער הויזלערער האָט געשוויגן ביזן סוף. געפאָרן און דורכגעפירט די מיסיע, וואָס מ'האָט אים אָנגעצייכנט. אָפּגערעדט, ווען זײַן געליבטע זאָל חתינה האָבן מיט אַ צווייטן... נאָך דעם צוריקגעקומען קיין מאָהילעוו און אָפּגעלעגן עט-לעכע וואָכן אין בעט (4).

אזא לערער איז געווען יעקב דינעזאָן.

*

יעקב דינעזאָן האָט געהאַלטן פון „תפילה בלחש“.

געוויס האָט ער אויך זײַן אומגליקלעכן ראָמאַן אין זינען געהאַט, ווען ער האָט אין אַ סך יאָרן אַרום, אין 1911, געשריבן פון וואַרשע קיין שווייץ, אין אַ בריוו צום קריטיקער ש. ניגער: „תפילה בלחש“ רופט מען די שמונה עשרה ברכות, ווייל מען טאָר זיי בקול רם נישט אויסריידן. און ווייסט איר פאַרוואָס? ווייל אין שמונה עשרה איז פאַראַן אויך ווירוי: סלח לנו אָבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו! מען טאָר קיין ווירוי נישט זאָגן בקול רם... פאַר מענטשן

(4) ש. ל. ציטראָן — „דריי ליטעראַרישע דורות“, ב' 1, „יעקב דינעזאָן“, זז' 104-56, וואַרשע 1920.

ברויכן מיר נישט פראַלן אונדזערע זינד... צי וויסט איר נישט, אז דאָס ריידן
אָדער שרײַבן וועגן אַליץ, וואָס מען האָט אָפּגעטאָן אָדער אַפילו נאָר אָפּגעחלומט
אין די יונגע יאָרן, איז פאַר אַ מענטשן, וואָס וויל אין זיך נישט גענאָרט זײַן,
אַ מין ווידוי אויף חטאת נעורים? " (5).

אזוי טראַכטן קענען נאָר צאַרטע נשמות. זעלטן דערהייבן זיך מענטשן צו
אזאַ צאַרמקייט.

אזאַ צאַרטער מענטש איז געווען יעקב דינעזאָן און אזאַ רירנדיקע מענטש
לעבקיט האָט ער אַריינגעפירט אין דער ליטעראַטור און אין דער ליטעראַרישער
סביבה.

(5) "יעקב דינעזאָנס בריוו" מיט באַמערקונגען פון ש. ניגער, "די צו-
קונפּט", נ"י, 1929, ז' 621.

פארוואס איז דינעזאן דער העברייער געוואָרן אַ שרייבער אויף יידיש?

פון לערער ביו בעלעטריסט. — „ערשטע פראַבע.“ — דער וויכוח צווישן דער מאַמען און מיכל גאַרדאָן וועגן שרייבן ספרים און יידישע לידלעך. — „אמתע משכילים שעמען זיך שרייבן זשאַרגאָן.“ — די ניאַנקע... — פון רחמנות צום פראַסטן עולם ביזן אַרויסרוף פון „מיין קינסטלערישע נשמה.“ — ווי באַפרייט מען זיך פון די אויסגעלערנטע פסוקים ביים שרייבן? — דער פאָפּולאַריזאַטאָר וויל ווערן זעלבשטענדיק. — דורך יידיש געוואָרן אומאָפּהענגיק. — גייענדיק דעם לעבן אַנטקעגן.

יעקב דינעזאָן איז אַרנינגעקומען אין דער יידישער ליטעראַטור ווי אַן איידעלער לערער.

זיין הייסטער פריינד, י. ל. פּרץ, האָט אים באַטראַכט ניכער פאַר אַ זימן־לערער ווי פאַר אַ קינסטלער. „פּרץער — הייסט עס — זיין ליבעראַל, גוט און ערלעך, דערנאָך ערשט — שיוין! דאָס בילד, די סצענע, דאָס שטיק אָפּגעמאַלט לעבן איז נישט קיין צוועק פאַר זיך אליין — דאָס לעבן האָט אפשר פאַר זיך אליין קיין תכלית נישט! — דער קינסטלער מוז דעריבער לכל הפחות באַווייזן, אַז איין מענטש דעם צווייטן דאַרף ליב האָבן; אַז איין געשלעכט דאַרף דאָס צווייטע נישט אונטערדריקן; אַז פאַלשקייט, אינטריגעס, פאַנאַטיזם אד"ג שלעכט־טע מידות פירן נישט צו קיין גוטס; אַז „יידישקייט איז נישט דער אייבערגלייבן אין צדיקים און זייערע ניסים“ (6).

מיט דעם דאָזיקן קוק אויף ליטעראַטור איז דינעזאָן געקומען צום שרייבן. און אזוי ווי ער איז געווען זייער אַ נאַווער מענטש, אַ צאַרטער, ערלעך ביז נאָר, האָט ער אַנדערש נישט געקענט פאַרשטיין, אַז אויב שרייבן, דאַרף מען

י. ל. פּרץ — בי 10, י 132.

זיין טרני צום לעבן. פון דעם איז ממילא געקומען זיין רעאליזם אויסגעווארעמט אין סענטימענטאליזם.

*

אין זינע זכרונות, וואָס ער האָט אָנגעהויבן שרײַבן אין 1911, אויף דער מאָנונג פון ש. ניגער, האָט דינעזאָן אין אַרײַנפיר איבערגעגעבן אַן עפּיזאָד פון זײַן „ערשטער פּראָבע צו שרײַבן“, וואָס כאַראַקטעריזירט סײַ אים און סײַ זײַן צײַט.

ער דערציילט, זוי ער האָט פון זײַן קינדהײט אָן שטאַרק לײב געהאַט ווײַס פּאַפּיר. „אויף וואָס עס טױג מיר — זאָנט ער — האָב איך נאָך אַלײן נישט געוואָסט. נאָר קױם האָב איך דערזען בײַ אַ ינגל, צי אויף דער גאַס, צי אין חדר, אַ לײדיק בלעטל שײן און רײן שרײַב־פּאַפּיר, איז מיר קײן פּרײַז, וואָס איך האָב דעמאָלט פּאַרמאָנט, נישט צו טױער געווען.“ בײַ ער האָט אין אַ טאָג „אַרױס־געגנבעט“ עטלעכע בײַגעלעך פּאַפּיר פון טאַטנס טישקעסל. און האָט מען אים געפרעגט, פאַרוואָס ער האָט עס געטאָן, איז נישט מעגלעך געווען בײַ אים אַרױס־צובאַקומען אַן ענטפּער. נו, האָט דער טאַטע געשפּילט דעם בײַזן און געוואָלט באַשטראַפּן, איבערהויפּט דער מאַמען צוליב, ווײַל זי האָט בפּירוש אין דעם געזען, אַז יעקבל פּאַרנעמט זיך אויף אַ געפּערלעכן וועג, ר"ל... דאָס קינד האָט אָבער געהאַט מזל, וואָס זײער שכן און גוטער פּרײַנד איז געווען מיכל גאַרדאָן. ער האָט אין דעם צײַען צו שרײַב־פּאַפּיר געזען גאָר אַן אַנדערן רמז און מכוח דעם איז צווישן אים און דער מאַמען פּאַרגעקומען אַזאַ שמועס:

„ — צו וואָס טױג אים דאָס פּאַפּיר? פאַרוואָס האָט ער עס לײב? — פּרעגט נאָך די מאַמע אַלץ דאָס פּרײַערדיקע.

— אדרבה, ווײַל טאַקע דאָס פּאַפּיר טױג אים נאָך דערווײַל צו גאָר נישט, און ער האָט עס לײב, איז אַ סימן, אַז מסתּמא האָט דאָס פּאַפּיר ערגעץ אַ שײַכות צו זײַן יונג נשמחלע... ווער קען וויסן, וואָס דאַרף אַ מאָל פון אים אַרױס־וואַקסן? אפּשר וועט ער אַ מאָל זײַן אַ גרויסער רב און וועט שרײַבן אויף פּאַפּיר ספרים הייליקע אין דער תּורה.

— פון אייער מויל אין גאָטס אויערן! — כאַפּט אונטער די מאַמע.
— און אפּשר וועט ער גאָר זײַן אַ געבילדעטער און וועט שרײַבן לירעלעך אַזעלכע, ווי איך שרײַב! (7).

(7) מיכל גאַרדאָן, פּאָלקספּאַעט, אַ ווילנער, 1832-1890, איז דער מחבר פון פּאָפּולערן טישליד „די משקה“.

— זאָלט איר זיך בעסער די צונג אָפּכײַסן! — ענטפערט אים די מאַ
מע" (8).
דינעזאָן, דער געשמראָפּטער, איז פון אָנהייב טאַקע ווײַט נישט אַוועק פון
דער מאַמען.

*

„זיך בעסער די צונג אָפּכײַסן!“ איידער ווערן אַ ייִדישער שרײַבער — אַזוי
האַט מען געטראַכט אין יעדער באַלעבאַטישער ייִדישער שטוב פון 19טן יאָר-
הונדערט. אַפילו די וואָס האָבן זיך געקוויקט מיט „זשאַראַנאַישע שרײַבעכצן“
האַבן געציטערט, טאַמער וועט זייער קינד זיך וועלן פאַרנעמען מיט שרײַבן
אויף ייִדיש. מכל שכן האָט אַזוי געטראַכט יעקב דינעזאָן.
האַט ער אָנגעהויבן פון שרײַבן מאַמרים און קאַרעספּאַנדענצן אין לשון
קודשדיקע צײַטשריפטן און אויף ייִדיש האָט ער געפרוווט שרײַבן לעקציעס
וועגן נאַטורוויסנשאַפט. אויף העברעיִש געוואָלט ווערן אַ שרײַבער און אויף
ייִדיש אַ לערער.

„עטלעכע יאָר נאָך מײַן אַוועקפאַרן פון וואַרשע — דערצײלט אונדזער
גרעסטער היסטאָריקער וועגן זײַן פערזענלעכער באַצײונג און פּרײַנדשאַפט,
וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן אין 1887 — האָט דינעזאָן מיט מיר קאַרעספּאַנ-
דירט. אַלע בריוו זײַנען געשריבן העברעיִש. רוסיש איז אים געווען שווער צו
שרײַבן, און אויף ייִדיש האָט, נאָך די באַגריפן פון יענער צײַט, „נישט גע-
פאַסט“ צו קאַרעספּאַנדירן צווישן תּלמיד־חכמים, וואָס קענען לשון קודש
שרײַבן... אמתע משכילים שעמען זיך שרײַבן זשאַראַנאָן“ (9).

הײַנט איז קוריאָז אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור און
קולטור, וואָס עס האָט געזאָגט דער, וועלכער איז שפעטער געוואָרן דער פּאָנענ-
טרענגער פון ייִדישיזם: אַפילו אין 1891 האָט פּרץ געשריבן אין זײַן פּירוואָרט
צום ערשטן באַנד „ייִדישע ביבליאָטעק“, אַז „זשאַראַנאָן האָט קײַן פּרעטענזיע צו
פאַרטרעטן די מוטער־שטעלע אין אַ ייִדישן הויז: דעם פּלאַץ פאַרנעמט און דאַרף

(8) „עראַינערוועגן“ — „דער פּונקט“, יאָרבוך פאַר געשיכטע פון דער יר-
דישער ליטעראַטור און שפּראַך, פאַר פּאָלקלאָר, קריטיק און בײַ-
בליאָגראַפיע, ערשטער יאָרגאַנג — תּרע"ב, רעדאַקטירט פון ש.
ניגער, ווילנע, ז' 150.

(9) שמעון דובנאָוו — „פון „זשאַראַנאָן“ צו ייִדיש“, ווילנע 1929. —
„דער ליבהאַרציקער יעקב דינעזאָן“, ז' 24-32.

פארנעמען לשון הקודש; זשארגאן האָט קיין פרעמענויע צו דער לערער־שטעלע, דעם פלאץ מוז לעת עתה פארנעמען א לאנדשפראך; זשארגאן איז נאָר אַ ניאַנסע, וי וויל נאָר אויסלערנען גיין, זיצן, אָנהייבן ריידן... דערנאָך — מענט איר די ניאַנסע אַרויסוואַרפן אָדער, אויס דאַנקבאַרקיט, איר איבערלאָזן אַן אַרט בײַם טיש! " (10) ... אויב דער רעוואָלוציאָנערער פּרץ האָט אזוי געמעגט — היינט, ווי איז שוין געווען דער באַלעבאַטישער דינעזאָן?

פאַרוואָס־זשע האָט דינעזאָן פאַרט אָנגעהויבן שרײַבן אויף ייִדיש?
דערציילט ער וועגן זיך, בײַ דער געלעגנהייט פון שילדערן אייזיק־מאיר

דיקן:

— „מיין נאָמען געדרוקט מיט אותיות מרובעות אונטער מיניעם אַ מאמר האָב איך צום ערשטן מאָל געזען אין „המגיד“, דערנאָך אין „המליץ“, אין „הכרמל“, „הצפירה“ און ענדלעך אויך אין סמאָלענסקינס „השחר“ — ייִדיש האָב איך געשריבן אָנפאַנגס יעדעס מאָל ווען עס האָט זיך מיר פאַרגלוסט אַ שטיף טאָן, זיך און מיניע חברים לוסטיק צו מאַכן, און אזוי אַרום בין איך ביסלעכווייז צו דער איבערציניגונג געקומען, אַז נאַטירלעכער ווי שרײַבן ייִדיש פאַר ייִדישע לעזער קען נאָר נישט זײַן, און דאָס ייִדיש האָט אָנגעהויבן צו באַפרידיקן אי מיין קינסטלערישעם געפיל, אי מיין ייִדישן געוויסן, וואָס האָט מיר שטענדיק געפלאָגט, וואָס איך שרײַב לשון הקודש נור פאַר אַ קליינעם קרײַז חברים, וועמען איך האָב איינגטלעך נאָר נישט צו זאָגן, נאָר נישט צו דערציילן, און די טויזנטער און צענדליקער טויזנטער ברידער און שוועסטער, וואָס מיין זאָגן וואָלט זיי אפשר נוצלעך זײַן און מיין ערציילן וואָלט זיי פאַר געניגן פאַרשאַפן, קענען מיין זאָגן נישט הערן, מיין ערציילן נישט צוהאַרבן, ווייל איך שרײַב אין אַ לשון, וואָס נור מיר, לומדים, מיר, קענער, מיר, אויפֿ געקלערטע, פאַרשטייען, אָבער נישט זיי, די עמי הארצים, איבער וועמען מיר קוקן פון אויבן אַראָפּ...“ (11)

פאַר רחמנות, הייסט עס, אָנגעהויבן שרײַבן ייִדיש. מיט זײַן נאַנצער קינדישער תמימות דעקט ער פאַר אונדז אויף זײַנע באַהאַלטענע געדאַנקען, וועלכע האָבן אים געמוטשעט. סטייטש, גולן! וואָלסט געקענט שרײַבן ייִדיש און דו זעסט, ווי שטאַרק מען נייטיקט זיך אין דיין שרײַבן ייִדיש, און פון

(10) י. ל. פרץ — „בילדונג“, בי 12, ז' 17.

(11) „יעקב דינעזאָנס בריוו“, „די צוקונפֿט“ 1929, נ' 9.

דעסטוועגן אינגאָרירסטו די שפּראַך, שעמסט זיך מיט איר ... סטייטש? ווי האָט עס אַ ייד אזא האַרץ?

דינעזאָן איז זיך אָבער מודה ומתודה, אז אין פּראָצעס פון שרײַבן, בשעת ער האָט אויסגעפרוווט זײַן פּעדער אויף העברעיִש און אויף ייִדיש, האָט ער זיך גענומען אָפּגעבן רעכענונג, אז אייגנטלעך ציט אים צו שרײַבן אויף ייִדיש נישט אזוי פון רחמנות וועגן, נײַערט פון אַן אַנדערן דראַנג. ער האָט אָנגעהויבן פּילן, אז ווי שטאַרק העברעיִער ער איז — שרײַבט זיך אים נישט אויף העברעיִש. און פּאַרקערט: ווי ווייניק עס שטייט אים אָן זיך אַראָפּ-צולאָזן צו שרײַבן ייִדיש — שרײַבט זיך אים יאָ אויף ייִדיש.

„מיין קינסטלערישע נשמה — דערציילט ער — האָט פון מיין לשון הקודש שרײַבן נישט באַפּרידיקט געקענט בלײַבן, ווייל זי האָט זיך עפּעס ווי געצווונגעני און נישט פּריי געפּילט. נישט דערפּאַר, וואָס האָבן מיר אפּשר ווער-טער און אויסדריקע געפּעלט. אַזעלכע האָבן איך אין מיין תנ"ך פּאַראַט נאָך מער ווי צו פּיל געהאַט, און טאַקע די צופּיל אָנגעגרייטע פּאַרטיקע ווער-טער אין אויסדריקע האָבן דעם אייגענעם פּרייַען געדאַנקען שטענדיק דעם וועג פּאַרשטעלט, און אנשטאַט אַליין צו ריידן האָט שטענדיק פּאַר מיר גערעדט ישעיה, איוב אָדער קוהלת. איין אַנדערש מאָל פּלעגט מיר פּאַרקומען, אז מיט מיין לשון הקודש שרײַבן באַקלייד איך מינע העלדן כּסדר מיט פּרעמדע, אויף זיי קוים צוגעפּאַסטע קליידער. און די קליידער הענגען זיי טאַנדעט און אומגע-לומפּערט, און איך אַליין בין נישט מער ווי אַ טאַנדעטניק. גאַנץ אַנדערש האָבן איך מיך דערפּילט אין ייִדיש. דאָ רעדט פּאַר מיר קיינער נישט, נישט ישעיה, נישט יחזקאל אַפּילו, דאָס רייד איך אַליין, און נישט נור איך אַליין רייד, אָבער אויך מינע העלדן ריידן דאָ מיט זייער אייגענעם לשון, יעדער ווי ער פּילט און ווי ער איז געוויינט צו ריידן. איך דאַרף פּאַר זיי קיין ווערטער און אויסדריקע נישט זוכן, כּפּרט אַזעלכע, וועלכע זיי האָבן גאָר קיין מאָל נישט פּאַר-לירן ... " (12).

ער גייט אַריבער פון העברעיִש צו ייִדיש, ווי אַ זון וואָס גייט אַוועק פון טאַטן, ווייל ער וויל ווערן זעלבשטענדיק — דער טאַטע איז טאַקע וויל און גוט, אָבער דאָס קינד וויל פּאַרט ווערן זעלבשטענדיק ... ייִדיש האָט געהאַלפּן זעלבשטענדיק ווערן יענע ייִדן, וועלכע עס האָט גע-צויגן צום פּאַלק און וועלכע האָבן נישט געקאָנט געפּינען דורך העברעיִש די דאָזיקע אינטימע אומאַפּהענגיקייט.

דאָס האָט די „קינסטלערישע נשמה“, ווי דינעזאָן דריקט זיך אויס, אַרענטירט דעם יונגן משכיל, וווּ זײַן וועג איז. „ווען עס האָט זיך“ אים „פאַר- גלוסט אַ שטיף טאָן, זיך און חברים לוסטיק מאַכן“, איז ער „ביסלעכווייז צו דער איבערצײַנגונג געקומען, אַז נאַטירלעכער ווי שרײַבן יודיש פאַר יודישע לעזער קען גאָר נישט זײַן, און דאָס יודיש האָט אָנגעהויבן צו באַפרידיקן“ זײַן „קינסטלערישעם געפיל“.

וואָלט ער זיך פאַרלאָזט בלויז אויפן שכל און געהאַלטן בלויז פון באַ- לערנען, וואָלט דינעזאָן זיכער נישט געוואָרן דאָס, וואָס ער איז געוואָרן. וואָלט ער געמאַכט נאָך אַ צאָל איבערזעצונגען, באַאַרבעטונגען פון אוניווער- סאַלער און יודישער געשיכטע (13). וואָלט ער אַרויסגעגעבן נאָך אַ ביסל בראַך שורן און ביכלעך, צו באַקענען מיט לענדער און פעלקער, ווי מיט נאַטורוויסנ- שאַפט, צו וואָס ער האָט געהאַט אַ באַזונדערע שוואַכקייט (14). אפשר וואָלט ער אויך אָפגעדרוקט ביכלעך וועגן בוכהאַלטעריע און האַנדל (15). ער וואָלט געדרוקט מאַמרים מיט אַ סך מליצה, ווי דער שטייגער איז געווען אין זײַן קרייז משכילים (16). ער, וואָס איז ווי אַ פרינציפיעלער העברעיסט געווען שאַרפער און קאַטעגאָרישער פון אַנדערע, וועלכע האָבן געשריבן העברעיש איידער זײ זײַנען אַריבער אויף יודיש, האָט זיך נישט געקענט גלײַכן מיט י. 5. פּרץ, וועלכער „האַט שוין דעמאָלט געשריבן אַ ווונדערבאַרן העברעיש“

(13) גרעצס „פּאָלקסטימליכע געשיכטע דער יודען“ און דער וטער באַנד „וועלט־געשיכטע“ (געדרוקט ווי אַ בילאָגע צום „יוד“ אין יאָר 1900) האָבן באַדאַרפט זײַן דער אָנהייב פון אַ ברייטפאַרנעמי קער אַרבעט, צו שאַפן ביי יידן מער פאַרשטענדעניש פאַר גע- שיכטע.

(14) אין 1876 איז דערשינען זײַן בראַשור „דונער און בליץ“, שפּעטער „רעגן און שניי“, „עגיפטן“, „בבל“, „חינא“, „די מאַרמאָנען — זייער רעליגיאָן און זייער געשיכטע“. דינעזאָן האָט באַאַרבעט אַ ציקל לעקציעס וועגן נאַטורוויסנשאַפט, נאָך בערושטיינען.

(15) ד. איז אַ סך יאָרן געווען בוכהאַלטער, וואָס ער האָט זיך מסתמא אויסגעטרונט אין מאַהילעוו ביי זײַן פעטער, וועלכער האָט גע- האָט אַ שם פון אַ מאַטעמאַטיקער.

(16) אָנהייבנדיק פון פעטער, אייזיק עליאַשעוו, וועלכער איז טאַקע גע- ווען אַ פּרומער, אָבער איינציטיק געווען אַריינגעטאָן אין וועלט- לעכע קענטענישן און שפּראַכן.

און איז, געווען אי דער ליבלינג, אי דאָס שרעקקינד פון יענער משכילים־גע-
זעלשאפט (17). פון דעסטוועגן האָט אפילו פרץ זיך געפונען אין ייִדיש. א
פשיטא שוין — דינעזאָן.

א שרײַבער דאַרף דאָך פונקט אזוי טרעפן מיטן אויסקלײַבן זײַן וועג, ווי
יעדער בשר ודם בײַם אויסקלײַבן א פראָפעסיע.

נאָר צווישן א לערער און א שרײַבער איז דאָ א וועזנטלעכער אונטער-
שייד. א לערער קען זיך צופרידנעלען מיטן איבערחזרן, וואָס אַנדערע זאָגן.
א שרײַבער קען פון קאָפירן און איבערחזרן קיין הנאה נישט האָבן. און א
שרײַבער, וואָס האָט אַליין נישט קיין הנאה פון זײַן שרײַבן, קען אַנדערע קיין
הנאה נישט פאַרשאַפן.

מ'קען זיך אויסלערנען שרײַבן, אָבער מ'קען זיך נישט אויסלערנען צו
ווערן א שרײַבער. מ'קען זיך אויסלערנען שוין ריידן, אָבער מ'קען זיך נישט
אויסלערנען צו ווערן א רעדנער. כדי אַליין צו ווערן, דאַרף מען אַליין עפעס
בײַטראָגן, עפעס אייגנס, חוץ דעם וואָס מ'נעמט־איבער בירושה, וואָס ס'קומט
צו פון לערנען, פון דער נאָס, פון לעבן, פון דערפאַרונגען.
א שרײַבער מוז תמיד זײַן אין פראָצעס פון ווערן. ס'מוז אים כסדר צו-
קומען. קומט נישט צו, קומט אָפּ.

פונקט ווי קולטור, קען א שרײַבער נישט „בלײַבן אויף אן אָרט“. גייט
מען נישט פאַרויס, קען מען נישט „בלײַבן אויף אן אָרט“ — גייט מען אויף
צוריק. לעבן הייסט אַפּן. א שרײַבער, וואָס לעבט, איז געגליבן צו א גייער
אויף א באַרג — אָדער מ'קלעמערט העכער, ווינטער, אָדער מ'פאַלמ־אַראָפּ,
מ'גלייטשט זיך אַראָפּ, מ'קראַכט־אַראָפּ... „בלײַבן אויף אן אָרט“ קען מען נאָר
דעמאָלט, ווען מ'גייט פאַרויס, ווי ווייניק, נאָר פאַרויס — און אַליין!
אז דינעזאָן האָט געפרווט שרײַבן אויף ייִדיש, האָט ער דערפילט, אז
ער שרײַבט אַליין, אז ער באַפרייט זיך פון די פּסוקים און פון דער מליצה, וואָס
האָט אין ייִן צייט באַהערשט יעדן העברעיִשן ווילקענער.
אנשטאָט ריידן אַבסטראַקט האָט ער אָנגעהויבן שרײַבן פון לעבן, וואָס איז

(17) נחום טאָקאלאָוו — „פּערזענלעכקייטן“, איבערגעזעצט פון משה
שענדערײ, פּאַרלאַג „דאָס פּוילישע ייִדנטום“, בענאַס איירעס
1948, „י. ל. פרץ“, זײ 20 און 37.

פאר זײַנע אויגן אויפגעקומען, וואָס ער אַליין האָט געזען, וואָס ער אַליין האָט געפילט.

אַנשטאָט אויסטראַכטן — בעסער שילדערן, וואָס פון לעבן האָט אַרויס־געשפּראַצט.

אַריינלעבן זיך, מיטלעבן, ווערן אינטים פאַרבונדן.

אויף ייִדיש האָט יעקב דינעזאָן גליַך פון אָנהייב באַוווּזן צו זײַן אינטים. סײַ ער און סײַ זײַן לײענער האָט באַלד דערפילט די וואַרעמקײט פון בלוט, האַרץ, אומרו, פון אַ סך צער און נאָר ווייניק פּרייד.

אויף ייִדיש האָט דאָס לעבן צו אים גערעדט אויף טריט און שריט מיט די סענטימענטאַלסטע טענער.

א נײער טיפ משכיל: אַנשטאַט זיִדלען באַווייַזט ער „הנאהבים והנעימים“

„בעוון אבות.“ — דער טראַגישער קאַנפליקט צווישן עלטערן און קינדער. — דינעזאָנס באַקענען זיך מיט אייזיק-מאיר דיקן. — דער פאַרבאָט פון דער צענזור. — אַ פאַרדריסלעכער טעות וועגן צווייטן ראַמאַן. — דער-וויסט זיך אין מאַסקווע וועגן דערשיינען פון „הנאהבים והנעימים“ און זיין גרויסן דערפאַלג. — די נײַע עלעמענטן, וואָס האָבן פאַרבאָטן. — סטיל, צוגאַנג און אויספיר פון אַן אַנדערער השכלה. — אַ נײער מין געפּעלן דעם עולם: כאַטש דער שלעכטער זיגט און די איידעלע מענטשן גייען פון דער וועלט. — דערפאַלג פון וויינען.

גייענדיק דעם לעבן אַנטקעגן, האָט יעקב דינעזאָן, ווי אַ משכיל, אַינגעזען אז אין דעם קאַנפליקט צווישן קינדער און עלטערן זײַנען די עלטערן מער שולדיק ווי די קינדער. פאַרקערט: די קינדער, וואָס ווערן פאַרגעשטעלט ווי עזרת-פנימער, זײַנען גאָר די קרבנות פון זייערע פאַנאַטישע, טעמפּע מאַטע-מאַמע, וועלכע ווילן נישט פאַרשטיין, אז די צײַט שטייט נישט. דאָס לעבן האָט אים צוגעשטעלט אַזאַ טרויעריקן באַווײַז, אַ מעשה שהיה. אַ נגיד אין דער שטאָט מאָהילעוו האָט מיט געוואַלט פאַרקנסט זײַן געראַטענע, צאַרטע טאָכטער פאַר אַ גראָבן יונג. די טאָכטער האָט געהערט צו דעם קרייז פון אינטעליגענטער יונגט, וואָס האָט געפונען אַ היים בניִ די הורעוויטשעס, וווּ דינעזאָן איז געווען הויזלערער און שפּעטער בוכהאַלטער. געווען אַריינגעמאַן אין ליטעראַטור, האָט אַליין געשריבן לידער און איר אייגענע דראַמע אויסגע-זונגען אין אירע לידער. פון אָנהייב האָט זי געפירט מיטן טאַטן אַ מלחמה, אָבער לכוּף זיך דעצידירט חתונה צו האָבן מיט דעם גראָבן יונג, האָפּנדיק אז זי וועט אים קענען מיט דער צײַט איבעראַנדערשן, זי זאָל זיך מיט אים נישט שעמען פאַר מענטשן. אַ סורצע צײַט נאָך דער חתונה איז אָבער געקומען צו אַ גרויסן סקאַנדאַל: בעת זי האָט מיט אים זיך געפונען צווישן מענטשן, האָט ער

אויפגעשפילט א פינצטערע סצענע, וואָס האָט אזוי געווירקט אויף דער צארטער יונגפרוי, אז זי איז אַנטלאָפֿן אין אַ שטאָל און — זיך אויפֿגעהאַנגען.
די דאָזיקע מעשה שהיה האָט דינעזאָן באַנוצט פֿאַר זײַן ערשטן ראָמאַן, וואָס ער האָט אָנגערופֿן „בעווֹן אָבות“ (פֿאַר די זינד פֿון די עלטערן).
דאָס איז געווען אין 1874. דינעזאָנען איז דעמאָלט אויסגעקומען צו פֿאַרן קײַן ווילנע, אין שליוחות פֿון די הירעוויטשעס צו זייער משפּחה ראָם. צו זיי אין הויז איז ער פֿאַרפֿאַרן, ווי ער וואָלט אַ קרוב געווען. בײַ די ראָמס פֿלעגן זײַן שטענדיקע איינגייערס די אָנגעזענעס טע העברעיִשע און ייִדישע שרײַבערס, אייִ זיק־מאיר דיק, קלמן שולמאַן, אָדום הכהן לעבענזאָן, שמואָל יוסף פֿין. דיק איז פֿאַר ראָמס דרוקערני געווען אַ גאָלדמינע, כאָטש ער אַליין האָט פֿון איר קוים געהאַט אויף צו לעבן (18). דערפֿאַר אָבער האָט דיקס פֿאַפּולאַריטעט שטאַרק אויסגענומען אַפֿילו בײַ ווילנעלערנמע. דינעזאָנס באַגעגענען זיך מיט דיקן און די שמועסן און גוטע רייד וועגן שרײַבן אויף ייִדיש האָבן דעריבער געהאַט אַ טיפע ווירקונג אויף דעם יונגן שרײַבער (19). כּפֿרט נאָך, אז דיק האָט גאָכן איבערליענען דינעזאָנס ערשט ווערק אַרויסגעזאָגט אַזעלכע וואַרעמע מינונגען, אז דער יונגער מחבר האָט זיך שטאַרק פֿאַררויטלט. אויף דיקס רעקאָמענדאַציע איז „בעווֹן אָבות“ טאַקע גלייך אָנגענומען געוואָרן פֿון ראָמס דרוקערני, אויף אַרויסגעבן עס אין בוכפֿאַרעם. נאָך מער. די ראָמס האָבן אים פֿון אַרױס גע- געבן דעם האַנאַראַר, צאָלנדיק אים פֿונקט ווי דעם באַרימטן און באַליבטן אַלטן מחבר אייזיק־מאיר דיק.

אָבער גרויס איז געווען דינעזאָנס אַטווישונג, ווען מ'האַט אים אין אַ צײַט אַרום מיטגעטיילט, אז דער ראָמאַן קען נישט דערשיינען, ווײַל דער צענזאָר האָט אויף דעם מאַנסקריפט געלייגט זײַן פֿאַרבאָט. פֿאַרוואָס? ש. ל. ציטראָן, איינער פֿון דינעזאָנס עלצטע פֿרײַנד, גיט־אָן, אז דער צענזאָר, וועלכער האָט געהייסן וואָהל, האָט בײַם לײענען געזען אין דעם ראָמאַן די טראַגעדיע פֿון

(18) „אָפּמאַך מיט דאָחס דרוקערני“, נײַ 2 „פֿון נאָענטן עבר“, וואַרשע 1937.

(19) אין אַ פֿריער־ציטירטן בריוו זאָגט דינעזאָן וועגן דיקן: נאַטילע־כער וואָלט געווען, ווען די יאַטקע־ווײַבער אין די יאַטקעס אָדער פֿיר שטרעקט אויפֿן פֿישמאַרק זאָלן אַלע רײַדן, שווערן און שעלטן זיך אויף לשון הקודש, עכט ישעיהלשון, איידער דער גוטער, ליבער, אַלעמען געטרייער, האַרציקער אייזיק־מאיר זאָל צו זײַנע ווילנער יודן און יר דענעט רײַדן נישט יודיש“.

זײַן אייגענער קרובה... האָט ער אויסגענוצט זײַן פריווילעגירטן אַמט אויף
נישט צו לאָזן, אַז די געשעעניש זאָל ברייט און ווייט באַקאַנט ווערן (20).
דינעזאַנס אַנטווישונג מיט זײַן ערשטן געשריבענעם ראָמאַן האָט אָבער
נישט געהאַט דעם זעלביקן סוף ווי זײַן ערשטער ראָמאַן אין לעבן.

*

ווען דינעזאַן האָט פאַרגעלייגט ראָמס דרוקעריי זײַן „בעווין אַבות“, האָט
ער אויך געבראַכט אַ צווייטן ראָמאַן, „הנאהבים והנעימים אָדער דער שוואַר
צער יונגערמאַנטשיק“.

וועגן דעם דאָזיקן ראָמאַן איז פאַרשפּרייט אַ פאַרדריסלעכער טעות. דינע-
זאַן — ווערט אָנגעגעבן אין עטלעכע וויכטיקע ביכער — זאָל האָבן אָנגעשריבן
זײַן צווייטן ראָמאַן, מחמת ער האָט געוואָלט אָפּצאלן זײַן חוב דעם פאַרלאַג.
על־פי איין נוסח, צום ערשטן מאל באַקאַנט אין 1920, איז דער ראָמאַן „כײ
אים פאַרטיק געוואָרן נאָך ווייניקער ווי אין אַ חודש צײַט (21). אין 8 יאָר אַרום
איז די טשיקאָווע מעשה געוואָרן אויסגעברייטערט אין אַזאַ נוסח: „כדי צו דעקן
דעם האַנגאַראַר, וואָס ער האָט געקראָגן פאַר דעם פאַרבאַטענעם „בעווין אַבות“,
האָט ד. אין משך פון זעקס וואָכן, פון פסח ביז שבועות, פאַרטיק געמאַכט זײַן
צווייטן ראָמאַן, „הנאהבים והנעימים אָדער דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“,
וויילנע 1877, ז' 240" (22).

דער דאָזיקער טעות גיט פּלאַץ, אַז מ'זאָל זיך פאַרשמעלן דינעזאַנס באַ-
צײַונג צו ליטעראַטור אַנדערש ווי זי איז געווען, נישט־ריכטיק. ער אַליין האָט

(20) „כאַטש ער האָט אויסגעקראַצט און האָט געפונען גאָר אַן אַנדערן
תירוץ“, פאַר דער רעגירונג: ש. ל. ציטראָן — „דריי ליטעראַרישע דר-
רות“, בי 1, ז' 68.

(21) ד"ר ז' 69. דינעזאַנס חבר, דער סאָציאַליסטיש־רעוואָלוציאָנער אלעזר
צוקערמאַן, האָט אָבער די פּאַסירונג דערציילט אין דער פּאַרעם
פון אַ טאָגביכל, א"נ „עולם הפּוֹד“ (א פאַרקערטע וועלט), אין „השחר“,
6טער יאָרגאַנג.

(22) זלמן רייזען — „לעקסיקאָן פון דער ייִדישער ליטעראַטור, פרעסע
און פּילאָלאָגיע“, ווילנע 1928, בי 1, קאָלום 701.
נ. אויסלענדער, ד. וואָלקענשטיין, נ. לוריע, ע. פינינבערג — „אידישע
ליטעראַטור“, קעווע 1928, ז' 145.

דאך אויסגעלאכט יענע, וועלכע „שרײַבן ליטעראטור פאר א רובל, פאר א גילדן און פאר א קאָפּיע“, אבי מען זאגט זיי „שרײַבט און נעמט האַנאַראַר!“ (23). אין אמתן האָט דינעזאָן אָנגעשריבן זײַן צווייטן ראָמאַן נאָך איידער ער האָט געוווּסט, אז דער ערשטער וועט פאַרבאָטן ווערן פון דער צענזור. נאָך מער: אין 1911 האָט דינעזאָן דעם דאָזיקן ענין קלאָר פאַרגעשטעלט אין זײַן אויטאָ-ביאָגראַפישן בריוו צו ש. ניגערן. ער דערציילט:

— „געקויפט בני מיר האָבן די דרוקער, האַלמנה והאחים ראָם, טאַקע נור דעם „בעווּן אַבות“. דעם „שוואַרצן יונגערמאַנטשיק“ האָבן זיי בני מיר צוגע-נומען מיט אַ צוליב אַלס צולייג צו דעם „בעווּן אַבות“, אָבער נישט אויף דרוקן, האָט מיר דער געשעפטספירער, הער פייגענזאָן, ערקלערט, נאָך אזוי אויף וואַלד-גערן זיך אין אַרכיוו פון דרוק, טאַמער וועט אַ מאָל די גוטע שעה ורגע זײַן, אז עס וועט לוינען אָפּצורוקן אויך דעם „שוואַרצן יונגערמאַנטשיק“.

דאָס בילד ווערט נאָך קלאָרער פון דינעזאָנס זכרונות, ווי ער באַשרײַבט, ווי ער האָט זיך געפונען אין מאַכטווע, „געדינט אין אַ קאַנטאָר פון אַ באַוווּסטער טייפירמע“, און ער אַליין האָט „נישט געקענט וויסן, אז דאָרט, אין ווילנע, טאַקע אין דער באַרימטער דרוקערײַ פון האַלמנה והאחים ראָם, וואַלדערן זיך אַ פאָר פון מײַנע „כתב־ידן“ און אפשר דרוקט זיך שוין איינער פון זיי און וועט אין ניבן אויף דער ווייסער וועלט אַרויס. און וואָס מער איך האָב געטראַכט דער-פון — איז ער זיך מודה ומתודה — אַלץ מער האָט זיך מיר געוואַלט, אז קיינער פון מײַנע נאָענטע זאָל דערפון נישט געוווּיר ווערן“ (24). אין אַזעלכע באַדינגונגען האָט ער אין אַ טאָג, צו זײַן גרויסער איבעראַשונג, געהערט אַנב-אורחאדיק פון אַ בוכהענדלער אַזאַ מעשה:

— „אָט איז ערשט מיט אַ פאָר וואָכן צוריק פון דרוק אַרויס אַזאַ עבריי-טייטש־בינל מיטן נאָמען „הנאהבים והנעימים“, כלומרשט אויף לשון־הקודש, און באַלד דערבני מיט אַ פירוש דערצו, „אָדער דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“. און עפעס אַ מין אויסכאַפעניש איז דאָ געשען: די ערשטע הונדערט עקזעמ-פלאַרן האָט מען בני מיר ממש אויסגעכאַפט אין קאַרנע דרײַ טעג. קלאַפּ איך קײַן ווילנע אַ דעפּעשע. שיקט מער מיר אַרויס מיט באַנאַזש, ווי איך האָב אין דער דעפּעשע געקלאַפט, נאָך דרײַהונדערט. גייט נישט אַריבער אַ וואָן צײַט, בלייבט בני מיר אפילו איינער נישט. קלאַפּ איך נאָך אַ דעפּעשע, שיקט מען

(23) „זכרונות און בילדער“, וואַרשע 1937. — „אַחזית עינים“, ז' 209.

(24) „שלום יעקב אַבראַמאָוויטש און מענדעלע מוכר־ספרים“, אין זכרונות

נות און בילדער“, ז' 179.

מיר ארויס נאך א ק"ו שטימלעך מיט דער ידיעה, אז מער איז דער מין אין ווילנע אויך נישט געבליבן".

און דער בוכהענדלער, אין זיין גרויסער התפעלות פארן דערפאלג, האָט אויסגערופֿן:

— הכל במזלא תלוי, אפיקו אן עברי־טינט־שיכיל הימל און ערד און דער „שוואַרצער יונגערמאַנטיק" . . . (25)

באַזונדער איז ער נתפעל געוואָרן, וואָס דער מחבר איז געווען אן אומבאַ־קאַנטער און זיין ביכל איז געווען אן ערשטלינג. ס'הייסט, ער האָט נישט גע־קענט אזא מחבר? אין יענער צייט פלעגט יעדער מחבר אָפּקלאַפּן די שוועלן פון אלע בוכהענדלערס, ווען ער האָט געהאַט אַ חיבור צו דרוקן. און דאָ קומט אַ נסתר און האָט אזא דערפאלג!

יעקב דינעזאָן, דער באַשיידנסטער, איז אומגעריכט געוואָרן דער דערפאל־גריניכסטער ראָמאַניסט פון זיין צייט, ווען קיין טעגלעכע ייִדישע צייטונגען זיך גען נאָך יישט געווען, נאָך איידער דאָס ייִדישע לעבן אין הונדערטער שטעט־לעך איז אויפגעוועקט געוואָרן פון זיין אַלטער פאַרשלאָפּנקייט.

*

דינעזאָנס קאַלאָסאַלער דערפאלג מיט זיין ערשטן געדרוקטן ראָמאַן האָט זיך גענומען פון דעם נייעם קוואַל, וואָס דער לייענער, איבערהויפט די לייענערן, האָט בני אים אָנגעטראָפּן.

אין אַ צעצויגענעם סטיל, לאַנגזאַם, באַריכותדיק, האָט דינעזאָן אָנגעשלאָגן אן אינטימען טאָן. מיט דער פאַקסטימלעכער שפראַך, אַרנימישנדיק רוסישע ווערטער, וואָס זיינען געווען אין גאַנג צווישן דער מאַסע, און מיט העברעיִשע פּסוקים, וואָס זיינען באַקאַנט יעדן שול־יידן, האָט דינעזאָן שנעל אינגעשטעלט אין זיין דערציילן אַ פאַמיליאַר געפיל, אַ היימישע באַציונג צו די געשילדערטע געשטאַלטן

מיט צוקער־זיסע ריידן האָט דער ראָמאַניסט פאַרגעשטעלט זיינע געליבטע העלדן, שיינע, האַרציקע, ממש צדיקים, אַנטקעגן וועלכע ער האָט אַרויסגע־שמעלט דעם טיפּ פון אַ רשע, אַ שוואַרצן יונגערמאַנטיק, בני וועמען אלע מיט־לען זיינען כשר, אַבי צו דערגרייכן זיין ציל. אינטריגירט ער און עס קומט דער־פון אַרויס אַ דראַמאַטישע שפּאַנונג, וואָס פאַנגט דעם לייענער.

(25) ד"ו, ז'ו 184-185.

פאר יענע, וועלכע זײַנען נישט דערצױגן געוואָרן אויף קינסטלערישער לײַ-
טעראַטור, איז די פּרימיטיווע פּאַרעם פון אַרויסשטעלן עקסטרעמען, היפּוכים,
ווייס און שוואַרץ, אײַנגעהילט אין אַזאַ סענטימענטאַליזם, מיט דער געמיטלעכ-
קײַט פון אַן עכטן פּאַלקשײַבער, געווען פּאַרכאַפּנדיק און צערודערנדיק.

נאָר די גרעסטע נײַם איז געווען די כאַצױנג פון מחבר צו זײַנע פּאַרשױ-
נען. להיפּוך צו ווילגאַרע שרײַבערס, וועלכע האָבן דער עיקר אין זײַנע געהאַט
צופרידנצושטעלן דעם פּאַרלאַנג פון מאַסע־לײַענער און דערפאַר האָבן זײַ באַ-
שטראָפּט די שלעכטע און געבראַכט מזל־ברכה פאַר די גוטע מענטשן,
גערודפּטע און געפּלאַגטע, האָט דינעזאַן געווױזן, אַז גוטע מענטשן האָבן גראַד
אַ פינצטערן סוף, בעת די רשעים איז ווײַל און גוט, ווײַל נאָך אַלע זײַערע זינד
און פּאַרברענט זײַנען זײַ די חשובּסטע באַלעבאַטיס פון שטעטל ...

דינעזאַן האָט אָבער נישט אָנגערייצט קעגן דעם רשע. ער האָט אים טאַקע
געווױזן אין די שוואַרצסטע פּאַרבן, אַז דער רשע איז געבליבן אײַנגעקריצט אין
זכרון פון לײַענער אויף אַ גאַנצן לעבן. אָבער קײַן צאָרן האָט ער נישט אַרויס-
גערופּן. דערפאַר אָבער האָט ער זיך געשטילט מיטן פּאַרגיסן טרערן פאַר זײַנע
געליבטע, שרלעכע און אײַדעלע העלדן.

עס איז גענוג צו זען דעם טײַטל, כדי צו וויסן אויף וואָס ער לײַנט דעם
טראַפּ. צוערשט קומט בײַ דינעזאַנען אין טײַטל „הנאהבים והנעמים“. ערשט
דערנאָך קומט „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ ...

יוסף, דער ישיבה־בּחור, איז מיט אַלע מעלות. ראָזאַ — אַן אידעאַל מיידל.
איר שטיף־ברודער, דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק, קען נישט פּאַרטראַגן, וואָס
דאָס צאַרטע פּאַרעלע האָט זיך אַזױ ליב. מסרט ער. צווינגען די עלטערן די
טאַכטער חתונה צו האָבן מיט אַ טױגעניכטס און יוסף, ממש ווי יוסף הצדיק,
פּוילט אין טורמע. נאָר ער קומט צוריק און ראָזאַס שוועסטער, רחמה, ווערט
זײַן געליבטע. ווידער אידעאַל! נאָר אַנטקעגן — דער שוואַרצער יונגערמאַנ-
טשיק ... שױן, שױן, בײַ דער טיר פון גלױם — צינדט ער אונטער דאָס הויז.
דער געליבטער שטאַרבט פון אַ פּאַרקילונג, די געליבטע גײט אויס פון צער און
דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק איז אַ חשובּער שטאַט־באַלעבאַס ...

אַנדערע משכּילים, דערציילנדיק אַזאַ געשיכטע, וואָלטן אין די פּאַרשױ-
דנסטע מענער געזידלט די נידערטרעכטיקע פּאַרשױנען, וואָס טרײַבן די ערלעכע
מענטשן נאָר דער צײַט אין קבר אַרײַן. דינעזאַן, להיפּוך, האָט געלײַגט דעם
טראַפּ אויף די אומגליקלעכע: ער האָט זײַ באַווײַנט.

איז אַ ווונדער, וואָס די בלעטער פון דעם ראַמאַן זײַנען אויסגעוויקט גע-
וואָרן אין די טרערן פון די לײַענערס?

די 10,000 עקזעמפליארן פון דעם ראָמאַן, וואָס זײַנען אין אַ קורצער צײַט פאַרשפּרײט געוואָרן איבער רוסלאַנד, לאָזן אונדז דערפאַר הערן: (1) אַז די ייִדישע מאַסע האָט געפונען אין דינעזאָנען איר שרײַבער; (2) אַז מען האָט גערעכצט צו געפּינען אָפּגעשפּיגלט דאָס אייגענע לעבן און זײַנע ביטערע קאַנג-פּליקטן; (3) אַז מען האָט מיט נוטסקײַט גיכער געקאַנט געווינען דעם עולם ווי מיט קללות וחרמות.

דער מחבר וואָס דערשרעקט זיך פאַר זיין גרויסן דערפאַלג

אַ ראַמאַן — אַ קלינגוואָרט. — די טיפּע אויפרודערונג. — גייע לייַע-נערס. — אַ פאַרקערטער רעוולוטאַט: וואָס פאַפּולערער, אַלץ מער צער. — אַן אינוואַזיע פון שוודישע אימיטאַטאָרן. — די מורא ווייטער צו שרייבן. — פאַרוואָס האָט די לשון-קודשדיקע פרעסע פאַרשוויגן „הגא-הבים והנעימים אָדער דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“? — דינעזאַנס וועלן זיך אויספיינען פאַר די העברייַערס און סמאַלענסקינס אַטאַקע קעגן יידיש. — די שווערע אַטמאָספּערע פאַר אַ יידישן שרייבער.

„הנאהבים והנעימים אָדער דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ האָט ברייט און ווייט אויפגערודערט די יידישע מאַסן אין הונדערטער שטעט און שטעט-לעך פון צאָרשין רוסלאַנד. געוואָרן אַ שם דבר. פאַרניסן טרערן איבער די פאַר-ליבטע יונגע מענטשן — איבער יוספן, ראָזאַן, רחמהן, די קרבנות פון אַלט-פרענקישקייט און אינטריגעס — איז פאַר מיידלעך, און אַפילו פאַר בחורים, גע-וואָרן אַ גרויסע איבערלעבונג (26). נאָכן ליינענען דעם ראַמאַן האָט מען קיין נעכט נישט געקאַנט שלאָפן און בייטאָג איז מען אַרומגעגאַנגען ווי אויפן עולם התוהו. די דאָזיקע טיפּע צערודערונג, וואָס דער ראַמאַן האָט אַרויסגערופן ביי ליינערס, האָט ש. אַניסקי פאַרגעשטעלט פילזאָגנדיק אין אַ טשיקאָווער סצענע פון זינעם אַ ראַמאַן, וווּ עס ווערט געשילדערט, ווי איינער וויל טרייסטן זינע פריינד, וועלכע זינען געווען צעבראַכן נאָכן פאַרענדיקן „הנאהבים והנעימים“. דאָס — האָט ער זיי געטרייסט — איז נאָר אין דעם ראַמאַן אזוי טרויעריק. אין דער ווירקלעכקייט — איז אים באַקאַנט — האָט די געשיכטע זיך געענדיקט גאַנץ אַנדערש. ראשית, איז יוסף נישט געשטאַרבן, נאָר לעבן געבליבן: ער האָט זיך געראַטעוועט פון דער פאַרקילונג. צווייטנס, האָט ער חתונה געהאַט

(26) פרץ הירשביין — „חיינו קינדעריאָרן“, 1932, ז' 261.

מיט זײַן געליבטער. דריטנס, „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ האָט נישט אָפּ געשניטן גיט, נאָר פאַרקערט, נאָר געהאַט אַ פינצטערן סוף: פאַר אַ שווינדל איז ער פאַרשיקט געוואָרן אויף קאַטאַרגע... דערהערט די רייד, איז איינע פון די צוהערערנס אויפגעשפרונגען: געלאָפן „דערציילן כאַסיען“, ווײַל — „זי וועט זיך דאָס דערפרייען!“ ... (27)

וויינען און דערפרייען... די טרערן האָבן פאַרשאַפן הנאה... זעלטן האָט אַ בוך אזא טיפּע ווירקונג אויף אַ לײענער-מאַסע, ווי עס האָט געהאַט דינעזאָנס ערשטער געדרוקטער ראָמאַן. אַ דאַנק אים האָט די „זשאַרגאַר נישע“ לײטעראַטור געווינען אַ סך נייע לײענערס. „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ איז געוואָרן אַ קלינגוואָרט: אזוי האָט מען אָנגערופן יעדן מיין פאַרשוין, וואָס איז גרייט אָפּצוטאָן כלערליי נבלות, אַבי צו דערגרייכן זײַן ציל.

*

אַבער וואָס פּאָפּולערער און מער באַליבט „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ איז געוואָרן ווי לײענשטאַף, וואָס מער מ'האַט אַרומגעזוכט דאָס בוך צו קויפן און צו לײענען, אַלץ ווייניקער נחת האָט פון אים געהאַט דער מחבר גופא, יעקב דינעזאָן.

עס האָט צו אים אַלץ העכער גענומען ריידן דאָס שווייגן פון דער לשון-קודשדיקער פרעסע, דאָס אינגאַרירן זײַן בוך, וואָס האָט אינטערעסירט די ברייטסטע מאַסע. עס האָבן צו אים אָנגעהויבן דערגיין די הונדרייד פון דער משכילישער אינטעליגענץ וועגן דעם מיין סענטימענטאַלן ראָמאַן, איבער וועלכן מ'האַט אזוי פיל געוויינט. עס איז אין אים געוואַקסן דער ווייטיק, וואָס דווקא די, פון וועלכע ער האָט דערוואַרט מער ווי פון אַלע אַנדערע צו הערן אַ גוט וואָרט, ווײַל צו זיי האָט ער געוואָלט געהערן, צו זיי האָט ער באַלאַנגט מיט זײַן נשמה, דווקא זיי האָבן אינגאַרירט אָדער אויסגעלאַכט זײַן ווערק. זײַן נעמיט-צושטאַנד איז דערפאַר געוואָרן אויסטערליש: וואָס גרעסער ס'איז געווען זײַן דערפאַלג, אַלץ מער צער האָט אין אים זיך אָנגעקליבן. ביז עס האָט אים גענוג מען פּיניקן אַ געדאַנק: צי האָט ער בכלל באַדאַרפט שרײַבן... ביז ער האָט טאַקע בײַ זיך אָפּגעמאַכט: מער נישט צו שרײַבן. צו וואָס? אז ער האָט נאָר פון זײַן ראַמאַן בושות און בזיונות...

(27) ש. אַרסקי — „פּיאַנערן“, אַ כּראַניק פון די 1907ער יאָרן, צווייטע באַנד, ווילנע 1927, זײ 139-141.

טאָמער איז דאָס געווען ווייניק, האָט ער אָנגעהויבן באַמערקן, ווי עס באַ-
ווייזן זיך אַזעלכע, וואָס זײַנען זיך מתקנא אין זײַן דערפּאָלג און הייבן-אָן אים
נאָכצומאַכן. עס האָבן זיך באַוווּזן אויפן מאַרק ווילדע מעשה-ביכלעך, מיט
וועלכע די מחברים האָבן געזוכט צו געווינען דעם ליינער מיט זײַן אופן פון
שרײַבן. מיאוסע שרײַבעכצן, וועלכע האָבן בײַ אים אַרויסגערופן אַן איבל. שווד-
ראַמאַנען, וועלכע האָבן אין זײַנע אויגן אויסגעזען ווי אַ שענדונג פון ייִדישן
וואָרט . .

דינעזאָן שרײַכט וועגן דעם אין זײַן אויטאָביאָגראַפישן סקיצ:

— „וועגן ערפּאָלג פון שוואַרצן יונגערמאַנטשיק, מיין איך, האָט איר פיל
ווייניקער אַ ידיעה. כמעט אין דעם זעלבן יאָר האָב איך אויפגעשריבן מיין ראָד
מאַן „אבי נגף“. דרוקן אָבער האָב איך שוין קיין השק געהאַט. דאָס טויט-
שווייגן פון דער זעמטלעכער יודישער לה"ק'שער פרעסע וועגן מיין יוערק, כאַטש
עס איז אין צענדליגע טויזנטער פּערקויפט געוואָרן, און עס איז בוכשטעבלעך
כמעט אַ יודיש הויז נישט געווען, וווּ מען האָט דאָס ווערק נישט געלעזן. דערצו
די אַלערליי שרײַבערלעך געשעפט-מאַכער, וואָס דער ערפּאָלג פון מיין ווערק
האָט אַרויסגערופן און זיי אָנגערעגט אַלערליי ראַמאַנען און מעשה-ביכלעך צו
פּערפאַסן, לויט מוסטער. פון דעם שוואַרצן יונגערמאַנטשיק, באַזונדערס שמ"ר
מיט זײַנע קאַטאָרזניקעס, רײַכע בעמלעדים א. ד. ג. צו גאַנצע צענדליגע יעדן
פרימאָרגן, האָט אויף מיר אַזוי ערדריקנד געוויקט, אַז איך האָב מיך ווי שולדי-
דיק געפילט אין דעם גאַנצן מכול פון פּוסטע און וויסטע ראַמאַנען, אין וועלכע
דער יודישער לעזער טרינקט זיך. נישט שרײַבן האָב איך נישט געקענט, אָבער
נישט דרוקן דאָס אויפגעשריבענע האָט מיר קיין בעזונדערע מי און גייסטעס
אָנשמערענגונג נישט געקאָסט" (28).

דער אומגעהייער-באַשיידענער דינעזאָן האָט אויסגעמיטן איבערצוגעבן
אין זײַן אויטאָביאָגראַפיע די פרטים, וועלכע ער האָט איבערגעגעבן דורך אַני-
דערע וועגן. „דינעזאָן — גיט איבער דובנאָוו — האָט מיר דערציילט, ווי ער
האָט יונגעהייט געשריבן זײַן ערשטן ראַמאַן, פון וועלכן ער האָט אַלײן נישט
פיל געהאַלטן; ווי ער איז געוואָרן אַ משכיל און איז צוגעשטאַנען צו דעם קרייזל
פון די ערשטע מאָהילעווער רעוואָלוציאָנערן אין די זיבעציקער יאָרן — אַפּ-
סעלראַד, הורוויץ, שור; ווי ער איז מיט זיי אַנטלאָפן קײן בערלין, געליטן דאָ

נויט און הונגער און געמוזט צוריקקומען קיין רוסלאנד" (29). געהאט, הייסט עס, א ראַמאַנטישקייט, אידעאליזם, כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער עפּאָכע. יא, דינעזאָן האָט ניד זיך אַנטוישט אין זײַן ערשטן ראַמאַן: „אַליין נישט פיל געהאַלטן". ווען? ווען ער האָט זיך אַרומגעזען, אַז אַנדערע, די וואָס זײַנען בײַ אים געווען די חשובסטע, האַלטן נישט פון אים... ער האָט זיך דעמאָלט דערשראָקן פאַר זײַן אייגענעם דערפאַלג און באַשלאָסן — אויך שווייגן.

*

געקומען איז עס צוליב זײַן וועלן זיך אויספּײַנען. דאָס פאַרענטפּערן זיך איז אַפט ערגער ווי לאָזן אָן אַן ענטפּער. יעקב דינעזאָן, זעענדיק ווי די העברעישע פרעסע פאַרשווייגט זײַן ערשטן דערפאַלגרייכן ראַמאַן, האָט „געוואָלט ווייזן פאַר דער משכילישער וועלט, אַז זײַן פאַרנעמען זיך מיט שרײַבן ייִדיש הייסט נישט, אַז ער האָט שוין אָפּגע- שניטן אין גאַנצן פון דער השכלה־שפּראַך, פון לשון־קודש — דערציילט אונדז ש. ל. ציטראָן — און געמיינט האָט ער עס צו דערווייזן דורך דעם, וואָס ער האָט אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל (געדרוקט אין „השחר" וועגן „ההרגל והבי- קרת", די געוויינהייט און די קריטיק, 6טער יאָרגאַנג), אין וועלכן ער האָט פאַרבינגייענדיק אויפגעהויבן ביז אין הימל אַרײַן סמאָלענסקינען און ליליענ- בלומען, דעם רעדאַקטאָר פון העברעישן בלאַט „הצפירה" הייסזעליג סלאָנימסקי און אַנדערע. ער האָט גערעכנט, אַז נאָך דעם דאָזיקן אַרטיקל, וווּ ער דערקענט זיך פאַר אַן אויסגעשפּראַכענעם כריינד און ליבהאַבער פון העברעיש, איז ער שוין דערמיט יוצא פאַר זײַן משכיליזם און ער קען שוין רויס און זיכער פאַרזעצן זײַנע ייִדישע ווערק, נישט איינרייסנדיק דערביי מיט די משכיל־הדרור. אָבער נאָר אומגעריכטערהייט פאַר אים האָט געבראַכט זײַן אַרטיקל פונקט פאַר- קערטע רעזולטאַטן. נאָך מער: זײַן אַרטיקל האָט אים נישט בלויז נישט אויס- געגליכן מיט זײַנע חברים, די משכילים, און האָט אים נישט מקרב געווען צו זיי, נאָר אויך דערווייטערט און אָפּגעשטויסן האָט ער אים פון זיי. אָפּגעשטויסן האָט ער אים אָבער, אויף אַ געוויסער צײַט צום ווייניקסטן, אויך פון ייִדיש... ווייל „צו דינעזאָנס מאַמר אין „השחר", אָט דאָ וווּ ער רעדט וועגן אַ געוויסן ייִדישן בלאַט, האָט סמאָלענסקי, אין אַ באַמערקונג, אַרויסגעוואָרפן אַזאַ פּראַזע: „אַ משכיל, וועלכער שרײַבט ייִדיש, איז דאָס ווי צוויי קאַנטראַסטן אין איין

(29) „119, זשאַרגאָן" צו ייִדיש", ז' 25.

מענטשן. א טעות האָבן די, וואָס מיינען, אז כדי צו שרײַבן אין דער דאָזיקער פארדאָרבענער שפראַך, דארף מען האָבן אַ וועלכע עס איז פעיקניט.³⁰ וואָס פאַר אַן אינדרוק די דאָזיקע ווערטער האָבן געמאַכט אויף דינעזאָנען און צו וועלכע רעזולטאַטן זיי האָבן געפירט, שטעלן מיר זיך פאַר פון די רייד, וואָס ש. 5. ציטראָן גיט־איבער:

— „כ'בין דעמאָלט געווען — האָט אים דינעזאָן געזאָגט — אַ קינד פון מיין דור, אַ משכיל מיט משכילישע השגות. צוגעטראָטן צו שרײַבן ייִדיש בין איך נישט אָן אַ געוויסן געפיל פון פחד, אז דאָס, וואָס איך טו, איז אַ פנימה. אינעם כבוד פון דער השכלה, וועלכע האָט געקוקט, ווי ס'איז כאַוויסט, פון תמיד אָן, אויפן „זשאַרגאָן“ מיט קרומע אויגן. אין מיר האָט אַפילו גובר געווען דער פאָלקס־אינסטינקט, יענער אינסטינקט, וועלכער איז צוזאַמענגעבונדן און צונויפגעוועזט מיט דער מוטער־שפראַך. דאָך האָב איך מיך נישט געקענט לויז מאַכן פון געדאַנק, אז מיטן אויפשרײַבן און אָפדרוקן פון מיין „הנאהבים והנעימים“ איז עפעס מיין השכלה ווי וואַכעדיק געוואָרן, און זי וועט שוין נישט ווערן יענע „בת־השמים“, פאַר וועלכער איך האָב געקעמפט מיט אזאַ פֿייער קעגן די פינצטערע כוחות, זייענדיק אַ לערער אין דער מאַהילעווער תלמוד־תורה... אמת, — איז דינעזאָן געקומען צום אויספיר —, מיט דער באַמער־קונג האָט ער מיך אַפילו אַ ביסל אָפגעשלאָגן מיין חשק צו שרײַבן ייִדיש, אָבער פון דער אַנדער זײַט האָב איך מיך נוקם געווען אין סמאָלענסקינען און האָב מיין העברעיִשע פען אין גאַנצן און לצמיתות אוועקגעוואָרפן! ... און בין אַ לאַנגע צײַט אַרומגעגאַנגען דערפון ווי אַ צעמישטער“ (30).

אזאַ איז געווען די אַטמאָספערע פאַר ייִדישער ליטעראַטור אין די 70ער פון 19טן יאָרהונדערט.

אַן איבערגעצײגטער משכיל, וואָס האָט זיך צוגעטוליעט צום לשון פון עמך, האָט באַדארפט זײַן גרייט אויסצושטיין אַ סך עגמת־נפשן און בניצושטיין נישט ווייניק נסיונות.

יעקב דינעזאָן איז זייער אַ טד אויסגעשטאַנען און נישט ווייניקער בייגע־

שטאַנען.

(30) „דבֿרי ליטעראַרישע דורות“, בי 1, זזי 71—72.

„אבן נגף“, דער ערשטער יידישער פאמיליע - ראָמאַן, פון קאָנפליקט צווישן השכלה און חסידיזם

נאָך 13 יאָר שוויגן. — רייפֿקייט דורך צער. — רעוויזיע פון פרימיטיוון
ליטעראַרישן מעטאָד. — אַ מאַמע־טאָן אין דערציילן. — שפראַך-אַנט
וויקלונג. — דער משכיל קען אַלץ זיך נישט אָפהאַלטן פון פריידיקן. —
„רחמנות מיט שכל“. — דער מלמד וואָס טראַגט אָן די גרעסטע צרות:
די קליינע פיגור וואָס שפילט אַ צענטראַלע ראָלע. — דלות פאַרטויבט
דאָס געוויסן און עשירות קאַרומפירט. — די רבישע מלוכה מיט אירע
אינטערעסן און אינטריגעס. — אידעאָלאָגורטע פיגורן: פייגע, די דינסט,
און די אויפגעקלערטע רחלע און משהלע. — „צו טרערן מוז איך זיי
ברענגען!“

13 יאָר האָט דינעזאָן געשוויגן.

נאָך „הנאהבים והנעמים“, וואָס איז דערשינען אין 1877, איז דינעזאָן
ערשט אין 1890 אַרויסגעקומען מיט אַ נייעם ראָמאַן, ווידער דערשינען אין
ווילנע, ווידער אַ מאָל מיט צוויי טיטלען, איינער אויף העברעיִש און דער צוויי-
טער אויף ייִדיש, „אבן נגף אָדער אַ שטיין אין וועג“.

אין די 13 יאָר האָט דינעזאָן פאַרעפנטלעכט בלויז אייניקע איבערזעצונ-
גען, באַאַרבֿעטונגען, מאַמרים און דער עיקר זיך אַרטינגעלאָזט אין דיסקוסיעס
וועגן שפראַך און ייִדישער ליטעראַטור. ער האָט געשריבן דערציילונגען, אָבער
דרוקן האָט ער נישט געהאַט קיין חשק.

אין לויף פון די יאָרן האָט זיך גערניפֿט זיין באַציונג צו ייִדיש. פון איין
זייט פאַרטיידיקט דעם לשון קעגן פּינטלעכע אַרויסטריטן, אָבער פון דער אַנדער-
ער זייט נאָך נישט באַנומען די עסטעטישע ווערטן אין דער ייִדישער ליטעראַ-
טור. פאַר אים איז נאָך נישט געווען קלאָר, וואָס פאַר מענדעלע מוכר ספרים איז
מער קיין פראַגע נישט געווען. דערפאַר איז געקומען צו אַ צוזאַמענשטויס צווישן

אים און שלום עליכמען. אין דער זעלביקער צייט האָט ער זיך אָבער באַפּריינדט מיט יצחק לייבוש פּרצן און שמעון דובנאָוון. דאָס זינגען געווען פּאַרבינדונגען, וועלכע האָבן געהאַט אַ מיפע ווירקונג אויף דינעזאָנס ווייטערדיקן שאַפּן און איר בערהויפּט אויף זיין לעבן.

*

דער צער, וואָס „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ האָט דינעזאָגען פּאַר-שאַפּן, האָט אים געפּנט די אויגן. ער האָט גענומען באַגרייפּן די שוואַכפּונקטן אין זיין ערשטן ווערק. ווי שטאַרק ער האָט געגלויבט, אַז אַ שרייבער איז מחויב זיך צוצוהערן צום ליינער און אים צוליב טאָן, האָט ער זיך אָפּגעגעבן רעכע-נונג, פּאַרוואָס זיין ערשטער ראָמאַן איז געווען אַזוי פּרימיטיוו. די טיפּן זינגען געווען פּאַרנעשטעלט ווי נאָך אַ פּאַרמולע: שוואַרץ און ווייס, גוט און שלעכט, צדיקים און רשעים.

צווישן ווייס און שוואַרץ זינגען אָבער דאָ נאָך אַ סך קאָלירן. אויך פּון ווייס אַליין, פּונקט ווי פּון שוואַרץ אַליין, זינגען דאָ זייער אַ סך קאָלירן. פּונקט ווי צו גוטס איז קיין שיעור נישטאָ, אַזוי איז פּאַראַן אַן אומענדלעכע גאַמע פּון שלעכטס.

דער ערשטער ראָמאַן האָט דערפּאַר מיט דער צייט דעם מחבר אַליין גענו-מען שאַקירן. ממילא איז היינט — אין אַזוי פיל יאָרן אַרום — נישט שניך אָנ-צווענדן אַ קריטישע מאָס.

דער צווייטער ראָמאַן איז שוין אַ רעזולטאַט פּון דינעזאָנס ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. „אבן נגה“ איז אַן אַ פּאַרגלעך העכער און ריפּער פּון דעם ערשטן ראָמאַן. דאָ פילט מען שוין אַ פּאַלקסשרינבערישע אַטמאָספּערע. די טיפּן-גאַלעריע איז בעסער געמאַלן. נישטאָ די אומגעלומפּערטע קאָנטראַסטן. אמת, די גוטע מענטשן זינגען אויך דאָ צירגוט, ממש מאַאָכים. דערפּאַר אָבער זינגען די שלעכטע מענטשן נישט קיין ווילדע רשעים. און פּאַראַן שוין טיפּן, וועלכע זינגען אַ געמיש פּון גוטס און שלעכטס, אַ געמיש פּון זכּחה און גאַרישקייט, ווי עס זינגען מענטשן בדרך כלל.

נאָר דאָס וויכטיקסטע פּון „אבן נגה“: דאָ ווערן שוין געשילדערט נישט בלויז איינצלע מענטשן, נאָר אויך גאַנצע פּאַמיליעס.

„אבן נגה“ איז אַ פּאַמיליע-ראָמאַן פּון אַ וויכטיקער עפּאָכע אינעם ייִדישן לעבן.

*

„אבן נגה“ איז דער ערשטער ייִדישער פּאַמיליע-ראָמאַן. יעקב דינעזאָן שטעלט-פּאַר עמלעכע ייִדישע משפּחות אויף דער קאַנווע פּון

צוויי באוועגונגען, וועלכע האָבן צעטיילט די יידן אין רוסלאַנד: די השכלה און חסידות. ער ווײַזט דעם ריס אין דער פאַמיליע גופא.
דינעזאָן, אָן אַמביציעס פאַר שפּראַכמיסטערשאַפט, האָט פון דעסטוועגן אין זײַן צווייטן געדרוקטן ראָמאַן זיך באַפּרײַט פון אַ סך שוואַכקײַטן, וועלכע האָבן „זשאַרגאַניזירט“ זײַן ערשטן ראָמאַן. פאַראַן ווייניקער באַרבאַריזמען. וויי-ניקער לאַקאַליזמען. קירצערע דיאַלאָגן. דער סיפור-המעשה איז מער קאַנצענטרירט. די טיפּן — בולטערע, שאַרפּערע. דער מאַמע-טאַן איז אופּן פון דערצײלן באַקומט שוין בײַ דינעזאָנען אַ קלאַרע פאַרעם און נוסח.

*

אויך אין „אבן נח“ קען דינעזאָן דער משכיל זיך נישט אָפהאַלטן פון אָפּער-נער פּראָפּאַגאַנדע. ער פאַרלאָזט זיך נישט אויפן לײענער, אַז ער זאָל אַלײן מאַכן דעם אויספיר, נאָר זאָגט אים אַלײן אַרויס. און ער זאָגט-אַרויס וואָס-ברײַטער זײַן געדאַנק, דעם מוסר-השכל, נאָך דעם ווי ער האָט אויף קאַרגע פינפהונדערט זײַטן פאַרנעשטעלט אידיליע און דראַמע, קאַמעדיע און טראַגעדיע.
— „אַן אַרעמער ייד — מאַכט זײַן אויספיר דער אומגליקלעכער משהלע — איז געלעגן מיט אַ צעבראַכענעם פּוס נעבן אַ שטיין און האָט ביטערלעך גע-קרעכצט. אַרום אים זײַנען געשטאַנען פיל יידן. אַנדערע האָבן אים געהאַלפּן קרעכצן... מען האָט דעם יידן באַלד אויף די הענט אין קדוש אַוועקגע-טראָגן... איינער, אַן עלטערער ייד, האָט גענומען אַ טיכל, אַלײן אַרײַנגעוואָרפּן עטלעכע גילדן און איז צוגעגאַנגען צו יעדן מיט די ווערטער: — יידן, רחמנים, בני רחמנים! שענקט אַ נדבה פאַר דעם אומגליקלעכן, נעבעך! שענקט, יידן, גאָט זאָל אײַך געזונט און יאָרן שענקען!“

אַבער דאָ זעט איר זיך באַלד אַרום, אַז משהלע, דער אומגליקלעכער בחור, דערצײלט דאָס מעשהלע וועגן יידן, וואָס האָט צעבראַכן אַ פּוס, נאָר בדרך משל, כדי אַרויסצוברענגען אַ נמשל!

— „מיר יידן, — זאָגט ער — זײַנען רחמנים בני רחמנים. מיר לאָזן קײן געפּאַלענעם נישט ליגן. מיר גיבן אים אַ האַנט און העלפּן אים אויפּשטיין. מיר רופן זיך אָפּ אויף יעדן בימערן געשריי מיט אַלץ, וואָס מיר קענען. פון דעסט-וועגן זײַנען בײַ אונדז געפּאַלן זײער פיל און אומגליקלעכע, לפי ערך מער ווי בײַ אַן אַנדער אומה, וואָס קען זיך מיט דעם נאָמען „רחמנים בני רחמנים“ נישט אַזוי רימען, ווי מיר. פאַרוואָס, ברידער, איז דאָס אַזוי? פון וואָנען קומט אַזאַ טרויעריקער ווידערשפּרוך אין אונדזער לעבן?“

און ער דערקלערט דעם שכל:

— „מיר דאכט זיך, אז די סיבה פון דעם ווידערשפרוך ליגט נאך דערין, צווייל די מידה טובה פון רחמנות ווערט בני אונדז געבוירן על פי רוב ערשט נאך דעם געשעענעם אומגליק: עס מוז פריער איינער אָדער עטלעכע אַ האַנט, אַ פּוס צעברעכן, עס מוז זיך אַ האַרצניסנדיקער געשריי דערהערן, אונדזער רחמנות אין אונדז אויפצוועקן. דאָן זײַנען מיר אמת גרייט אַלץ צו טאָן, דעם אומגליק־לעכן פון זײַן אומגליק אַרויסצוראַטעווען. אָבער וואָס קען רחמנות דאָרט העלפֿן, וווּ דאָס פאַרלירענע איז שוין נישט צו געפינען און דאָס צעבראַכענע נישט מער גאַנץ צו מאַכן? ... רחמנות מוז אויך מיט שכל און מיט חכמה זײַן, און דאָס פּעלט אונדז לײדער! ... רחמנות הייסט: אַ געפּאַלענעם אויפהייבן און אים אין הקדש אַוועקטראָגן. חכמה און שכל אָבער לערנען דאָס פּאַלן אוממעגלעך צו מאַכן ... אַלע מיטלען אָנצווענדן, מען זאָל נישט פּאַלן און אונדזער רחמנות זאָל נישט נייטיק זײַן! ... עס זאָל קיין אומגליק נישט קומען ... — דערפּאַר אַפּעלירט ער — ליבע ברידער ... פאַרוואָס זאָלן מיר פון אונדזערע גאַסן די שטיינער נישט צונעמען, מען זאָל נישט פּאַלן־מער איבער זײַ? אבני נגף און צורי מכשול ליגן אין אונדזערע וועגן. נישטאָ דער טאָג, וואָס מען פּעלט נישט איבער זײַ!“ (31).

„אבן נגף“ ווייזט טאקע, ווי מען פאלט בני ירדן איבער די „שטיינער“ און מ'ברעכט רוק־און־לענד.

משהלע איז אזא לעבעדיקער אינוואליד.

רחלע איז איבער די דאָזיקע „שטיינער“ געפאלן אַ קרבן.

שילדערט יעקב דינעזאָן די אַטמאָספּערע, אין וועלכער עס האָבן געלעבט

די משהלעך און די רחלעך.

און ער פריידיקט:

— „רחמנות מיט שכל“.

— „פון אונדזערע גאַסן די שטיינער צונעמען, מען זאָל מער נישט פּאַלן

איבער זײַ!“

*

דינעזאָן האָט אַרויסגעפירט אַ היפשע טיפֿן־גאַלעריע.

ר' לײזער איז אַ רײכער יוד אין שטעטל; אַן איידעלער; אַ טראַדיציאָנעל־

(31) „אַלע ווערק פון יעקב דינעזאָן אין 11 בענד, פּאַרלאַג „אַחיספר“,

וואַרשע 1937, ב' 2, זז' 485—487.

לער, דאך א מאָדערנער; א טאָלעראַנטער. רחלע, די טאָכטער זינע, איז אין אים געראַטן; א צארטע; מיט ציטערדיקן דרך־ארץ; זי שפילט די פאָלגעדיקע, אפילו ווען אלץ אין איר רופט צו פראָטעסט און רעוואָלט. איר מאַמע, חיהלע, איז נאָר אַן אנדער מענטש. אַנטקעגן איר מאַן, דעם משכיל פון איידלסטן שניט, איז זי נאָר פאַרגלייבט אין רבין, קען נישט אויסבאַהאַלטן איר ענאָיזם און דערפאַר קומט זי אָן צו צבועקישע גענג. אזוי ווי איר שוואַגער, ר' לייזערס ברודער, דער קינדערלאָזער ר' שלמה, איז אויך אַ חסיד, אזא חסיד וואָס האָט באַזונדער ליב אַ שנעפּסל און אַ טענצעלע גיין, ציט זי אים אַרײַן אין אירע אינטערעסן, ווען איר מאַן שטאַרבט פאַר דער צײַט. זי ניצט־אויס דעם שוואַגער, כדי צו פאַר־פלאַנטערן איר צארטע טאָכטער אין איר שידוך.

דינעזאָן מאַלט די געשטאַלטן פון „אכן ננב“ מיט געניטשאַפט, ספּעציעל די פרויען. ביז היינט קען אַ מאַסע־לייענער פאַרכאַפט ווערן פון דעם ראַמאַן, כאַטש עס איז דאָ אין אים אַ שפּאַר ביסל קלײַנשטעמליקע נאַװײטעט און אַלט־מאָדישע צעצױנגקײט.

*

דאָ ווערט געשילדערט דער מלמד, ר' שמעון, וועלכער אַרבעט־אָן אין צרה נאָך דער אַנדערער. בסך־הכל איז ער גאָט די נשמה שולדיק. ער איז אין תוך נישט קיין שלעכטער, הגם ער ממיתט אפילו דעם נבירס יונגל. פאַרוואָס ממיתט ער? ווײַל דאָס גאַנצע לערנען איז נישט פאַר זײַן געמיט; ס'איז פאַר אים אַן אַפּסומעניש. ער גײט אַרום אַ פאַרביטערטער, ווײַל נישט ער האָט פרנסה, נישט ער זעט אַ טראַפּן נחת בני זיך אין שטוב. לאָזט ער אויס דעם כּעס צו די קינדער אין חדר. שלאָגט ער זײ מכות רצח. אײַ, פאַרוואָס לאָזט דער טאַטע? איז עס דערפאַר, ווײַל רחלע, ווי שטאַרק זי ווײַל נישט, איר ברודער זאָל לערנען אין אַזאַ אַלט־פרענקישן חדר, האָט רחמנות אויף דעם קבצן, דעם מלמד. בפרט אַז ער בעט זיך בני איר. דער דאָזיקער שליממזלדיקער יוד, וואָס קען זיך אַ דאַנק רחלען פילן בני ר' לייזערן אין שטוב ווי אַן אַנגעלייגטער גאַסט, קריגט כיבוד און דרך־ארץ, ער שיקט עס אָן אויף רחלען דאָס גרויסע אומגליק. נישט פון שלעכטס. פשוט: ער זוכט אַ פאַרדינסטל, כאַפט ער זיך צו שדכנות. פירט ער צונויף אַ וואַנט מיט אַ וואַנט — אַבי צו קריגן אַ פאַר קערבלעך און קענען חתונה מאַכן זײַן אייגענע פאַרעלטערטע טאָכטער. פרנסה! ... אַדרבה, דער דאָזיקער מלמד, וואָס איז אַלײַן אויך אַ חסיד, און האַלט פון אַ שנעפּסל מיט לעקער, און קען אין מיטן טאָג אַפּשלאָפּן אַ שבת בני אַ שטאַט־באַלעבאַס, וווּ:

ער האָט אַרײַנגעכאַפּט אַן אײבערײַק בײַסל מֶשקָה, געפֿינט אויף אַלץ אַ גוטמוטיקן ענטפֿער. אַפֿילו ווען ס'ווייב שרײַט, און ער מוז פֿון שטוב אַנטלויפֿן, פֿאַרענטפֿערט ער זײ:

— „פֿון אַרעמקײט — זאָגט ער — שרײַט זײ, פֿון ווייטיק שעלט זײ. און באַמת, אײז זײ נישט גערעכט? דאַרף אַן אַרעמאַן האָבן קינדער, אַז ער קען די קינדער נישט געבן אַפֿילו טרוקן ברויט זײך זאַט אָנצועסן און קען מיט דערוואַקט סענע טעכטער קײן שידוך נישט טאָן?“ (32)

אַז רחלע קריטיקירט זײַן חדר, וואַרפֿט־פֿאַר, חלמאי דאָרטן אײז שמוציק, שטיקנדיק, געפֿינט ער באַלד אַ פֿאַרענטפֿערונג און זוכט גאָר אויס מעלות אינעם אַלטמאָדישן חדר. ס'טײַטש?

— „רייד מיט אַ מיידל! ווייס זײ גאָר, מיט וואָס די תּורה ווערט געקויפט? פֿת במלח תאכל, ברויט מיט זאַלץ זאָלסטו עסן, ומים במשורה תשתה, און וואָס סער מיט אַ מאָס זאָלסטו טרינקען, ועל האָרץ תישן, און אויף דער ערד זאָלסטו שלאָפֿן, וחי צער תחיה — און זאָלסט לעבן אין צער, דאָס הייסט: זאָלסט זײך געווײנען, צו קענען לעבן אין צער... הײַנט גײ רײד מיט איר און גיב איר צו פֿאַרשטיין, אַז, אדרבה, וואָס ערגער בני מיר אין חדר אײז, אַלץ בעסער אײז פֿאַר די קינדער, אַלץ גיכער וועלן זײ, אַם ירצה השם, לומדים מופלגים ווערן“ (33). פֿון דעם מלמד, וואָס אײז אויבנאויפֿיק אַ פֿאַרבײַגייענדיק מענטשעלע אינעם ראָמאַן, ווערט פֿאַקטיש אַ צענטראַלע פיגור — אַ שליסל צו דער דראַמע.

ר' שמעון וויל נישט קײן רעה טאָן דער צאַרטער רחלען; דאָך טוט ער איר אָן די גרעסטע רעה. ער רעדט דעם שידוך, נישט קלערנדיק גאָר וועגן בחור; דער חתן לײַגט אים נישט אַפֿילו אין דער לײַנקער פֿאה. ער האָט בלוז אין זײַנען די פֿאַר רובל, צו ראַטעווען זײַן שטוב. דער מלמד ווערט, אַזוי אַרום, דער אומפֿאַר־ענטפֿערלעכסטער מענטש: ער פֿירט צו דעם, אַז מ'זאָל פֿאַרקויפֿן דאָס מיידל, ווי מ'פֿאַרקויפט אַ בהמה...

דער דלות פֿאַרקלאַפּט דעם מלמד דעם קאָפּ און דאָס געוויסן.

דער דלות טרײַבט צום פֿאַרברעכן.

*

גאָר פֿונקט ווי דער דלות טרײַבט צו אומפֿאַרענטפֿערלעכקײט, אַזוי טרײַבט צו פֿאַרברעכן די עשירות, דאָס געלט.

(32) ד"ר, ז' 7.

(33) ד"ר, ז' 9—10.

און ווער לאָזט זיך אין „אכן נגה“ פארפירן פון געלט? דווקא די חסידים, די וואָס זינען קלאַמפערשט אַריינגעטאָן אין דבקות... דאָ זעען מיר, ווי דינעזאָן איז נאָך אין 1890 געווען באַהערשט פון דער השכלה. גראַד אין די חסידים האָט ער געזען, ווי זיי לאָזן זיך פארפירן פון גשמיות.

דינעזאָן איז ווייט פון לינעצקים שטייגער צו רייסן פאַסן; ווייט פון דער אכזריותדיקער סאַטירע איבערן חסידיוּם. ער שילדערט די חסידישע סביבה אינגעהאַלטן, מיט אַן איידעלער קעגנערשאַפט. אָפּגערעדט שוין פון זידלען — ער קריטיקירט אַפילו נישט אָפּן. ער באַנוגנט זיך בלויז מיטן דערציילן, ווי זיי האַנדלען, די דאָזיקע חסידישע יידן, ווי זיי פירן זיך אין רבישן הויף, ווי זיי שליסן שידוכים מיט זייערע מקורבים. דאָס איבערגעבן די פאַסטן איז גענוג, און מען זאָל אַרויסזען דעם צערטלעכן משכיל.

די רבישע מלוכה, דער הויף, די רבישע משפחה, ווי דינעזאָן שטעלט זי פאַר, איז אויבנאויפיק אינגעוויקלט אין צניעות. עס איז אָבער גענוג צוצוקוקן זיך צו קלייניקייטן, כדי צו דערזען זייער קליינלעכקייט. דינעזאָן ווייזט די חסידישע סביבה אין איר מאַראַלישער ירידה.

דער גבאי ראשון, ר' פנחסל, איז אַ פאָליטיקאַנט, וואָס אינטריגירט אויף אַלע זייטן. ווי נאָר היהלע ווערט אַן אלמנה, אזוי וואַרפט ער באַלד אויף איר אַן אויג. איז אָקערשט געוואָרן אַן אלמן, אָבער ער האָט קיין געדולד נישט צו וואַרטן. איר עשירות רייצט אים. דערצו איז זי אַ יונגע און אַ שיינע. ער זעט אַלץ און אַלעמען. ער באַאַרבעט אזוי דעם רבישן הויף, פאַר זײַן שידוך וועגן, און נישט בלויז דער רבי לייגט זיך אַרײַן אין דעם שידוך, נאָר אַפילו דעם רבינס טעכטער און שנירן וואַרפן זיך אַרײַן אין דער הויף־פאָליטיק. אַפילו וועגן חתונה מאַכן היהלעם טאַכטער מיטן זיך אַלע אַרײַן, ווייל פון דעם איז אָפהענגיק די חתונה פון גבאי ראשון...

מיר האָבן דאָ אויך לײַכט סקיצירט די אינטריגעס אין דער רבישער משפחה, די צוזאַמענשטויסן צווישן די טעכטער און די שנירן. דינעזאָן האָט געשילדערט דעם אויפנעם, וואָס דער רבי, זאָל לעבן, האָט געפראַוועט לכבוד דער רײַכער חסידה, וועלכע האָט אָנגעבראַכט פאַר אַלעמען מתנות. שוין בײַם אַרײַנגיין פילט מען די היעראַרכע און די ברוגזן... אזוי בײַם זיצן בײַם רבינס טיש, ווי אין דער ווייבערשער אָפּטיילונג — אַלץ איז אויסגעחשבונט... כיבודים קאַסטן געלט. אַלץ איז מסחר שבמסחר!

*

אנטקענן די פארדארבענע אריסטאקראטן שטייגט-אויה די אידעאליזירטע נעשטאלט פון דער אלטער, טרניער, פראסטער דינסט, פייגע, וועלכע איז אריבער אין הויז פון איין דור צום צווייטן דור — אן אוצר פון גוטסקייט און ליבשאפט, וואס איז אריבער פון איין דור צום צווייטן. אפילו ווען זי ליגט שוין אויפן טויטן-בעט, האָט זי אין זינען די אומגליקלעכע רחלע, וועלכע האָט ליב איר שוועס-טערקינד משהלע און וועלכע אנטלויפט פון דער מאמעס שטוב פונקט דע-מאלט, ווען מ'פראוועט א יאָוואָרט פארן גערעדטן שידוך מיטן בחור דעם טויר נעניכטס. רחלע באהאלט זיך אויס, ביז זי ברעכט-צוזאמען און שטארבט. טראָ-נישע-עלנט שטארבט די גוטע דינסט און טראַגיש עלנט שטארבט די גוטע גבירישע טאָכטער. אויב מ'איז אזוי גוט, הייסט עס, איז מען טראַגיש-עלנט. . . . פון דעס-טוועגן ווערט פון געבראָכענעם משהלען אַ מוטיקער משה. אין משהלען דערקענען מיר דינעזאָנען, ווען ער רופט-אויס, נאָך אלע אַנ-טוישונגען:

— „א, איך גלייב אין גוטן האַרץ פון מינע ברידער, יידן. א ייד קען יעד-נעמס אומגליק נישט צווען און דעם אומגליקלעכן נישט וועלן העלפן. א ייד קען אַ ביטער געשרי נישט הערן און גלייכגילטיק בלייבן צו דעם, וואָס שרייט אזוי פון זינע שמערצן. מען ברויך נאָך יידן זייערע ווונדן אַנצוווייזן, מען ברויך נאָך זיי אויף יענעם פעלד אַרויפפירן, זיי זאָלן אליין זען, וויפל ליבע קינדער ליגן דאָרט אונטער די בערגלעך, ווי בלימעלעך אָפגעריסענע אָן אַ זינט. . . . צו טרערן מוז איך זיי ברענגען! נישט נאָך די טויערן פון הימל זינען אָפן, אומד-שולדיק-פאָרגאָסענע טרערן דורכצולאָזן, אויך אונדזערע הערצער זינען פאַר זיי נישט פאַרשלאָסן! . . . (34).

דינעזאָן, זעען מיר, האָט אין „אבן נגף“ זיך נאָך נישט באַפֿרייט אין גאַנצן פון זיין משכילישן מוסרן און פראָפּאָגאַנדירן.

ער פאַרמולירט דאָ אויך זיין ליטעראַרישן אַנרמאָמין:

— „צו טרערן מוז איך זיי ברענגען!“

יעקב דינעזאָן האָט געזוכט בעסער צו מאַכן די מענטשן דורך טרערן.

דורך טרערן האָט ער אויך צוגעבונדן דעם לייענער צו זיין ראָמאַן.

די פאַרבינדונג מיט שלום עליכמען און דער צוזאַמענשטויס איבער מענדעלען

צייטגייסט. — די אויפלעבונג אין די 80ער יאָרן. — „אַ בריוו צו אַ מחבר“. — די שולד פון די העברעישע שרייבערס פאַר דער ירידה אין יידיש. — די צייט האָט אויסגעוועקט די „העזה“ צו שאַפן. — דינעזאַנס באַ-פריינדן זיך מיט שלום עליכמען. — גרעס אַרויסטריט קעגן יידיש און דינעזאַנס שאַרפער ענטפער. — „יודישעס פּאָלקס־בלאַט“ און זיין צעדרייטער רעדאַקטאָר ישראל לעווי — זאַמלביכער אַנשטאַט וואַכנציי-טונג. — פּאַפּולערע ליטעראַטור אָדער „בריליאַנטן“? — יידן האָבן ליב טרערן און מוסר. — דינעזאַנס אַרויסטריט קעגן מענדעלעס שרייבן אויף יידיש, וואָס פּאַסט פאַר העברעיש... — „יודישע פּאָלקס ביבלאַ“ טהעק“ ווערסוס „הויז־פריינד“. — דער ריס מיט שלום עליכמען — תּירות אויף סתירות: אַזאַ צייט. — דינעזאַנס שטייגן אין פּרצעס טביבה.

יעקב דינעזאַנס צוריקקערן זיך צום ראָמאַן אין 1890 איז מער ווי פון זײַנע אייגענע אימפּולסן געווען אַ רעזולטאַט פון צײַטגײסט. די אויפלעבונג, וואָס איז פאַרגעקומען אין דער ייִדישער ליטעראַטור אין די 80ער יאָרן, האָט אין אים צעטריבן די אַנטווישונג. אַפנים, אז „אבן נגה“ האָט ער אָנגעשריבן מיט יאָרן פאַרן דרוקן. אַזוי דאַרף מען זיך משער זײַן, ווען מ'פאַרגלייכט דעם דאָזיקן ראָמאַן, געדרוקט אין ווילנע אין 1890, מיט זײַן ווערק „הערשעלע“, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין וואַרשע אין 1891. עס קען נישט געמאַלט זײַן, אז בסך־הכל אין איין יאָר זאָל פאַרקומען אין אַ שרייבער אַזאַ באַדײַטנדיקער פאַרשריט. פאַר דער דאָזיקער האַסטיקער אַנטוויקלונג האָבן בײַגעטראָגן פאַרשיידענע פּאַקטאָרן.

*

אין די יאָרן פון זײַן דערשיטערנדיקער אַנטווישונג האָט דינעזאַן מיטגע-אַרבעט אין פעטערבורגער „יודישעס פּאָלקס־בלאַט“ (1881—1889), וואָס איז

ביים אנהייב, ווי א כנילאגע צום „המליץ“, רעדאקטירט געווארן פון אלעקסאנדער צעדערבוים און שפעטער אנגעפירט געווארן דורך ישראל לעווין — א טראגיקאמישע פיגור אין דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע — וואס האט פארענדיקט ווי א פסיכאפאט מיט זיין קאמף קעגן דער יידישער שפראך, אין זיין אייגענער צייטונג, ווו ער האט געוואלט האבן פאר מיטארבעטערס די חשוד בסטע יידישע שרייבערס. . . .

אין דעם דאזיקן וואכנבלאט האט דינעזאן אפגעדרוקט אין 1885, „א בריעף צו א מחבר“, געחתמהט מיט די אותיות מ. מ. אין א טויף פארזעצונגען ווערט דארט אין עפיסטאלארער פארעט אינמיטן דערציילט, ווי א מאהילעווער מידל איז געפאלן א קרבן פון אלטפרענקישער דערצינונג. דאס מידל האט פארגעליינט, אז איר אומגליק זאל באשריבן ווערן אין א ראמאן. זאל די וועלט וויסן! זי האט געקענט ראמאנען, וואס זיינען אומעטום געלייענט געווארן. האט זי פארשטאנען, אז כדי א געשעעניש זאל ווייט און ברייט באקאנט ווערן, איז צום בעסטן דאס איבערצוגעבן אין א ראמאן. אבער דער שרייבער האט געענטפערט, אז ער האלט נישט פון דעם.

— „איר וועט פרעגן פאר וואס איך מיינ אזוי? — גייט דער מחבר אריין אין פרטים — וועל איך אייך ערקלערן. געוויינלעך האלט עס דער געבילדעטער יוד פאר א הרפה צו ליינענען א זשארגאנישן ראמאן, אין אז עס טרעפט זיך ער לעזט יא, האלט ער געוויינלעך דעם זשארגאנישן שרייבער פאר א מענטשן און פערנאפט און אן פעיקייטן, (אזוי האט זיך אויסגעדריקט ערנעץ אין א זשורנאל א בערימטער רעדאקטאר), און ווייל קיינער האט אים אויף זיין דומהייט ביז איצט ניט געענטפערט, איז דאך א בעווייז, אז אלע געבילדעטע יודישע שרייבער האלטן מיט אים: דעראיבער איז גענוג פאר מיר, אז איך האב איין בוך אנגעשריבן אין זשארגאן און דעם עולם געלאזט וויסן, אז איך בין א שרייבער און שכל און אן טאלענט. צו וואס זאל איך עס טאן צום צווייטן מאל? ווען מ'קען האפן אויף כבוד, איז כדאי צו פרובן. אז מ'האט אבער מיט דעם ערשטן מאל ניט געטראפן, צו וואס זאל איך אזא נאר זיין און זיך ניט באנוגענען מיט דעם ערשטן אויסכבוד, וואס איך האב שוין געהאט? . . . יא, דער המונדעם ליגט מיר געוויס שטענדיק אין זינען, פאר אים וואלט איך איבערגעטראגן האטש נאך צען מאל אויסכבוד און שרייבן און זיך בעמען פון זינעטוועגן, ווען איך וואלט האטש פיל ווייניג איבערצייגט זיין, אז איך קען אים נוטצן בריינגען, אז מיניע רייד וועלן ניט זיין אומזיסט ארויסגעווארפן. ליידער פעלט מיר דיזע איבער-

צינגונג שטענדיק, בעזונדערס די לעטצטע צייט, וואָס דורך שלעכט און ניט גערופענע שרײַבער איז זײַן געשמאַק אזוי פאַרדאַרבן געוואָרן" (35).

א גרויסן חלק שולד פאַר דער דאָזיקער הפקרות האָט דינעזאָן צוגעשריבן „אונדזערע געלערנטע העברעיִשע מחברים, וואָס זיי ווילן גאָר נישט וויסן פון דעם גאַנצן המון זייערע מיליאָנען ברידער און שוועסטער, וועלכע קענען העברעיִ- איישע ווערקע ניט לעזן" און „זיי דערמאָנען זיך נישט, אז דער גאַנצער עולם רעדט נאָר זשאַרגאָן, און ער האָט אויך רעכט און לוסט צו געניסן אַ מאָראַליש פאַרגעניגן אין זײַנע שבתים און ימים־טובים". די צווייטע טענה זײַנע צו די העברעיִשע שרײַבערס איז געווען, הלמאי זיי טרעטן נישט אַרויס קעגן שונד, וואָס זוכט צו פאַרכאַפן דעם לייענער־עולם. דערביי האָט ער איבערגעגעבן, ווי ער אַליין האָט געהאַנדלט פון פאַרצווייפּלונג.

— „איך בין כמעט דער ערשטער שרײַבער געוועזן — האָט דינעזאָן זיך אַראָפּגערעדט פונעם האַרצן — מיט אַ זשאַרגאָנים ווערק וואָס האַלט נאָהנט פון 29 דרוקבויוגן, אָבער דער אינדיפערענטזום, וואָס אונדזערע אויטאָריטעטן האָבן מיר דאַמאַלס געוויזן, האָט מיין ענערגיע געלאַהמט, מיין מוטה געבראַכן, ניט מער די העזה צו האָבן אַרויסצוטערעטן מיט אַ נייע ווערק" (36).

די צײַט האָט אויפגעוועקט בײַ דינעזאָנען די איינגעשלאָפּענע „העזה". די צײַט האָט גערופן שרײַבערס צו שאַפן, אַרבעטערס צום קאַמף, מענטשן מיט געזעלשאַפּטלעכן דראַנג צו אָרגאַניזירן זיך, פאַראינטערעסירטע אין קולטור צו פורעמען אַ נייע סביבה, נייע באַדינגונגען פאַרן ייִדישן לעבן, נײַ — סאָציאַל, פּאָליטיש און נאַציאָנאַל.

*

אונטערן צײַכן פון דער אויפּלעבונג אין דער ליטעראַטור איז פאַרקניפט געוואָרן אַ פּרינדישאַפּט צווישן דינעזאָנען און שלום עליכמען.

דאָס איז געווען אין 1887. דינעזאָן האָט פאַרטראַכט אַרויסצוגעבן אַ צײַט־שריפט. (זי איז נישט דערשינען). ער האָט זיך דעמאָלט געפונען אין וואַרשע (וועהין ער פּלעגט קומען, צו זײַן שוועסטער, נאָך פון 1885). האָט ער זיך גע-וואָרדן מיט אַ בריוו צו שלום עליכמען אין קיעוו, אַז ער זאָל מיטאַרבעטן אין דער צײַט־שריפט. אָט־דער בריוו איז דער אָנהייב פון אַ רײַכער און צאָלרײַכער

35) ש. ל. ציטראָן — „די געשיכטע פון דער ייִדישער פרעסע" 1: פון

יאָר 1863 ביז 1889), ווילנע 1923, זײ 144—146.

36) ד"ר, זײ 147—148.

קארעספאָנדענץ, ווי מ'געפינט אַ סך ווערטפולע פרטים פאַר דער געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור און פּרעסע, ווי פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון אַ סך שרײַבערס. צום באַדויערן זײַנען דינעזאָנס בריוו עדהיום נישט פאַרעפנטלעכט. מיר ווערן אָבער געוויר זייער אַ סך וועגן דינעזאָנען אויך פון שלום עליכמס בריוו. ערשטנס: וועגן דער פּרײַנדשאַפּט, וואָס האָט זיי פאַרבונדן, נישט געקוקט אויף די צוזאַמענשטויסן, וועלכע זײַנען צווישן זיי פאַרגעקומען. די צאָל בריוו, וואָס איז איינגעזאַמלט געוואָרן אין אַרכיוו פון יײַוואָ, 142, רעדט קלאָר (און עס ווײַזט אויס, אַז די קארעספּאָנדענץ איז געווען נאָך אַ סך אַ גרעסערע). דער ערשטער בריוו, אין אָקטאָבער 1887, הײבט זיך אָן מיט „אַדוני קאַניג!“ (אין רוסיש: „מילאַסטיווי גאַסודאַר“); און שלום עליכמס בעט דינעזאָנען: „שרײַבט מיר אַרויס בקיצור“. אין יאַנואַר 1888 באַטיטלט ער שוין: „ליבער הער די־נענזאָהן“ און ער שרײַבט אַליין שוין עטלעכע זײַטלעך, ווײַל „מיט אײַנער בריוו האָט איר מיך אַזוי צענומען, אַז איך מוז אייך תיכף ענטפּערן“... אין אויגוסט 1888 הײבט זיך שוין אָן אַ בריוו: „ליבסטער און בעסטער פּרײַנד“. און פונקט צום יאָר, אין אָקטאָבער 1888, הײסט ער שוין בײַ ש״ע: „ליבער ברודער“. און דאָ און דאָרט וואַרפט זיך דורך: „סערדצע“ און „ערלעכער“, אויך „טרייעס־טער“ און „ידידי אַשר אָהבתי“...

עס איז אָבער טשיקאָווע, אַז ש״ע, וועלכער האָט געהאַט אַ שם מיט זײַן פינקטלעכקײַט, האָט זײַן פּרײַנד אין די ערשטע יאָרן אָנגערופן מיט פאַרגרײַטע נעמען: „דינענזאָהן“ אָדער „דינעסזאָהן“... דאָס קען אפשר אויפגעקלערט ווערן מיט דעם, וואָס ש״ע האָט אין זײַן בריוו פון קײַט דעם 28טן דעצעמבער 1887 — צען יאָר נאָך דעם ווי דינעזאָן האָט מרעיש עולם געווען מיט זײַן ראָד מאַן „הנאהבים והנעימים אָדער דער שוואַרצער יונגעראַנטשיק“ — זיך פאַר־נונען צו שרײַבן: „איר ווייסט, אַז איך האָב אײַערס נאָך גאָר נישט געלעזן? שיקט מיר, וואָס איר האָט. העברעיש שרײַבט איר גוט. אויב איר שרײַבט ניט ערגער זשאַרגאָן, האָב איך אייך ליב, זענט איר מיין ברודער!“ (37). קען מען זיך פאַרשטעלן, אַז ש״ע האָט נישט געהערט פון דעם „יונגערמאַנטשיק“? אָדער: זאָל דאָס דינען פאַר אַ באַווייזן, אַז דער מחבר פון „יונגערמאַנטשיק“ האָט שלום עליכמען נישט אינטערעסירט, אָבער דינעזאָן, ווי ער איז פאַר אים דערשינען אין זײַנע בריוו, אינמיטן, איז פאַר אים געווען דער „ליבער ברודער“?

*

(37) „ייוואָ־בלעטער“, ווילנע 1931, נ' 5: „שלום עליכמס בריוו צו יעקב דינעזאָן“ מיט אַן אַרײַנפיר און באַמערקונגען פון נחמן מײזיל, ז' 390.

דינעזאן האָט אין זײַנע בריוו צו שלום עליכמען גלייך פון אָנהייב זיך אַנט-
 פלעקט מיט זײַנע אייגנשאַפטן, וועלכע האָבן אים שפעטער געמאַכט אַ שם אין
 דער גאַנצער ייִדישער שרײַבער־וועלט: מיט זײַן אויפריכטיקייט, מיט זײַן האַר-
 ציקייט, מיט זײַן דינסטגרייטקייט און מיט זײַן ליבע צום לשון ייִדיש.
 זײַן פּרינציפּיעלע באַצײַונג צו ייִדיש האָט דינעזאן פּאַרמולירט אין זײַן
 אַרויסטריט קעגן דעם היסטאָריקער גרעץ. דאָס איז פּאַרגעקומען אין די ערשטע
 חדשים פון זײַן בריוולעכער דערנענטערונג מיט שלום עליכמען. אין דער זעל-
 ביקער צײַט האָט ש"ע אַרײַנגערעדט אין דינעזאָנען, אַז ער זאָל פּאַרן קיין פע-
 טערבורג צו ישראל לעווין, וועלכער האָט אים פּאַרבעטן צו קומען אַרבעטן אין
 „יודישעס פּאַלקס־בלאַט“. לעווי האָט שוין דעמאָלט געליטן פון זײַן קרענק צו
 רודפן ייִדיש (כאָטש ער האָט צוגעצויגן די גרעסטע שרײַבערס פּאַר מיטאַרבע-
 טערס אין זײַן וואָכנצײַטונג). אָבער ש"ע האָט געהאַלטן, אַז דינעזאָן קען ראַ-
 טעווען די דאָזיקע וויכטיקע פּאַזיציע פּאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, וווּ עס זײַ-
 נען געקומען צום אויסדרוק די וויכטיקסטע דעמאָלטיקע „זשאַרגאַניסטן“. שלום
 עליכס איז אין דער פּראַגע דערגאַנגען ביז צו געבעט. „איך בין, אמת גערעדט, —
 האָט ער צו דינעזאָנען געשריבן סוף 1887 —, משוגע אויף דעם זשאַרגאַן, נאָר
 הערט דעם משוגענעם, וואָס איז אין דעם פּאַל אויפריכטיק, אָפּנהאַרציק און אַי-
 בערגענעבן דעם זשאַרגאַן כמעט ביז מסירת־נפשׁ. אום נאַטעס ווילן, פּאַרט,
 פּאַרט, פּאַרט!“ (38).

דינעזאן איז נישט געפּאַרן. נישט געקאַנט.

עס איז אים אָבער אויסגעקומען צו זײַן אין קיעוו און פון דער באַגעגעניש
 איז זײַן פּריַנדשאַפט מיט שלום עליכמען געקרעפּטיקט געוואָרן, איבערהויפט אַ
 דאַנק דער מעשה מיט סאַלאָמאָן סקאַמאַראָוסקי, וועלכער האָט אָפּגעדרוקט אין
 „המליץ“, אין 1887 נ' 278 „מרוץ אגרות ביני ובין ד"ר גראַטץ“ (בריווטויש
 צווישן מיר און ד"ר גרעץ). דאָרט ווערט דערציילט, אַז ער, סקאַמאַראָוסקי,
 האָט זיך געוואָנדן צום היסטאָריקער מיט דער פּראַגע, צי ער וואָלט דערלויבט
 איבערצוזעצן אויף ייִדיש זײַן ווערק „פּאַלקסטימלעכע געשיכטע פון די ייִדן“.
 אויף דעם האָט גרעץ געענטפּערט, אַז „זשאַרגאַן איז אַ גרויסע שאַנדע פּאַר דער
 ייִדישער פּאַלקסמאַסע“ און דערפּאַר האָט ער זיך אָפּגעזאָגט פון דערלויבן אַי-
 בערצוזעצן זײַן ווערק אויף ייִדיש און דערביי געבעטן, אַז ער, סקאַמאַראָוסקי,
 זאָל „פּאַרהיטן פון שענדן זײַן געשיכטע“ ...
 דער דאָזיקער „בריווטויש“, וואָס איז פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין „המליץ“

(38) ד"ר.

אויף דער ערשטער זייט ווי א לייטארטיקל, האָט אויפגעבראַכט סײַ שלום עליכײַ
מען און סײַ דינעזאָנען. צום באַדויערן קענען מיר נאָך אַלץ נישט דינעזאָנעס
בריוו (וועלכע זײַנען משמעות יאָ אויפגעהיט, אָבער נאָך נישט אויסגעפּאַרשט
געוואָרן). נאָר עס איז גענוג שלום עליכמס קאַרעספּאַנדענץ צו דינעזאָנען, כדי
צו שאַפן זיך אַ קלאַרע פּאַרשטעלונג, ווי זיי ביידע האָבן זיך צו דעם באַצויגן.
ש״ע רעדט מיט שפּאַט וועגן דעם וואָס האָט פּראָוואַצירט גרעסס אַרויסטריט
קעגן ייִדיש. ער רופט אים אָן נישט ווי ער האָט געהייסן, נאָר „סקאַמאַראַשאַקאָ“
אַדער „סקאַמאַראַוויץ“ און גיט צו אַ שאַרפּן עפיטעט, און באַלד אַ צווייטן...
סקאַמאַראַוויטס אַוועקשטעלן זיך אין איין שורה מיטן ד״ר גרעץ האָט אויף
אים געמאַכט דעם איַנדרוק, ווי ער וואַלט זיך אַנאַנסירט אין בלאַט: „גײט מיר
אַ כלה מיט 50 טויזנט קערבלעך, איך בין אַ דאַקטער!“... (אַנב: ד״ר סקאַ-
מאַראַוויטס האָט אין צוויי יאָר אַרום, אין 1889, פאַרעפנטלעכט אין שלום
עליכמס 2טן באַנד „ייִדישע פּאַלקס-ביבליאָטעק“ אַן אַרבעט „די גורה פון גאַנ-
טא אין אומאַן און אוקראַינע“). פאַר באַליידיקן ייִדיש האָבן אָבער סײַ ש״ע
און סײַ דינעזאָן שאַרף אַנגעגריפן גרעצן, ספּעציעל און גראַד אין „ייִדישעס פּאַלקס-
בלאַט“ (נ' 2 פון 1888). „אַ דאַנק! — שרײַבט ש״ע צו דינעזאָנען דעם 18טן
יאַנואַר 1888 — אַ דאַנק? אַ שיינעם דאַנק פאַר דער הייסער זאַשטשימע
(מיינט: פאַרטיידיקונג), פאַר דער קרוודע פונעם זשאַרגאָן! אַט דאָ זע איך צום
ערשטן מאָל איַנער שרײַבן — און סע געפּעלט מיר און סע געפּעלט מיר ניט:
סע געפּעלט מיר, ווייל סע איז מיט פּייער, און סע געפּעלט מיר ניט, ווייל סע
איז מער דיַמיטש אַלס יודעש; נאָר דעם תירוץ האָב איך אַלליין: פאַר אונז, אין
פּוילן, איז דאָס דיַמיטש, און פאַר איַנד, אין ליטאַ, איז דאָס יודעש“ (39).

דינעזאָנעס באַצײונג צו ייִדיש אין 1888 קען מען זיך פּאַרשטעלן שוין פון
דעם טיטל פון זײַן פּאַלעמישן אַרטיקל: „פּראָפּעסאָר גראַטץ און דער יודישער
זשאַרגאָן, אָדער ווער מיט וועמען דאַרף זיך שטעמען?“ דינעזאָן האָט פּעססנע-
שטעלט, אַז גרעץ האָט פּינט נישט בלויז ייִדיש, נאָר אויך די רוסישע ייִדן: ער
אינגאַריט די מזרח-ייִדן, פונקט ווי ער אינגאַריט זייער מאַמע-לישון.

אין 1888 איז אזאַ אַרויסטריט אין פּאַרטיידיקונג פון זשאַרגאָן, דערצו
קעגן דעם באַרימטסטן ייִדישן היסטאָריקער, בפרט ווען דאָס האָט געטאָן אזאַ
עניוודיקער מענטש ווי יעקב דינעזאָן — געווען ממש אַ רעוואָלוציאַנערער
שריט.

*

דינעזאן ווערט דער „ליבער ברודער“ נישט בלויז בני שלום עליכמען. אין דעם זעלביקן יאָר 1887, ווען ער האָט דורך קאָרעספּאָנדענץ געשלאָסן פּרינדישאַפּט מיט ש״ע, הייבט־אָן דערשיינען אין וואַרשע דער „הויז־פּרינדי“ אונטער דער רעדאַקציע פון מרדכי ספּעקטאָר און ד. ווערט אַ מיטאַרבעטער פון דעם דאָזיקן וויכטיקן יאָרבוך. ש״ע האַלט דינעזאָנען פאַר זײַן בעל־יועץ און פאַרטרוי־חבר. ער איז פאַר אים מגלה זײַן פּראָיעקט: אַז ער גרייט זיך איבער־צוראַשן מיט אַ נייעם טיפּ זשורנאַל — מיטן גרויסן פאַרנעם פון זאַמליכער — געצילט אַרויסצוגעבן חודשלעך אונטערן נאָמען „יודישע פּאָלקס־ביבליאָטעקע“, און ער פאַרבעט אים מיטצואַרבעטן מיט אַרטיקלען, איבערזעצונגען אָדער נאָך וועלן, צוזאַגנדיק דעם פּיננסטן האַנאַראַר. די „יודישע פּאָלקס־ביבליאָטעקע“ דערשיינט טאַקע און אין דעם ערשטן באַנד, אין 1888, איז אָפּגעדרוקט די באַ־לאַדע „מאַניש“, מיט וועלכער י. ל. פּרץ גייט־אַריבער אין גאַנצן צו דער יודישער ליטעראַטור. אין דעם זעלביקן יאָר איז ש״ע מרעיש עולם מיט „שמרם משפּט“ און באַווייזט זיך מיט זײַנע ראָמאַנען „ר' סענדער בלאַנק און זײַן געזינדל“ און „סטעמפּעניו“, וועלכע שטעלן אים פאַר ווי דעם הומאַריסט פון אייגענעם סטיל און נוסח, וואָס איז געוואָרן קלאַסיש אין דער יודישער ליטעראַטור.

אודאי האָט דינעזאָן נישט געקענט בלייבן אין אַ זײַט מיט זײַן דערציילע־רישן טאַלאַנט און האַלטן, אַז עס איז ריכטיק דער באַשלוס, וואָס ער האָט אָנגע־נומען מיט יאָרן צוריק, מער נישט צו שרייבן קיין ראָמאַנען.

אַבער די יאָרן, וואָס ער איז געווען אָפּגעריסן, זײַנען געווען צו־שטורמישע און פּרוּכפּערדיקע. וואָלט דינעזאָן נישט איבערגעריסן, וואָלט ער מסתמא — אין דעם קרייז פון די, וועלכע זײַנען געוואָרן די טאַנגעבערס פון דער נייער יודי־שער ליטעראַטור — מיטגעמאַכט דעם פּראָצעס פון דער מאָדערניזירונג, וואָס איר וועגווייזער איז געווען מענדעלע מוכר ספרים, דער עלטסטער פון די קלאַסי־קערס, וועלכער איז נאָך פאַר די 90ער שוין געווען דער רײַפּער קינסטלער, ציל־באַווסט און טיף פאַרוואַרצלט.

גראַד יענע יאָרן, ווען דינעזאָן איז געווען אַנטוישט אין זײַן ראָמאַן־שריי־בערײַ, זײַנען געווען די דעצידירדיקע פאַרן גורל פון דער יודישער ליטעראַטור. יענער איבערשלאָג האָט מסתמא אַ תּל געמאַכט פון אַ סך מעגלעכקייטן, וועלכע זײַנען געווען אין דעם ראָמאַניסט יעקב דינעזאָן.

*

ווען דינעזאָן האָט זיך צוריקגעקערט צום ראָמאַן, האָט ער צום דערשיינען פון „אבן נגף“ אַזוי געשריבן צו שמעון דובנאָוו:

— „דעם פשוטן לעזער האָט צוגעגעסן ליינענען אָט די אַלע ווערק, ווי מען לאַכט אויס דעם אַלטן לעבנשמיינער. . . איר ווייסט דאָך מסתמא, אז די גרעסטע מעלה, וואָס אונדזער פּאָלקסמענטש געפינט אין אַ חזן, איז דאָס, אז הערנדיק זײַן זינגען, באַגיסט ער זיך מיט טרערן. מיט וואָס איז באַרימט געוואָרן דער קעלמער מגיד, אויב נישט מיט זײַנע דרשות, פון וועלכע דער עולם האָט גע- וויינט מיט ביטערע טרערן? . . . מיר דוכט, אז ס'איז נישטאָ נאָך אזא פּאָלק, בני וועמען דער „בעל-בכי" איז אזוי הייליק און טייער, ווי בני אונדזער פּאָלק, ווייל דאָס גאַנצע לעבן זײַנס איז אַ ים מיט טרערן. . . " (40).

דערציילן מיט טרערן איז בני דינעזאָנען, ווי מיר זען, געווען נישט בלויז אַ זעעלישע באַדערפעניש, נאָר אויך זײַן שטאַנדפּונקט וועגן ייִדישער ליטעראַ- טור.

דינעזאָן, ווי שטאַרק נאָענט ער איז געווען צו די נייסטע וואָרטזאָגערס און ווי טיף עס איז געווען זײַן ליבשאַפט צום ייִדישן וואָרט, איז אַפילו ערב 1890 נאָך ווייט געווען פון יענער וואָרטקונסט און פון יענעם געדאַנקענגאנג, וואָס זײַן העכסטער אויסדרוק איז געווען מענדעלע מוכר ספרים.

ער האָט נאָך אַלץ געהערט צו יענע משכילים, פאַר וועלכע דער עיקר אין דער ליטעראַטור איז געווען די מאַראַל און וועלכע האָבן אָפט נישט באַמערקט, און פאַרזען, די עסטעטישע ווערטן, די קינסטלערישע אויפטוען. ממילא האָט ער נאָך נישט געזען די העכערע פונקציעס פון ייִדישן וואָרט, וועלכע הייבן זיך אָן דעמאָלט, ווען מ'הערט אויף צו טראַכטן, צי די שפּראַך איז אַ מיטל אָדער אַ ציל. הגם ער האָט שוין געהאַט מוט שאַרף אַרויסצוטערען קעגן די, וואָס האָבן באַלידיקט ייִדיש — הן סמאָלענסקינען, הן קעגן גרעצן: זײַנע צוויי ליבי- לינגן — האָט אים זיך נאָך אַלץ אויסגעוויזן, אז עס איז אַ צרגרויסער לוקסוס אָפגעבן זיך אין ייִדיש צו קונסט צוליב קונסט. וועגן דער דאָזיקער באַציונג רעדט ער קלאָר אין זײַן אויטאָביאָגראַפיע.

— „פון קונסט צוליב קונסט — דערציילט דינעזאָן ביים איבערגעבן דיסם מיינונגען וועגן ליטעראַטור — האָט מען נאָך נישט אומעטום אין אייראָפּע אַפילו געוויסט. בני אונז, יודן, האָט מען אזוינס נאָך אַפילו פון ווייטן נישט גע- הערט".

בדרך משל האָט דיק דאָס אזוי דערקלערט:

— „אַ מעשה צוליב דער מעשה אַליין, אַפילו ווען זי איז אַ בריליאַנט, קען זי קויפן דער עושר, וואָס מער ווי בריליאַנטן פעלט אים נישט. אונזער המון אָבער

(40) „זשאַרגאָן" צו ייִדיש", ז' 28.

איז צום בערויערן אָרעם, אים פעלט אַ העמד אויפן נאַקעטן לײב, אַ שוך, אַ קלייד... שרײַבן פאַר אים ביכלעך לױטער בריליאַנטן, וואָס זאָלן אים שײנען, און אין דערזעלבער צײַט זײַן נאַקעטקײַט נישט צודעקן, איז ניט נור אַ איבריגע זאַך, אָבער אויך כמעט אַ שעדלעכע זאַך!"

דינעזאָן האָט בײַם איבערגעבן די קס מיינונגען אפשר זיך נישט אָפגעגעבן קיין רעכענונג, אַז ער איז געווען אַ סך נאָענטער צו דיקן, וועלכער איז פון אים געווען עלטער מיט 48 יאָר, איידער צו מענדעלען, וועלכער איז פון אים געווען עלטער בלויז מיט 20 יאָר...

דאָס איז געווען די סיבה פון זײַן צוזאַמענשטויס איבער מענדעלען, דעם גרונטלייגער פון דער נײַער יודישער ליטעראַטור. דאָס איז געווען איינע פון די סיבות פון דעם לאַנגיאַריקן ברוגו צווישן אים און שלום עליכמען.

*

דער צוזאַמענשטויס איז פאַרגעקומען איבער דינעזאָנס אָפּהאַנדלונג „די יודישע שפראַכע און איהרע שרײַבער". דאָס איז געווען אַן איבערבליק וועגן אמאָל, הײַנט און אַן אַרויסקוק אויף להבאָ.

„אונדזער יודיש-דייַטש — שרײַבט דינעזאָן אין 1887 — האָט פונקט דעם פאַרקערטן מזל פון דער שפה העבריה. ווערנד לשון הקודש שרײַבט מען און מען איז מכוון, עס זאָלן די ספרים און מאמרים לעזן נור העברייער, נור אַזעלכע שרײַבער און משכילים ווי דער בעל מחבר זעלבסט, איז יודיש-דייַטש אַקוראַט דער היפוך, קיין שרײַבער קלערט גאָר ניט, צי אַזוי צי אַנדערש, אַז אים ער-וואַרט אַ כבוד אָדער אַ חרפה פון ערגעץ אַ צווייטן שרײַבער, וועלכער עס וועט אים אין זײַן ספר קריטיקירן. און באמת לעזט דער שרײַבער פון יודיש-לשון ווייניקער אין דער שפראַכע ווי אַלע אַנדערע, און איך אַליין בין אין דעם הינד זיכט ביז איצט ניט בעסער געוועזן אַלס איין אַנדערער. על כן פעלן מיר פשוט די ידיעות צו וויסן אַקוראַט, וועלכע גוטע ספרים זײַנען אין די לעצטע עטלעכע יאָר אַרויס אין דער שפראַכע, וואָס זײַנען ראוי און ווערט צו לעזן און קריטי-קירן."

און אַט אַזוי ווי ער איז זיך מתוודה, דערציילט ער פון זײַנע אַנטווישונגען, וואָס ער האָט געהאַט בײַ די פאַקטערענערס. „האָב איך איינגעזען — קומט ער צום אויספיר — אַז זיי זײַנען אונטער דעם ווערט פון קריטיק".

גאָר נישט בלויז זייערע ביכלעך האָבן אים געערגערט, ווייל „זיי זײַנען

אונטער דער ווערט פון קריטיק". פארדראָס האָט בני אים אַרויסגערופן אויך —
מענדעלע מוכר ספרים ...

— "הער אַבראַמאָוויטש — שרײַבט דינעזאָן — וועט קיין פאַריבל נישט
האַבן, אז איך ערלויב זיך אָפּן צו זאָגן ... אויב זײַן צוועק איז ווירקלעך געוועזן
באַקאַנט צו מאַכן דעם ייִדן מיט זײַנע איצטיקע צרות און צוררים, ווי מען קען
מיינען לײענענדיק „די קליאַטשע“, אָדער אים צו באַזינגען און ערצײלן מיט
טרערן אין די אויגן זײַן היסטאָרישע מאַרטירער־געשיכטע, און אים דעם מוט
געבן ווײַטער צו דולדן און ווײַטער צו לײַדן פיר זײַן הייליקער אַמונה, ווי יעדער
פאַרשטענדיקער לעזער קען פון דעם „יודעל“ אַרויסזען, אויב דאָס איז געוועזן
זײַן צוועק, האָט ה' אַבראַמאָוויטש במחילת כבודו געאַרבייטעט אומזאַנסט, דען
דאָס פּאָלק איז נאָך אין זײַן בילדונג צו דער ענטוויקלונג ניט געקומען אום עס
צו פערשטייהען און וואָס דערפון צו לערנען. אויב די ביידע ספרים, „די קליאַט-
טע“ און „יודעל“, האָבן זיך אַ באַרימטן נאָמען געמאַכט, איז דער נאָמען ניט
פון דעם המון, אָבער נור פון זײַנע חברים, די משכילים און מחברים אין לשון-
הקודש. דאָס פּאָלק קויפט זיי ניט און לעזט ניט, און זעלבסט ווען מען לעזט
אים פאַר, פאַרשטייט איינער פון טויזנט וואָס דאַרין האַנדלט זיך. און איך גלייב
ניט, אויב ה' אַבראַמאָוויטש איז געוועזן אזוי פאַרנאַרט צו גלייבן, דאַן ווען
ער האָט די ספרים געשריבן, אז ער שרײַבט עס פאַר דעם המון און דער המון
וועט זיי פאַרשטיין. בלײַבט מיר אַלזאָ די פּראַגע: פאַר וועמען האָט ער „די
קליאַטשע“ און „יודעל“ געשריבן אין זשאַרגאָן? איבערהויפּט באַמערק איך
לפי ראות עיני ורגש לבבי, אז ה' אַבראַמאָוויטש האָט אויפגעהערט, באַלד נאָך
זײַן ערשטן טרײַומה פון דער „טאַקסע“, ערנסט צו זײַן אין זײַן שרײַבן יודיש-
דײַטש און ערנסט צו דענקען פון דעם לשון זעלבסט. אין אַלע זײַנע לעצטע
ווערקע איז דער הומאָר און סאַטירע צופיל און צו דיק איינגעוויקלט אין אייני-
פאַכע און אָפּט ניט נײַטיקע און ניט גאָר וויציקע ליצנות, וועלכע עס פאַרשטעלן
דעם טראָפּן מוסר און דעת. און ווען איך לעזע זײַנע לעצטע יודיש־דײַטשע
ווערקע, ווי למשל „מסעות בנימין השלישי“, בעקאָם איך אַ געפיל, ווי דער
מחבר שפּילט זיך און מאַכט קונסט געברעכע, און שפּאַט און לאַכט; און טאַנצט
אויף אַ שטריק פיר זײַנע חברים און מחברים זעלבסט, און בעקימערט זיך וויי-
ניק אום דעם פּאָלק וואָס נוצן צו ברענגען זעלבסט אין דער שפּראַכע און אויס-
דריקע פון דעם יודיש־לשון. ווייס איך ניט, ווי זיך צו ערקלערן די אַרט און
ווייזע, ווי ער געברויכט אים. איך גלייב ניט, ער זאָל אזוי פּעדאַנטיש זײַן און
האַלטן דעם לשון אַלס איינע געשטעלטע שפּראַכע, וואָס יעדעס וואָרט האָט איר
שורש און מקור אין דער שפּראַכע זעלבסט, און ער איז פיר די שרשים און

מקורים אסור פיל אינגענומען, אז אלץ וואָס ער געפינט ניט אין זיי, איז ניט הייליק און ניט גוט צו געברויכן, און שרייבט דאָריבער ריין יודיש. ווי מאַנכער העברייער, אַ פּעדאַנט, שרייבט און וויל אַז אַנדערע זאָלן אויך שרייבן נור ריין ביבליש, אָדער ער איז לכתחילה דעם זשאַרגאָן אַ פּינט, און וויל אים אונטער-גראַבן, בכדי אַרויסצושטעלן זײַן פּראָסטיט און פּערדאָרנהייט, ער זאָל זיך שעמען פאַר לײַטן. איך ערלויבע זיך — האָט דינעזאָן אויסגעפירט — אים דיזע פּאַרווירפע צו מאַכן, ווײַל איך אַכטע זײַן טאַלענט און וויסן מער, אימצייליק מאַל מער, אַלס יעדן אַנדערן הײַנטמאָדישן זשאַרגאַנישן מחבר. פּילייכט וועט ער אַלס זעלן־קענער אויך ערקענען דאָס געפיל, וואָס זײַנע לעצטע ווערקע האָבן געמאַכט אין הערצן פון דעם, וואָס מײַנט ערנסט מיט זײַן יודיש שרייבן, דעם פּאַק וואָס שײַנעס און נוציקעס צו געבן" (41).

ווי מיר זען, איז דינעזאָן, וועלכער האָט אַנטקעגן גרעצן זיך אַרויסגע-שטעלט ווי אַ פּאַנאַטישער חובב יודיש, מאָדערן שבמאָדערן, דערשינען גאָר ווי אַן אַלטמאָדישער אַנטקעגן דעם גרונטלייגער פון דער נײַער יודישער ליטעראַטור, מענדעלע מוכר ספרים.

דערפאַר איז גאָר קיין ווונדער נישט, וואָס שלום עליכם, „פּאַלקס־ביבליאָ-טהעק" האָט אין אַ פּאַלעמישן אַרטיקל אויסגעלאַכט דינעזאָנס מיינונגען, בפרט נאָך אַז זיי זײַנען געווען געדרוקט אין „הויז־פּרײַנד", וואָס האָט געהאַט פאַר רעדאַקטאָר ספּעקטאָרן, און מיט ספּעקטאָרן איז דעמאָלט ש"ע געווען אין שלעכטע באַצײַונגען איבער „יודישעס פּאַלקס־בלאַט"...

דינעזאָן, אַרייַנקומענדיק צווישן אונדזערע קלאַסיקערס, איז פון אָנהייב גע-ווען צעטומלט.

ער איז פון איין וועלט אַוועק, אָבער צו דער אַנדערער נאָך נישט דערנאָנ-גען.

*

פאַראַן אין דעם צוזאַמענשטויס צווישן דינעזאָנען און שלום עליכמען — איבער מענדעלען, אין 1887-1888 — עטלעכע מאָמענטן, וועלכע זײַנען טשי-קאווע פאַר דער געשיכטע פון דער יודישער ליטעראַטור. קוריאָזן. סתירות. דינעזאָן שטעלט זיך אײַן פאַר יודיש, נאָר באַנעמט נישט, ווי וויכטיק עס

(41) „הויז־פּרײַנד", היסטאָריש־ליטעראַריש זאַמלבוך, וואַרשע 1887, בוך 1, זיי 9—12.

איז, טאקע צוליב זיין איינשטעלן זיך פאר יידיש, צו שאפן עכטרקנינסטלערישע ליטעראטור פון א הויכן אינטעלעקטועלן ניוואָ.

ש'לום עליכום זאמלבוך אטאקירט דערפאר דינעזאָנען אין דער קריטיק איר בער ספעקטאָרס „הויז־פּרינדי“ און באַווונדערט מענדעלען. אָבער גלייכצייטיק רעדט דער קריטיקער וועגן דער שעפּערישקייט אויף יידיש ווי וועגן אַ מלאכה פאַרן המון, באַשר „ווירקן אויף דעם המון קענו מען אַם בעסטען נור מיט דער איינפאַכען יודישען שפּראַכע“... (42).

דינעזאָן, וועלכער פאַרשטייט נישט הלמאי אַזאַ למדן און קינסטלער ווי מענדעלע שרייבט אויף יידיש, און אים ווייזט זיך אויס, אַז ער וואָלט עס בעסער באַדאַרפט טאָן אויף העברעיִש, רעדט פון דעסטוועגן פון אַלטי־יידיש און אַלטי־יידישער ליטעראַטור, אונטערשטרייכנדיק אַזוי אַרום, אַז די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור האָט אַ טראַדיציע פון הונדערטער יאָרן. ער פאַררופט זיך דערבײַ אויף אַליה בחור און זײַן „בבא־בוך“.

אין דער זעלביקער צײַט קומט דער קריטיקער אין דעם זאַמלבוך, וואָס עס רעדאַקטירט מענדעלעס הייסטער חסיד, ש'לום עליכום, און אטאקירט ביטער די־נעזאָנען פאַר זײַן נישט באַגרייפן מענדעלעס ראָלע אין דער יידישער ליטעראַטור, נאָר אַליין קען ער נישט די אַלמע טראַדיציע פון יידיש און איר ליטעראַטור, והאָ ראייה, ער קען נישט פאַרשטיין, פון וואַנען האָט דינעזאָן עס גענומען, אַז אַליה בחור איז דער מחבר פון „בבא־בוך“...

די סתירות שרייען־אַרויס.

סתירות זײַנען אין יענער עפאַכע געווען נאָרמאַלע דערשיינונגען.

*

איז אויך אין די באַצײַונגען צווישן ש'לום עליכמען און דינעזאָנען עפעס אומקלאָר.

ש"ע שרייבט צו אים האַרציקע בריוו, נאָר פאַרגינט זיך אים צו זאָגן, צען יאָר נאָך דעם ווי זײַן „שוואַרצער יונגערמאַנטיק“ איז געווען דאָס געלייענטסטע בוך אין יענער צײַט, אַז „איך האָב אייערס נאָך גאָר נישט געלעזן“... פון דובנאָווס זכרונות דערוויסן מיר זיך אָבער, אַז „ש'לום עליכום האָט חוּזק געמאַכט

(42) „יודישע פּאָלקס־ביבליאָטעק“, באַנד 1, געדרוקט אין בערדיטשעוו און אַרױטגעגעבן אין קײַעוו, 1888. די קריטיק חתמה: רבי קצין, וועלכער האָט אַ לאַנגע קריטיק אין 2טן באַנד וועגן מענדעלעס „קליאַטשע“.

פון דעם „וויינענדיקן פילאָסאָף“ — דינעזאָן, „וואו וואו“, „ער האָט מיר אין יענער צײַט דערציילט, אז אַבראַמאָוויטש׳מענדעלע, נאָכדעם ווי ער האָט איבער־געלייענט דינעזאָנס ראַמאַן, האָט אויסגערופֿן: „פיצעלע, וואָס וויינסטו! ברע־קעלע, וואָס וויינסטו? “ (אַן אָנצוהערעניש אויף דינעזאָנס קליינעם וואַקס). דובנאָוו באַמערקט דערבײַ: „אפשר האָט דאָס גלײַכווערטל געשאַפֿן שלום עליכם אין אַ געשפרעך מיט מענדעלען“. און ער איז מוסיף, דובנאָוו: „איך האָב גע־האַלט, אז אויסלאַכן דינעזאָנען, וואָס האָט געשריבן זײַן ווערק מיט האַרץ, איז אַ גרויסע עוולעה“ (43).

דאָס באַצײט זיך צום יאָר 1890, ווען דינעזאָן איז אַרויס מיט זײַן „אבן נגף“, און דאָס איז מסתמא די סיבה, פאַרוואָס עס איז איבערגעריסן געוואָרן דער בריווטויש צווישן שלום עליכמען און דינעזאָנען. קען מען די דאָזיקע סיבה, פאַלט־אוועק די פּראָגע: „זאָל עס מעגלעך זײַן, אז פאַר 10 יאָר האָבן זיך שלום עליכם מיט דינעזאָנען נישט איבערגעשריבן? “ (44). אַוודאי איז דאָס מעגלעך. דער ערשטער בריוו, שלום עליכמען, פון דער באַניטער קאַרעספּאָנדענץ, איז נישט מער ווי אַ באַשטעטיקונג אויף דעם, וואָס דובנאָוו דערציילט. „צווישן אונדז, ווי עס ווײַזט אויס, — הייבט־אָן ש״ע זײַן בריוו אין 1900 —, איז דורכ־געלאָפֿן נישט קײן קאַץ, נאָר אַ קאָטער. איך הייב נישט אָן צו פאַרשטיין פאַרוואָס איר האָט זיך פון מיר דערווייטערט און באַהאַלטן די גאַנצע צײַט“. און נאָכן פאַררופן זיך אויף אַ רײ ענינים אין שײַכות מיט פרצן, מיט וועמען ער איז גע־ווען שטאַרק מחולק זײַנט „מאַניש“ און געהאַט שאַרפע איבעררידן האָט ש״ע ענדלעך געהאַלטן פאַר נײַטיק אויסצודריקן זײַן מײַנונג: „בכלל באַדאַרף איך אײַך זאַגן, אז דאָס איצטיקע שרײַבן אײַערס געפעלט מיר בעסער אַלס דאָס פּריהריגע; דאָרט איז געווען צופיעל טרעהרען. איך זאָג אײַך דעם אמת. — בײַ מיר לײַגן אַ 40 אָדער 50 בריוולעך אײַערע, וועלכע זענען געבונדן אינאײַנעם מיט די בריוור־לעך פון די נאָהינטע און בעסטע פּרײַנד מײַנע; דאָרטען האָט איהר מעהר גע־האַלטן פון מיר, אַ סך מעהר!“ (45).

דאָס איז געווען אין 1900, גלײַך נאָכן דערשײַנען פון דינעזאָנס „יאַסעלע“ (1899), וועגן וועלכן ש״ע שרײַבט, טאַקע אין דעם־אָ בריוו: „געהערט האָב איך, אז ס׳איז אַ וואָהלע זאָך“. פון דער זעלביקער צײַט שרײַבט דובנאָוו: „איך האָב

(43) „פון „זשאַראָגן“ צו ייִדיש“, זײ 29—30.

(44) נחמן מײַזל — „שלום עליכמען בריוו צו יעקב דינעזאָן“, אין

„יוואָ־בלעטער“, ווילנע, 1932, באַנד 3, נײ 5, זײ 347.

(45) דײַז, זײ 347—349.

באוויון דאָס נייע ווערק מענדעלעטן, און ער האָט אויך מודה געווען, אַז דאָ איז
עפעס פאַראַן, וואָס קאָן ווירקן אויך אויף דעם מאָדערנעם לעזער" (46).
לאָמיר אונטערשטרײַכן די ווערטער:
— „מודה געווען“ ...
פאַרוואָס עפעס „מודה געווען“ ?

*

דאָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון דינעזאָנס דערנענטערונג צו י. ל. פּרצן.
אַ דאַנק פּרצן האָבן אונדזערע גרעסטע וואָרטמייסטערס דערזען, וואָס די
נעזאָן קען ווערן.
אין פּרצעס סביבה האָט דינעזאָן זיך מאָדערניזירט.
וואָס דינעזאָן האָט, זוכנדיק, ניט געפונען בני שלום עליכמען און מענדעלען,
דאָס האָט ער, ניט זוכנדיק, געפונען בני פּרצן.

(46) „19, „זשאַרגאָן“ צו ייִדיש“, ז' 31.

די נייע ווענדונג דורך „הערשעלע“ און „יאסעלע“

דינעזאנס עליה אין פרצעס סביבה. — מאָדערניזירט. — פאַרלעגער פון „בעקענטע בילדער“, וואָס זיינען אַ קוריאָז פאַר בוכהענדלערס. — מיטרעדאַקטאָר פון „יודישע ביבליאָטעק“. — באַפרייט פון אַלטע שוואַכ־קייטן. — אָן צוויי טיטלען און אַן אַ פּסוק. — „הערשעלע“, אַ ראַמאַן פון קלאַסן, וואָס פּרעמען זיך אויס. — בריינדעלע, מירעלע, דער גבאי, דער מסור. — ווי דער קצב און רב זוכן פאַר די טעכטער חתנים. — דער אַנאָגימער עולם ענטפערט נישט קיין אַמן. — ספרים וואָס וועקן די יוגנט און יוגנט וואָס האָט קיין כּוח נישט צו רעבעלירן — דער גער שמידטער אין קייטן דורך פאַרהויכטע פענצטער. — „איין גאַט האָט גע-מעגט זיין עלנט צווען!“. — דער באַלעבאַטישער אַנקלאָגער קעגן אַלטן חדר. — שריפטשטעלעריש אַנשטאַט בריוו-טאַן. — דערנענטערט צו מענדעלעס שול. — מאַטעריעלער דלות און גייטיקער דלות אין „יאַסע-לע“. — אורטיילן על פי פאַראורטיילן. — דעם מלמדס דיאַלעקטיק און דעם יתומס צער. — צוויי מאַמעס: די נגידישע שיינדעלע און די ערלעך-פאַרצאָגטע כיענע. — ר' שואל שוחט און יונה וואָסערטרעגער: די טויבן. — יאַסעלע, „אַ קליין קדושל פאַר פרעמדע זינד“. — דערציערישע און סאַציאַלע שטאַנדפונקטן. — „יאַסעלע“, אַ קלאַסיש ווערק אין דער ליטעראַטור און כאַר דער שול.

דורך זיין באַפריינדן זיך מיט פּרצן איז דינעזאָן נתעלה געוואָרן. ביים אָנ-הייב ליטעראַריש, נאָך דעם געזעלשאַפטלעך.

שוין אין זיין ראַמאַן „הערשעלע“, פאַרעפנטלעכט אין 1891 אין וואַרשע, זעט מען אַ מאָדערניזירטן דינעזאָן.

אין 1899, אין „יאַסעלע“, איז די פאַרענדערונג שוין גאָר אַ גרויסע. אין דעם דאָזיקן ווערק דערשיינט דינעזאָן אַזוי, אַז אַפילו יענע פּינשמעקערס, וועלכע האָבן פריער פון אים געטריבן לענות פאַר זיין איבערגעטריבענעם סענ-טימענטאַליזם, האָבן גאַנץ אנדערש גענומען קוקן אויפן מחבר. און „יאַסעלע“

איז טאקע מיט דער צײַט אָנערקענט געוואָרן ווי אַ קלאַסיש ווערק פֿון דער יִדִי־
שער ליטעראַטור, וואָס האַלט־אויס די פּראָבע פֿון צײַט.

•
*

אינטערעסאַנט, אַז „מאָניש“, פּרצעס ערשטע ליטעראַרישע שאַפֿונג, וואָס
איז געווען דער מאָטיוו פֿון פֿינלעכן צוזאַמענשטויס צווישן אים און זײַן רע־
דאַקטאָר, שלום עליכם, איז געווען די וויזיט־קארטע, וואָס האָט אים באַקענט
מיט דינעזאַנען. און עס איז מערקווירדיק, אַז „מאָניש“, וואָס איז פֿאַר דעם מאָד־
דערנעם הומאָריסט פֿון דער יִדִישער ליטעראַטור סוף 19טן יאָרהונדערט געווען
צורמאָדערן, איז גראַד פֿאַר דעם אַלטמאָדישן יעקב דינעזאַן געווען אַ קוואַל פֿון
באַניטערונג.

ווי ציטראָן דערציילט, האָט פּרץ אים צוגעשיקט פֿון זאַמאַשטש אַ העפּטל
קורצע דערציילונגען. אַז מ'האַט זיי פֿאַרגעלייענט פֿאַר אַ קרייז שרײַבערס, זײַנען
אַלע געווען אַנטציקט. אָבער ווען מ'האַט געפרוווט ריידן מיט אַ פֿאַרלעגער, איז
נישט געווען מיט וועמען צו האַנדלען. אַפֿילו אָן האַנאָראַר האָט קיינער דאָס
נישט געוואַלט דרוקן. פֿאַרלעגערס האָבן געשמייכלט: אויך מיר דערציילונגען!
„אַן ערציילונג פֿון אַ בלעטל, אָן ערציילונג גאָר פֿון אַ האַלבן בלעטל, עפּעס
„סיי און שפּײַ“... אַז זיי זײַנען געווען „בעלנים נאָר אויף גראָבע, די־ביי־כיקע
דערציילונגען אַ לאַ שמ״ר, בוכבינדער“ (47). האָבן שרײַבערס זיך איינגע־
שפּאַרט, פֿאַרט צו געפינען ווי ס'ניט איז אַ פֿאַרלעגער. דינעזאַן איז געווען איי־
נער פֿון די זוכערס און — ער האָט געפֿונען. ער אַליין האָט די דערציילונגען
אָפּגעדרוקט און די גאַנצע אויפֿלאַגע אַרײַנגעשיקט צו פּרץ. דאָס איז געווען אין
1890. דאָס איז געווען פּרצעס ערשט בוך אין יִדִיש: „בילדער פֿון לעבן“ (48).
וואַרשיינלעך, אַז אין פֿאַרבינדונג מיט דעם האָט זיך אָנגעהויבן די קאָד־
רעספּאָנדענץ צווישן דינעזאַנען און פּרץ. אויפֿן ערשטן בריוו (וואָס איז עד
היום נישט פֿאַרעפּנטלעכט און נישט באַקאַנט) האָט פּרץ אָפּגעענטפּערט דעם
24סטן פעברואַר 1889, פֿון זאַמאַשטש, דאַנקענדיק פֿאַר די לױבווערטער און

(47) „דריי ליטעראַרישע דורות“, זײ 93—94.
(48) „בעקענטע בילדער פֿון לעבן פּרץ, הערויסגעגעבען דורך י. דינעזאַן“
מיט „אייניגע ווארטער פֿונם הערויסגעבער“. דאָרטן זײַנען געווען דער־
ציילונגען, וועלכע האָבן פּרץ געשאַפֿן אַ וועלט־נאָמען, ווי „דער משר־
גענער בטלן“, „דער משולח“ א״א.

אָנפּרעגנדיק (אויף לשון קודש): „צי דאָס ביסטו עס, מיין האַר, דער מחבר פון „הנאהבים והנעימים“ און „קרעפלעך זאָלסטו עסן“, וואָס די דאָזיקע לעצטע דערציילונג האָט דינעזאָן געדרוקט אין דעם זעלביקן 1טן באַנד „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ פון 1888, ווי ס'איז געווען פאַרעפנטלעכט פּרצעס „מאָניש“ (49). עס דויערט נישט לאַנג, ווי פון דער דאָזיקער קאַרעספּאָנדענץ וואַסטאַרויס אזא פּרינדשאַפט און קעגנזייטיקע צוזאַמענאַרבעט, וואָס איז ער-היום אַ רעטער-ניש. אַזעלכע קעגנזעצלעכע נאַטורן, פון אַזעלכע קעגנזעצלעכע שרײַבערישע טראַדיציעס, און פון דעסטוועגן האָבן זיי אַזוי שנעל געפונען געמיינזאַמע וועגן פאַר צוזאַמענאַרבעט. זיי ריידן זיך צונויף וועגן רעדאַקטירן און אַרויסגעבן בשותפות זאַמליכער און שוין אין 1891 דערשיינט דער ערשטער באַנד פון „יודישע ביבליאָטעק“, און באַלד קומט דער צווייטער באַנד, אין וועלכן דינעזאָן דרוקט זײַן ראָמאַן „הערשעלע“, וואָס דערשיינט אין דעם זעלביקן יאָר אין אַ באַזונדער אויסגאַבע. פּרץ איז דער מאָנגעבער אין דער ליטעראַרישער סטרוקטור פון די זאַמליכער, דער אַרויסרופער פון יונגע שרײַבערס; און דינעזאָן נעמט אויף זיך אַוודאי בעיקר די זאָרג פאַר דער פינאַנצירונג און פאַרבינדונג, איז דער ראָטגעבער און דער דורכפירער פון די געמיינזאַמע פּלענער, ווי דאָס איז שפּעטער בײַ זיי אײַנגעשטעלט געוואָרן אויפן גאַנצן לעבן, אַפילו ווען דינעזאָנס נאָמען איז נישט געווען אונטערגעשריבן. . .

פּרץ, דער מאַדערניסט, האָט פאַרכאַפט דינעזאָנען, דעם שרײַבער פון אַלע נוסחאות. און דאָס איז געקומען צום אויסדרוק גלײַך אין דעם ערשטן ראָמאַן, פאַרעפנטלעכט אין די ערשטע יאָרן פון זײַן באַפּרינדן זיך מיט פּרצן.

*

קודם באַפּרייט זיך דינעזאָן אין זײַן ראָמאַן „הערשעלע“ פון דער שוואַכ-קייט אָנצורופן זײַנע ווערק מיט צוויי טיטלען און מיט אַ „אָדער“ אין מיטן. מיט די צוויי טיטלען האָט ער אונטערגעשמראַכן, אַז ער האַלט פון פּסוקים, און אַז צוערשט גייט דער לשון קודשדיקער פּסוק און נאָך דעם — יודיש. . . „הנאהבים והנעימים אָדער דער שוואַרצער יונגעראַמאַנטיש“ (50). „אבן נחפּ“

(49) „בריו און רעדעס“ פון י. ל. פּרץ מיט אַרײַנפירן און באַמערקונגען פון נחמן מײזיל, ווילנע 1929, זי 36.

(50) פון „שמואל בײַ, אײ: „שאל ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייחס ובמותם לא נפרדו“ (שאל און יהונתן, די באַליבטע און ליבע אין זײַער

אָדער אַ שטיין אין וועג" (51). מיט די פסוקים, אַרויסגענומענע פון תנ"ך, האָט דער מחבר, אַ פנים, געהאַט די כוונה צו פאַרענטפערן זיך פאַר די דאָזיקע, צו וועלכע ער האָט געוואָלט געהערן, אַז אויב ער שרײַבט זשאַרגאָן, זאָל מען נישט מיינען, אַז דאָס פאַרנעמט בני אים דעם אויבנאָן... דאָס שרײַבט ער נאָר פאַרן „המון עם“, נישט פאַר זײַנס גלייכן...

דינעזאָנס ראָמאַן פון 1891 טראָגט נאָר איין טיטל: „הערשעלע“. נישטאָ אויך קיין מאָטאָ ווי פאַר אַ פאַרענטפערונג.

אין „הערשעלע“ זײַנען שוין אויך אָפגעשוואַכט די גרונטיקע פעלערן פון דינעזאָנס פּרױערדיקע ראָמאַנען. דער סענטימענטאַלער שטייגער האַלט־אָן, אָבער שוין נישט אַזוי צעפּלאָסן און צעגאַסן, נישט אַזוי צעצויגן און איבערגעטריבן. די דיאַלאָגן זײַנען קירצערע. די האַנדלונג מער קאָנצענטרירט. די שילדערונגען בולטערע. די טיפּן נאַטירלעכערע. אויך דער לשון איז מאָדערניזירט: דינעזאָן באַפּרײַט זיך פון רוסיציזמען און דײַטשמערישקײַטן.

חוץ טיפּן, כאַראַקטערס, געשטאַלטן האָט דינעזאָן אַריינגעפירט אין „הער־שעלע“ שטייגער־בילדער. צום ערשטן מאָל אין דער ייִדישער ליטעראַטור ווערט געשילדערט די ראַלע פון טעאַטער אינעם ייִדישן לעבן. דאָס בילד פון פּאָלק־שפּיל „מכירת יוסף“, אויפגעפירט פון ישיבה־בחורים, ווײַזט נישט בלויז ווי מ'האַט אַמאָל געשפּילט טעאַטער, נאָר אויך ווי אַזוי דער עולם נעמט עס אויף. חוץ אַ רירנדיקע באַשרײַבונג איז דאָס אַן אינטערעסאַנט קאַפיטל פון ייִדישער טעאַטער־טראַדיציע, אַ צושטײַער פאַר אונדזער קולטור־געשיכטע.

*

אויב „אבן נגף“ איז אַ פּאַמיליע־ראָמאַן אויף דער קאַנווע פון דער עפּאָכע, וואָס ווײַזט די הינטערקוליסן פון קאַמף צווישן חסידים און משכילים, ווי אַזוי דאָס האָט זיך אָפגעשפּיגלט אין אַ משפּחה, איז „הערשעלע“ אַ ראַמאַן אָנגע־

לעבן, צומאָל אין זײַער טױט האָבן זײ זיך נישט צעשײַדט — איבערגע־זעצט פון יוּאָש).

(51) פון „ישעיה“, ח' : „והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לפני בתי ישראל“. (און ער וועט זײַן פאַר אַ הייליקטום, אָבער אויך פאַר אַ שטיין פון אָנשוטיסונג. און פאַר אַ פעלדז. פון שטרויכלונג, פאַר ביידע היַזער פון ישראל — איבי יוּאָש).

ברענט פון די קאמפן צווישן קלאסן. וואָלט דינעזאָן נישט געווען אזא סענטי-
מענטאלער, וואָלט פון „הערשעלע“ געווען אַ ביטער געשרי פון קלאַסנקאָמף...
בריינדעלע, די אלמנה און גבירהמע, האָט ביז נאָר הנאה, וואָס איר אויפ-
געקלערטע טאָכטער, די שיינע און צארטע מירל, האָט אזא גוטן לערער, ווי עס
איז דער ישיבה-בחור הערשעלע. עס קען איר נאָר נישט איינפאַלן, אז דער דאָ-
זיקער אַרעמער בחור זאָל זיך דערוועגן צו טראַכטן וועגן מירעלען ווי וועגן
זינס גלייכן. ווי קומט אזא קבצן צו אזא ננידישער טאָכטער? כאָטש ער איז
איר לערער און בריינדעלע האָלט פון אים אַ וועלט, דאָך גיט מען אים דעם
„טאַג“ עסן — אין קיך, זייט בני זייט מיט דער קעכע... אויב מ'נעמט אים
אַרײַן אויך עסן, „ווי אַ מענטש“, איז דאָס נאָר אַ דאַנק דער אויפגעקלערטער
מירל. ס'הייסט: אַז מ'איז אויפגעקלערט, איז מען שוין מער מענטש... קען
מען ליינענען אין פרעמדע שפראַכן די ביכער פון גרויסע שרייבערס, איז מען,
הייסט עס, שוין פּעיק צו זײַן גערעכט... דאָ האָבן מיר די אַמאָליקע שטאַנד-
פונקטן וועגן בילדונג: נאָר פון אַם-הארצות און אַלטפרענקישקייט, האָט מען
געמיינט, קומען די מערסטע אומרעכטן, און בילדונג וועט „ממילא“ שוין ברענ-
גען יושר אויף דער וועלט...

מירעלעס פעטער, אַ גבאי און אַ גביר, גייט נאָך ווייטער פון בריינדעלען.
פאַר אים איז אזוי נאַטירלעך, אז ער טאָר נישט אַרײַנגלאָזן אין דער משפּחה דעם
קבצן, כאָטש ער איז אַן איידעלער ישיבה-בחור, אז ער טראַכט אַפילו נישט איר
בער, צי ער מעג זיך באַניצן מיט מסירה. ווי נאָר ער דערוועט אין גאַס דעם אים-
פראַוויניק, גיט ער אים באַלד אַ שטעל-אַפּ און טראַגאַנט-אונטער, וואָס מען דאַרף.
אַי, אזא מסירה שטעלט-אָוועק אין דער גרעסטער סכנה דעם בית-מדרש, ווי
הערשעלע לערנט, און אַלע ישיבה-בחורים ווערן אַרעסטירט? מירעלעס פעטער
ווערט נישט נתפעל. ער איז דער תקיף, מיט די גראַבע שטריכן פון אזא גביר,
פאַר וועמען אַלע מיטלען זײַנען כּשר, אַבי צו דערגרייכן, וואָס ער פאַרפּאָלגט.
אַנדערש איז אָבער דער ייִדישער כלל. „צום דאוונען — דערצוילט דינע-
זאָן — האָט דער בית-המדרש געקאָכט; מ'האַט פון חזן אַ וואָרט נישט געקאַנט
הערן. אומזיסט האָט דער גבאי, מירעלעס פעטער, צו חזרת הש״ץ געקלאַפט אויף
זײַן שטענדרע. דער עולם האָט נישט אויפגעהערט צו ריידן, און אויסער דעם
גבאי אַלײַן האָט קיינער אַפילו קיין אָמן נישט געענטפערט“ (52).
דער עולם, אין כלל גענומען, איז בעסער, מענטשלעכער. דינעזאָן, וועלכער

(52) זי 169, אויסגאבע פון פילאדעלפיער „חאָרגען-זשורנאַל“ (איבערגע-
דרוקט פון מאַטריצן, אָן אַ דאַטע).

האָט געוויזן מענטשן, וואָס זינען געווען אינגעגלויבט, אז אַבי מ'וועט קענען
לייענען נייע ביכלעך, וועלן די שלעכטע מענטשן ווערן גוטע, האָט אויך געוויזן,
ווי אנדערע פאַרשטייען, אז קענען איז גאָד נישט אַלץ. פון קענען גוטשקייט
ביז וועלן זיין גוט איז בני אַ סך אַ גרויסער מהלך. דעריבער איז פון קאַרדינאַל
לער וויכטיקייט דער ניוואָ פון די גייסטיקע כוחות אין מענטשן. געוויסן און
מאָראַל זיינען וויכטיקער פון קענטענישן.

„הערזשע — שמועסט זיך דורך איין ישיבה־בחור מיטן אנדערן — זיי
וויסן, אז די ספרימלעך זינען נאָר גוט אויפצוועקן אַ שלאָפנדיקן, אָבער זיי
האָבן נאָך נישט אין זיך די סגולה דעם אויפגעוואַכטן כוח צו געבן, אליין אויף
די פיס צו שמעלן! ... אמת, איך האָב אַ ידיעה אין אַלץ, אָבער קענען קען איך
נאָר נישט! מיין גאַנץ לעבן איז אַן אַ סדר און מיין לערנען איז אויך אַן אַ סדר.
איך קוק אָפּט אויף זיך ווי אויף איינעם וואָס איז אין אַ זומפּ פאַרקראַכן, ער
שטייט און זינקט וואָס אַ שעה אַלץ טיפּער, און האָט אין זיך קיין מוט נישט
זינען כוחות צו פרווון זיך אליין אַרויסצוראַטעווען. — נישטאָ אין מיר די כּוֹח
חות זיך אַרויסצורייסן! ... פאַרפאַלן! איך וועל שוין בלייבן אַ מלמד, אַן אַרע־
מאַן, אַ קאַליקע" (53).

דינעזאָן האָט אין „הערשעלע" פאַרגעשמעלט דעם געראַנגל צווישן די איי־
דעלע מענטשן און די פאַרגרעבטע, צווישן די פאַרלחומטע און פאַרדאַרבענע,
צווישן אַרעם און רייך, צווישן לומדים און עמיהאָרצים.

*

פאַראַן אין „הערשעלע" צוויי טיפּן טאַמעס, וואָס ווערן געשילדערט פּול־
בלומיק ווי קאַנטראַסטן, אָבער נישט געקוקט אויף זייערע פאַרשיידענע מידות,
מאַנירן און פירונגען קומען־אַרויס די זעלביקע אינטערעסן פון אַלע עלטערן,
וועלכע האָבן אַ טאַכטער חתונה צו מאַכן. אָט איז דער ראשי־ישיבה, וואָס האָט
אַן אויסגעבלייכט טעכטערל, רבקה; און ברוך קצב האָט אויך אַ טאַכטער חתונה
צו מאַכן, די צעוואַקסענע און די קע שרה־פּיגע. דער קצב מיטן ווייב פאַשען
הערשעלען און זינען זיכער, אז וואָס מער זיי וועלן אים געבן זיך אַנצוועסן,
אַלץ מער האָבן זיי אויף אים אַ רעכט, אז ער זאָל נעמען זייער טאַכטער פאַר אַ
ווייב. זיי זינען אים גרייט צו־געבן „טעג" אַ נאַנצע וואָך — מיט וואָס קענען
זיי אים גאָד צוציען? און כדי זיך צו פאַרויכערן, פאַלמ־איין דעם קצב צו נע־

מען צו הילף דעם ראשישיבה, ער זאל א רייד טאן מיט הערשעלען. רעדט דער איידעלער ראשישיבה, נאך אין מיטן ריידן גיט אלע מאָל א קום אַרײַן זײַן טעכער, טערל, דערלאנגט טײַ, דערלאנגט צובײַסן און גיט זיך אזוי א דריי, אז הערשעלע זאל זי באַמערקן... און דער ראשישיבה פאַרגעסט דערווייל צו ריידן וועגן קצב און זײַן טאָכטער... טאַקע אַ למדן, טאַקע אַן איידעלער ראשישיבה, אָבער אַ טאַטע איז אַ טאַטע!

דינעזאָן שילדערט מיט אַ באַזונדער הנאה דעם פרימיטיוון עולם און זײַן אופן פון אויפנעמען און רעאַגירן. „כאָטש דער עולם האָט זיכער געוואָסט — דערציילט ער בײַם פאַרשטעלן, ווי עס איז געשפּילט געוואָרן „מכירת יוסף“ — אז דער בור (גרוכ—ר.) דאָ אויף דער בינע איז נאָר אַ קאַסטן אָן אַ דעק, נישט נאָר אָן וואַסער, אַפילו אָן עקדישן און שלאַנגען אויך, פון דעסוועגען האָבן פיל „אוי“ אַ געשריי געטאָן פון שרעק, ווען די ברודער האָבן דעם עלטמן הערשעלע אין דעם קאַסטן אַרײַנגעשטויסן. אויך מירעלע האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַרן האַרצן און שיעור נישט אַ געשריי געטאָן פון ווייטיק... אויף אַלעמען איז גע־לעגן אַ פּרעסנדער אַנגסט“ (54).

עס איז רירנדיק דאָס בילד, וואָס דינעזאָן מאַלט, ווי מ'פירט איבערן שטעטל הערשעלען אַ געשמידטן און ווי מירעלע, דאָס ראַמאַנטישע מיידל מיטן גלאַנץ פון בילדונג, אַ מיידל פון אַ קליינעם שטעטל וואָס וואָלט זיך געקאָנט געפינען אַ פּלאַץ אין אַ שטאָטישן סאַלאָן, קוקט דורך די פאַרהויכטע שוויבן, ווי איר געליבטער ווערט פון איר ברוטאל דערווייטערט.

דינעזאָן, דער סענטימענטאַלער, זיסלעכער ראַמאַניסט, קען זיך פאַרט נישט באַהערשן. זײַן סוף פסוק איז דערפאַר: „אײן גאָט האָט געמעגט זײַן עלנט צווען!“ (55).

*

דאָס דאָזיקע געפיל, מיט וועלכן דינעזאָן האָט פאַרענדיקט „הערשעלע“ — אז „אײן גאָט האָט געמעגט זײַן עלנט צווען!“ — ליגט אויסגעשפּרייט איבערן גאַנצן בוך „יאָסעלע“.

פונקט ווי ער האָט נישט געזען אין „הערשעלע“ די דאָזיקע געזעלשאַפּט־לעכע כוחות, וועלכע זאָלן קענען קעמפן קעגן דער פאַרדאַרבנקייט און עוולות, וואָס ווערן באַגאַנגען קעגן די אַרעמע און הילפלאָזע, אזוי האָט דינעזאָן אין

(54) ז' 45.

(55) ז' 179.

„יאָסעלע“ זיי נישט געזען. עטלעכע סימנים זײַנען אפשר שוין יאָ פאַראַן.
מענטשן מיט הערצער און געוויסן לאָזן פילן, אז זיי קענען די עוולות נישט
אַראָפּשלינגען, אָבער — זיי זײַנען פאַסיוו, לפחות הייבן זיי נישט אויף קיין
גוואַלד ...

„יאָסעלע, אַ שטיק, אויסגעמאַגערט קינד, כאַפט דעם קלאַפּ אַ מאָל נאָך
גלײַכגילטיק, ווי ער וואָלט צו דעם שוין געוויינט געווען“ (56).
דינעזאָן האָט אָנגעהויבן זײַן „יאָסעלע“ מיטן שילדערן די דערצײַונג אין
אַמאָליקן חדר, ווי אזוי דער ערלעכער מלמד איז זיך נישט ערלעך באַגאַנגען
מיט די אָרעמע קינדער, בעת ער האָט געציטערט אָנצורירן די רײַכע קינדער.
און פאַרענדיקט מיטן שילדערן די אומגערעכטיקייט צווישן דערוואַקסענע, ווי
עס האָלט זייער פאַסקודנע מיט דער פּעדאַגאָגיע, פונקט ווי אינעם אַלטמאָדישן
חדר ...

דינעזאָן איז דערשינען ווי דער אָנקלאַגער קעגן אַלטן חדר.
דינעזאָן איז דערשינען ווי דער אָנקלאַגער קעגן די קלאַסן־פאַראַרטילן.
אזוי האָבן אַ סך אים פאַרשטאַנען אין יאָרן אַרום.
אזוי האָט מען דינעזאָנען נאָך זײַן טויט פאַרגעשטעלט אין קאַמף פאַר דער
נייער דערצײַונג און פאַר אַ גערעכטער סאַציאַלער אָרדענונג.

*

אין „יאָסעלע“ זעען מיר דינעזאָנען אויף אַ העכערער שטופּע פון אַנטוויק
לונג ווי אין „הערשעלע“.
אין דעם ווערק, וואָס איז דערשינען אין וואַרשע אין 1899, זעט מען בולטער
פּרצעס השפּעה אין לשון און סטיל. ער דערנענטערט זיך צום נוסח פון אונדזערע
קלאַסיקערס: אפילו אין לאַנגן זאַץ איז קענטיק ווי דער שרײַבער זוכט קורצ־
קײַט און שלאַנפאַרטיקייט; ער פּרוּווט שלײַפּן דאָס וואָרט און איבערהויפּט די
פּראָזע. אַנשטאָט שרײַבן ווי בריוו האָט דינעזאָן גענומען שרײַבן שריפטשטעלעריש,
בריהנדיק זיך און שטייערנדיק זיך מיט דער פאַרעם. ער, וואָס האָט זיך געהי־
דזשט, הלמאי מענדעלע שרײַבט נישט גלײַכער אויף לשון קודש אידער אויף
יודיש, האָט זיך געמיט צו דערנענטערן זיך צו מענדעלען ...
„ — ר' בערל — ריידן מיט קנאה אַלע אַנדערע מלמדים — איז אַ מוצלח,

(56) „יאָסעלע, ערצאהלונג פון יודישען לעבן, פאָן יעקב דינעזאָן“,
אויסגאַבע פון „היברו פאָבלישינג קאָ“, ניריאָרק (אָן אַ זאַטע), ז' 4.

נישט מער ווי א מוצלח; כאָטש ער לערנט זיך נישט איבער מיט זײַנע תלמידים, הייסט ער א בעל פועל, און כאָטש'ער שלאָגט ווי אַלע און שמייסט אויך ווי דער שטייגער איז, הייסט ער א גוטער, א דעתן ווי מיט ציטריקע קינדער אומצוגיין. און די הצלחה שפילט אים. עס איז אַ כבוד אַ קינד צו ר' בערלען אין הדר אוועקצוגעבן" (57).

ער איז נישט קיין אָפּנאַרער, דער דאָזיקער מלמד, 'און אויך נישט קיין גולן, נאָר פון דעווסטעגן טוט ער אָפּ זאַכן, וואָס פאַסן פאַר אַן אָפּנאַרער, און ממיטט קינדער, איבערהויפט דעם קבצן, דעם יתום, ווי נאָר אַ גולן. דערבני האָט ער אויף אַלץ אַ תירוץ, אַ פּשט, אַ פּסוק און אַ טעאָריע. „אין מלמדות — זאָגט ער — ליגט אַ שכל גדול". און וווּ ליגט דער שכל?

— „אדרבה, — פּאַרטימטשט מנשה מילנער, הלמאי זײַנע ביידע בנים, וואָס לערנען שוין דעם דריטן זמן בני אים, קענען נאָך אַלץ נישטן רעכט עברי זאָגן — אַדרבה, וואָס שווערער עס גייט צו מיט עברי, דאָס גרינגער, וועט איר זען, וועט צוגיין אין חומש מיט רש"י. דאָס איז דאָך דבר ידוע, אַז דווקא די גרויסע לומדים, די שאַרפע קעפּ, קענען אַ וואָרט עברי נישט. און וואָס דאַרפט איר מער ראיה? אונדזער רב, זאָל געזונט זײַן, איז דאָך געוויס אַ גאון און אַ חריף, פון דעסטוועגן זאָגט ער ניט „ולחידך באַהבה" אַנשטאַט „ולחידך באַהבה"? און וואָס איז די מעשה, מיינט איר? פּשוט, ווייל אַ גוטער קאָפּ טראָגט ניט אויף אַ קלייניקייט, וואָס ליגט אין דעם קיין שכל ניט... "

שפּראַכלעך און אין פּרט פון קאָנסטרוקציע איז „יאָסעלע" אַ גרויסער שפּאַן פּאַרויס אין דינעזאָנס שאַפּן.

*

אין די ראַמען פון דינעזאָנס סענטימענטאַליזם איז „יאָסעלע" דאָס קאָנ-
צענטרירטסטע ווערק.

דאָ איז דער ריטעם האַסטיקער. די האַנדלונג אינטענסיווער. די שילדערונג-
גען שפּאַרזאַמער.

עס גייט דורך פאַר אונדזערע אויגן דאָס שטעטל, וווּ ס'קלינגט הויך אָפּ
דאָס קול פון צער, וואָס הויערט איבערן עלנטן, אַרעמען, ייִדישן קינד.
„יאָסעלע איז אוועק אין חסידים-שטיבל. קיין ישיבה-בחורים זײַנען דאָרט
נישט געווען. דערפאַר קיין ספרים אויך נישט. פינצטער. נאָר איין ליכטל האָט

אין עמוד געברענט. דער שמש, אן אלטער, האלביבלירדער ייד, האָט נאָר נישט באַמערקט, אז נאָך ווער איז דאָ חוץ אים, און יאָסעלע איז פאַרקראַכן צווישן אווון און געשלאָפּן ווי אַ גראַף.

דער דאָזיקער קורצער, אָפּגעהאַקטער זאַץ איז גיכער כאַראַקטעריסטיש פאַר פּרצן איידער פאַר דינעזאָנען. עס איז אָבער גענוג עטלעכע שורות איבער צולייגען, כדי צו דערקענען דינעזאָנס סענטימענטאַליזם, זיין זיסע ליבשאַפט צו מענטשן, איבערהויפט צו לייַדנדיקע און ספּעציעל פאַר עלנטע קינדער. יאָסעלע איז אזאַ קינד — אַ קרבן פון דער געזעלשאַפט, וווּ איין רכילות איז שטאַרקער פון טויזנט אמתן.

אַט, למשל.

— וואָס זוכסטו, ייַנגעלע? — האָט אים אַ ייד געפרעגט.

— אַ חומש!

— וואָס דאַרפסטו אַ חומש?

— איך וויל לערנען!

— האָסט קיין חדר נישט?

— ניין!

— ווער ביסטו?

— יאָסעלע.

— וואָס רעדט איר מיט אים? — האָט זיך אַ ישיבה־בחור, וואָס איז צום אַלמער צו, זיך אַרײַנגעמישט. דאָס איז דאָך דאָס קליינע גנבל. ערשט נישט לאַנג אין סוד (געריכט—ר.) געשטאַנען. נאָט אייַך אַ האַנט, ער וויל גנבענען אַ ספר!

— אמת, ייַנגעלע? — האָט דער ייד געפרעגט.

— איך וויל נישט גנבען. איך וויל לערנען אין חומש! — האָט יאָסעלע

געענטפערט — גיט מיר אַ חומש, וועל איך לערנען.

— נאָ דיר אַ חומש. איך וועל זען, צי קאַנסט דו לערנען און צי ווילסטו

טאַקע; קום, זעץ זיך דאָ לעבן מיר.

און יאָסעלע האָט מיט לוסט און פאַרגעניגן געלערנט חומש פאַרן יידן.

דער ייד האָט נישט געברויכט אים אונטערצוזאָגן.

— ביסט אַ ווילער ייַנגל! — האָט דער ייד געזאָגט — נאָר, זאָג מיר,

אז דו קענסט אזוי גוט לערנען, פאַרוואָס רופט מען דייך גנב?

יאָסעלע האָט נישט געענטפערט, נאָר טרערן האָבן זיך אים געוויזן אין די

איינלעך" (58).

דאָס זײַנען רירנדיקע בלעטער פון דער ייִדישער ליטעראַטור — רירנדיקע
בלעטער פון ייִדישן לעבן.

*

אין „יאָסעלע“ האָט דינעזאָן אָנגעשלאָגן די רירנדיקסטע טענער.
אי די טעמע רירט־אָן די מעלאָדראַמאַטישסטע מאָמענטן פון אַ קינדס לעבן,
וואָס איז עלנט, אָרעם און פאַריתומט; אי דער שרײַבער שילדערט זיי מיט די
מעלאָדראַמאַטישסטע טענער, מיט דער איידלקייט פון אַ צארטן מענטשן, וואָס
האָט מער אויער פאַר יענעם ווי פאַר זיך.

יאָסעלע, דאָס קינד וואָס ווערט באַעווילהט אין חדר פונקט ווי אינעם לעבן,
איז אַ קרבן פון פאַרשיידענע פעלערן און איבלען, וועלכע האָבן זיך אָנגעזאַמלט
אין דער געזעלשאַפט. דאָס קינד זעט, ווי דאָס געלט הערשט. דאָס קינד זעט, אַז
מענטשן פאַרלאָזן זיך מער אויף דעם, וואָס „מען רעדט“, ווי אויף דעם, וואָס זיי
אַליין זעען און פאַרשטייען. מען אורטיילט אױפֿן גרונט פון פאַראורטיילן. אַפילו
דאָס געריכט איז אומגעריכט. טאָמער פאַלט אויף עמעצן אַ חשד, איז שווער
פון דעם חשד זיך באַפֿרײַען. גרעסער ווי דער מאַטעריעלער דלות איז דער גײַס־
טיקער דלות. ווייל געלט פאַרפירט אַפילו נאַיווע און אָרנטלעכע מענטשן. די רור
טינערע מאָראַל איז ווי אַ נעץ, וואָס פאַרפלאַנטערט און לאָזט נישט זיך אויס־
פלאַנטערן. מ'פּוילט זיך צו פאַרטיפֿן. מ'אורטיילט נאָך די אויבנאויפיקע אייג־
דרוקן. דערפאַר קאָן יאָסעלע זיך נישט ראַטעווען. טאָמער האָט איין מאָל פאַר־
סירט, אַז מ'האָט בני יאָסעלען געפונען עטלעכע ממבעות, וואָס זײַנען געווען דעם
רבינס, העלפֿן מער נישט קיין טענות ומענות. „אַ גנבל!“ די אייגענע האַרציקע
מאַמע, כיענע, וועלכע הלשט נאָך דעם, האַלט־צו איר יאָסעלען, אַז דער רבי
זאָל אים קאַטעווען — אַזוי וויל מען אים ראַטעווען! העלפט נישט זײַן פאַר־
ענטפערן זיך אַפילו פאַרן בעל־מלאכה — צומאָל ער רעדט אים אָן צו גנבענען.
פאַראַן אַן אויסנעם, אָבער טאַקע נישט מער ווי אַן אויסנעם. יונה דער וואַסער־
טרענער, למשל, ר' שואַל שוחט, אַזאַ וואָס קען זיך באַפֿרײַען פון דער ווילגאַרי־
זירטער באַלעבאַטישער מאָראַל, וואָס שפאַרט זיך אָן אויפֿן טײַטשער, אויף דער
לאַגיק פון די איבערגעזעטיקטע. יונה דערשײַנט ווי אַ לאַמער־וואָווניק, דער היפּוך
פון „שיינדעלע, אַ דיקע יודענע מיט אַ דרײַעטאַזשענעם נוידער, מיט אַ האַלדו
פּערל גרויסע“. ר' שואַל איז דער היפּוך פון די פּראַפּעסיאָנעלע לומדים און
מלומדים, וועלכע קענען מאַסקירן זייער פאַלשקײַט און ליגן. ווען שרהלע, יאָסע־
לעס שוועסטער, וואַרפט זיך צום אָפענעם קבר, טרײַסטן זי די יחידי־סגולה־דיקע
יידן.

„ — גענוג וויינען, גענוג קלאָגן, מיין טאָכטער ! — האָט ר' שואַל זי פאַר אַ האַנט אָנגעמענדיק געזאָגט — דיין ברודערל איז געשטאַרבן... געשטאַרבן, ווי עס שטאַרבט אַן אויסגעלייטערטער ריינער נפש. לאָז אים זיין רעכט טאָן. און זיי געטרייסט דערמיט, וואָס נישט אַ ינגל, אַ גנב ערגעץ, איז מען דאָ מקבר, נאָר אַ קליין קדושל, וואָס האָט פון זיין געבוירנטאָג ביז זיין טויט געליטן פאַר פרעמדע זינד, פאַר פרעמדע רשעות !... אַ גוטער בעטער זאָל ער שוין פאַר דיר זיין און פאַר כלל ישראל ! " (59).

דאָס זיינען נישט געווען סתם שיינע ריידעלעך. אַנטקעגן די האַרצלאָזע, פאַרבלענדטע, טעמפע און גראָבע עגאָיסטן זיינען די דאָזיקע יודן געשטאַנען צעבראַכענע: „אַ פאַר גרויסע טרערן, וואָס האָבן אין דער גאַנצער צייט, בני דעם אַלטן, פרומען יודן, ווי פאַרגליווערט אין די אויגן געפינקלט, האָבן זיך ענדלעך לויזגעריסן, זיך געקניקלט איבער זיינע אינגעפאַלענע, אינגעצויגענע באַסן, איר בער זיין שניירווייסער באַרד, און זיינען גלײַך אין אָפּענעם קבר אַרײַנגעפאַלן“, און „קוקנדיק אויף ר' שואַלן האָט זיך אויך יונה וואַסערטרעגער צעוויינט, און ר' שואַלן האָט מי געקאָסט אים איינצושטילן“.

„דער עולם — זאָגט אָבער דינעזאָן פאַרן סוף פּסוק — האָט יונה נישט פאַרשטאַנען, געקוועטשט מיט די פּלײַצעס און געענטפּערט: „שיכור, מן הסתם...“ דער שעמעוודיקער יעקב דינעזאָן, איינשטעלנדיק זיך פאַרן מאַסע־מענטש, האָט זיך נישט געשראַקן צו מאַכן דעם אויספיר: „דער עולם האָט נישט פאַר־שטאַנען!“ דער וואַסערטרעגער האָט אין זיך געהאַט מער מענטשלעכקייט ווי די שיינע באַלעבאַטים פון שטעטל.

*

דינעזאָן, דער עקזאַלטרירטער פאַרטיידיקער פון אַרעמען און נישט־פאַר־שטאַנענעם קינד, האָט אַרײַנגעבראַכט אין „יאָסעלע“ אַזעלכע רייד, וועלכע האָבן מיט יאָרן שפּעטער געדינט ווי אַרגומענטן פאַר דער מאַדערנער פּעדאַגאָגיע, פאַר דער וועלטלעכער שול, פאַר דעם פּרײַען געדאַנק:

„ — צו וואָס לערנט מען גאָר מיט אַ קינד אַזעלכע דינים, וואָס זיין יוגג חוּחל קאָן עס נאָך נישט באַנעמען ? — פרעגט כּיענע " (60).

(59) ד"ז, ז"ז 111—112.

(60) ז' 11.

„ — אומויסטע קללות! — מאכט ר' ברוך אויף להכעים — וואָס איז, אַ שוסטער איז קיין ייד נישט? " (61).

און יאָסעלע? „איצט האָט ער דערפילט, כאַמש נישט קלאָר, אַז אויסער קלעפּ און הונגער איז דאָ עפעס, וואָס טוט נאָך מער וויי און פּיניקט מער ווי קלעפּ און הונגער, און דאָס איז די אָרעמקייט און די אומגערעכטיקייט, וואָס ווערט אים, צוליב זײַן אָרעמקייט, געמאָן... " (62).

„יאָסעלע הערט, ווי דער רבי שווערט פּאַלש — „טאָר מען שווערן פּאַלש? " — שרײַט עס בני אים אין הערצל" (63).

„... רחמנות איז אכזריות! — האָט ברוך הוסטנדיק געשרײַען (64).

„ — האָט קיין מורא נישט, כיענע, — האָט ר' בערל געזאָגט — אַ גרויסער כוח ליגט אין דער רוט" (65).

„ — ווער עס גובעט איין מאָל, גובעט נאָך אַ מאָל אױך! — ליינט צו די רביצין" (66).

„ — איך האָב דיר לאַנג געזאָגט — האָט זיך ר' שלמה אָפּגערופן — אַז אָרעמאָן איז אַ גבוי" (67).

דער באַלעבאָטישער יעקב דינעזאָן האָט אין „יאָסעלע" געוויזן — נאָך אין 1899! — אז אינעם ייִדישן לעבן זײַנען אָנגעהויפּנט אַזעלכע קאָנפּליקטן, וועלכע קענען אַ ליאָדע טאָג עקספּלאָדירן. און ער האָט גראָד גענומען אַ קינד, כדי צו ווייזן, ווי ווייט עס גרייכן די קאָנפּליקטן, פאַר וועלכע די געזעלשאַפּט איז נאָך נישט אָרגאַניזירט, אָבער אַנטאַנאַנישע צדדים זײַנען שוין דאָ איבער-גענוג.

דער סענטימענטאַלער דערציילער איז געוואָרן אַ וועקער קעגן סאָציאַלע און דערצײַערישע זינד.

אַלע ייִדישע ראַדיקאַלע קרייזן, וועלכע האָבן זיך באַשעפּטיקט מיט דער אידײַע אויפצובויען נײַע ייִדישע שולן און בכלל נײַע אינסטיטוציעס, האָבן דערפאַר גענומען דינעזאָנס „יאָסעלע" פאַר אַן עדות און ווי אַ דאָקומענט פון

(61) זי 13.

(62) זי 26.

(63) זי 30.

(64) זי 32.

(65) זי 35.

(66) זי 43.

(67) זי 49.

דער נישט־גערעכטער אָרדענונג און געזעלשאַפט. פון אים האָט מען געשעפּט
וואָגיקע אַרגומענטן אין עפענטלעכע געזעלשאַפטלעכע משפּטים. זײַנע אויסדער־
וויילטע בלעטער זײַנען געוואָרן דער באַליבטסטער לײענשטאַף אין די ייִדישע
שולן און אפילו אויף ימים־טובים, אין סצענעס און טעאטערשפּיל (68).

68) שמואל גלאזערמאַן, אַ דראַמאַטיקער וועלכער איז געווען אַ רײ יאָרן
לערער, האָט סצעניזירט „יאָסעלע אין חדר“, פאַרעפּונטלעכט אין „די
אידישע צײַטונג“, בוענאָס־אײַרעס, 8 סעפטעמבער 1926.

דינעזאנס פארהאנדלונגען צו באזעצן זיך מיט י. ל. פרצן אין ארגענטינע

דער גייער ריטעם אין דינעזאנס לעבן. — צווישן ווארשע און קיעוו: אן אַ היים. — דינעזאן באוועגט פרצן צו באזעצן זיך אין דער הויפטשטאָט פון פוילן. — דער פלאן צו פארן קיין ארגענטינע. — די פארהאנדלונג גען מיט באראן הירשס פארשטייער, דוד פיינבערג. — מיט דער ייקא. — די אידייע צו גרינדן אַ צייטונג אין ארגענטינע אויף צו באַשיצן די אייגענשאַפֿטערטע. — פארוואס איז גארנישט געוואָרן? — דינעזאנס פלאן אין 1892 און אין 1890. — ער ברייח צו גאלדפאדענען. — דער אייגענשאַפֿטערטע, וועלכער האָט געוואָלט אויספארן אַ וועלט. — ווען אין רוסי-לאַנד האָבן אויפגעהערט צו דערשיינען יידישע צייטונגען, האָבן דינעזאן און פרץ געוואָלט אַרויסגעבן אַ יידישע צייטונג אין דעם יוגניקאן און קלייניקאן ארגענטינע.

אין דעם לעצטן יאָרצענדלינג פון 19טן יאָרהונדערט — אין די יאָרן, ווען ער האָט געשאפן זײַנע וויכטיקסטע ראַמאָנען, „הערשעלע“ און „יאָסעלע“ — האָט דער שטיילער יעקב דינעזאן געפירט אַן אינטענסיוו לעבן. אין דעם סענטיר-מענטאלן ראַמאָניסט, וואָס האָט געהאט אַ שם פון אַ שעמעוודיקן מענטשן, זײַנען גען האַסטיק אויסגעברייטערט געוואָרן די האַרזיאָנטן פון זײַן פּרוּוואַטן ווי פון זײַן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

מיט זײַן דערווייטערן זיך פון שלום עליכמען און דערנענטערן זיך צו פרצן האָט זײַן לעבן באַקומען אַן אנדערן ריטעם, פרישע פּראָבלעמען, נײַע אינטער-רעסן און אַ העכערע שפּאַנונג.

אין 1889 הייבט ער זיך אָן מיט אים איבערשרייבן. אין 1890 גיט ער אַרויס „בעקענטע בילדער פון לעאָן פּרײַז“. אין 1891 גיט ער מיט אים צוזאַמען אַרויס צוויי בענד „יודישע ביבליאָמעק“, וואָס פאַרנעמט אַ וויכטיק אָרט אין

דער אנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראטור. און אין 1892 פארטראכטן גאָר ביידע אוועקצופאָרן צוזאַמען „אַזש“ קיין אַרגענטינע.

דינעזאָן האָט נישט קיין אייגענע היים: ער איז געבליבן אַ בחור. קען ער זיך קיין אָרט נישט געפינען. פאָרט פון קעוון קיין וואַרשע און פון וואַרשע קיין קיעוו. אָבער דורך זיין באַפרינדן זיך מיט פּרצן האָט ער באַקומען אַן אָח לַדעה. איינער אַריענטירט דעם אַנדערן אַפילו פון דער ווייטן און איינער פאַלגט דעם אַנדערן אַלץ מער און מערער.

אַליין קען דינעזאָן נאָך נישט באַשטימען, אין וועלכער שטאָט צו פאַר-בלייבן אַ תושב, נאָר פּרצן רעדט ער איין צו פאַרלאָזן זיין געבוירן-שטעטל זאָ-מאַשטש און זיך באַזעצן אין דער הויפטשטאָט פון פּוילן. און פּרצן „האָט זיך ענדלעך געלאָזט איבערריידן פון דינעזאָנען“ (69). דאָס איז געווען אָנהייב 1890. דינעזאָן האָט דעמאָלט געוויינט אין וואַרשע ביז 1892.

אין די צוויי יאָר שלאָגט זייער פּרינדישאַפט טיפע וואַרצלען. און אַוודאי איז זיי שווער געווען זיך צו שידן. דינעזאָן האָט אָבער געמוזט וווינען אין די יאָרן 1892—1896 אין קיעוו. די בידנע פּרנסה האָט זיי געצווונגען צו זיין ווייט איינע פון די אַנדערע. דאָס איז משמעות פאַר זיי געווען אַזוי שווער אַריבערצו-טראַגן, אַז ווי נאָך זיי האָבן זיך צעשיידט, אַזוי איז בײַ זיי באַלד געבוירן גע-וואָרן אַ פּלאַן, ווי זיך ווידער צונויפקומען... נישט בלויז צו זיין צוזאַמען, נאָר אויך צו אַרבעטן צוזאַמען, בײַ איין געמיינזאַמער אידדיע. די דאָזיקע גע-מיינזאַמע אידדיע איז — אַרגענטינע.

— צוזאַמען אויסוואַנדערן קיין אַרגענטינע!

אַרגענטינע איז אין יענער צײַט געשטאַנען אויפן סדר-היום פון דער יידי-שער עפנטלעכקייט (70). הגם אין פּרצעס געזאַמלטע שריפטן איז נישטאָ קיין גרעסערע אַרבעט וועגן אַרגענטינע, מעג מען אָבער אָננעמען פאַר זיכער, אַז די

69) פּרצעס ברודער, יונה יהושע, דערציילט וועגן דעם אין זײַנע זכרונות, אין נ"י „פאָרווערטס“ 20סטן אַפּריל 1930, ציטירט אין ש. ניגערט „יצחק לייבוש פּרצן“, ז' 197.

70) שמואל ראָזשאַנסקי — „י. ל. פּרצעס באַציונג צו אַרגענטינע“, אין „אַרגענטינער יוואָ-שריפטן“, ב' 1, 1941, ז' 117—136, אויך אין שפּאַניש, ווי אַ בראַשור,

I. L. Peretz y su inquietud por la Argentina.

אַרויסגעגעבן פון קאָמיטעט פאַר פּרצן-פּייערונגען אין 1945, דערשינען אין צוויי אויפלאַגעס, פון 1.000 און 5.000 עקזעמפּליאַרן.

בראשור „ארגענטינע“, וואָס איז דערשינען אין 1891 אַנגאָנים און וואָס האָט אַרויסגערוּפֿן אַ שאַרפֿן אַנגריף אַין זשורנאַל „וואַסכאָד“, איז געווען געשריבן פֿון פּרצן, וועלכער האָט וועגן דעם געגעבן אַנצוהערן אין אַ בריוו צו זײַנעם אַ בן־עיר אין זאַמאַשטש (71).

אַזוי ווי מיר האָבן נאָך אַלץ נישט דינעזאָנס בריוו צו פּרצן אין 1892, דאַרפֿן מיר זײַן צופֿירדן, וואָס מיר האָבן לֶפְחוֹת צונויפֿגעזאַמלט פּרצעס בריוו צו דינעזאָנען, וואָס באַזײַען זיך צום פֿלאַן וועגן אויסוואַנדערן קײַן אַרגענטינע. געווען איז דאָס אַ צײַט, ווען דינעזאָן האָט נישט געהאַט קײַן פּרנסה אין קײַעו און פּרײַז האָט אין וואַרשע געהאַט נאָר טײַלווייז פּרנסה. איז דינעזאָן, משמעות, געווען דער וואָס האָט סוגערירט דעם פֿלאַן „ארגענטינע“. אויף זײַן בריוו האָט פּרײַז אים געענטפֿערט (נאָכן אויסרעכענען), ווי שלעכט עס זײַנען פֿאַר־שפּרייט געוואָרן „די יודישע ביבליאָטעק“ און „די קלײַנע ביכלעך“:

— „אויב דו האָסט אין קײַעו אַ סך באַקאַנטע, און זיי ווײַלן דיר אַרויס־העלפֿן, איז איינס פֿון די בײַדע: אָדער זאָלן זיי דיר געבן רעקאָמענדאַציע־בריוו צום ה' פּײַנבערג, וועלכער שטייט אין שפּײַץ פֿון קאָמיטעט אין פעטערבורג, ער זאָל דיר געבן אַ שטעלע; אָדער זאָלן זיי דײַך שיקן קײַן אַרגענטינע צוזאַמען מיט אַ דרוקערײַ אָדער צײַטונג. איז דאָך זײַער נײַטיק דאָרטן צו ווירקן אויף די וואָס קומען אַהײַן, כדי „מענטשן פֿון דער זײַט“ זאָלן זיי נישט פֿאַרפֿירן“ (72).

דוד פּײַנבערג איז געווען באַראָן הירש פֿאַרטרוי־מענטש אין רוסלאַנד. ער האָט רעפּרעזענטירט די קאָלאָניאַטאָרישע אַרבעט פֿאַר אַרגענטינע. דעריבער, ווען פּרײַז האָט זיך באַצויגן צו „אַ שטעלע“ דורך פּײַנבערג, איז אויך די שטעלע געווען פֿאַרבונדן מיטן געדאַנק צו אויסוואַנדערן קײַן אַרגענטינע. די יקא איז אין יענער צײַט נאָך אַלץ געווען אַן אימפּרעזע, וואָס איז גרייט געווען אויפֿצו־נעמען נײַע פֿלענער פֿאַר אַרגענטינע. איז אויב פֿאַרבינדן זיך מיט „אַ שטעלע“ בײַ דער יקא, האָט פּרײַז פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס וואָלט געווען צום כּדאַיסטן, ווען די יקא זאָל „שיקן קײַן אַרגענטינע צוזאַמען מיט אַ דרוקערײַ אָדער צײַטונג“, ווײַל עס שטייט פֿאַר זײַנע אויגן אַ גרויסער געזעלשאַפֿטלעכער צײַל: „עס איז דאָן

(71) צו דוד פֿאַלק, 19טן נאָוועמבער 1891. — אין י. ל. פּרצעס „בריוו און רעדעס“, איבערזעצונגען און באַמערקונגען פֿון נחמן מײַזל, 1929, ווילנער קלעצקײַ פֿאַרלאַג, זײ 50—55.
(72) דײַ, זײ 61—70.

זייער נייטיק דאָרטן צו ווירקן אויף די וואָס קומען אַהין, כדי „מענטשן פון דער זײַט“ זאָלן זײ נישט פאַרפירן.

פּרץ רעדט וועגן „דיך“, דינעזאָנען הייסט עס, נאָר מיינט אויך זיך. „צוויי קבצנים זינען מיר — שרײַבט ער אין אַ שפּעטערדיקן בריוו צו דינעזאָנען — און מיר וועלן העלפֿן איינער דעם צווייטן, ווי נאָר מיר'ן קענען“. און ער מאַכט קלאָר:

— „דו זאָגסט אין דיין בריוו, אַז איך דאַרף זיך באַמײַען אינעם ענין אַר-גענטיגע און נישט דו. טאָ גלייב מיר, מײַן פּרײַנד, אַז איך קאָן גאָר נישט אויפֿ-טאָן. דו גלייבסט מיר נישט, אַז אין אַן ענין, וואָס איז נוגע מיך אַלײן, מײַן אייגן לײַב, קען איך גאָר נישט אויפֿטאָן און בין אַן אומבאַהאַלפּענער מענטש אין פּוּלן זײַן פּון וואָרט. פּון קינדװײַז אָן האָב איך זיך געלערנט טאָן פאַר אַנ-דערע, און כ׳האַב מײַן גאָרטן נישט געהיט און קאָן אים נישט היטן. זעלב-פאַרשטענדלעך, אַז אויב דיר וועט זיך אַנינגעבן צו קריגן אַ שטעלע, ווי כ׳האַב געשריבן, דאַן פאַרן מיר ביידע און מיר אַרבעטן צוזאַמען; איך דערלויב דיר אויך מיטן גאַנצן האַרצן צו ריידן אין אונדזער ביידנס נאָמען, זאָלסט אָבער נישט האָפֿן פּון מיר קײן עצה און קײן טאַט“ (73).

וואָס איז אַרויסגעקומען פּון די פאַרהאַנדלונגען? פאַרוואָס איז פּון דעם פּלאַן צו פאַרן קײן אַרגענטיגע גאָר נישט געוואָרן? ווער איז געווען שולדיק? די אַלע שאלות בלײַבן דערווייַל נישט פאַרענטפּערט. אפשר, אויב עס וועלן זיך אָפּזוכן דינעזאָנס בריוו, וועט מען נאָך געוויזן ווערן. וויכטיק איז דאָס. ספּע-ציעל איז דאָס אינטערעסאַנט פאַר דער געשיכטע פּון דעם ייִדישן ישוב אין אַר-גענטיגע.

*

דינעזאָן, ווייזט אויס, האָט פּרײַער נאָך געהאַט בדעה אויסצווואַנדערן. דאָס איז געווען אָנהייב 1890. מיר דערווייַסן זיך דאָס פּון גאָלדפּאַרענס אַ בריוו, פּון פּאַרײַז, צו דינעזאָנען.

— „אַז איך האָב איינער בריעף געליינט — שרײַבט אַברהם גאָלדפּאַדען דעם 12טן מײַ 1890 — האָב איך מיך אָנפאַנגס דערשראַקן. איך זאָב געמיינט, אַז איהר פּאָהרט שוין, נאָר אַז איך האָב ווײַטער געלייענט, אַז עס דאַרף נאָך דויערען אַ פּאָר מאָנאַטע, איז מיר גרינגער געוואָרן אויפֿן האַרצן. וואָס „פאַר אַ ווינטעל עס קען נאָך אַ בלאַז טהון“ ביז דעמאָלט, קען מען ניט וויססען,

און אויב ביו דעמאָלט מיר זועללען נאָך זייען אין פאָריו, וועט איהר דאָך גע-
וויס מווען דורך פאָהרען דער פאָריו, ערשטינס זיך זעהן מיט אונז פריהער,
וועלכעס עס וועט זעהער וויכטיג זיין פאָר אייך, צווייטינס איז פון האַווער גע-
הענטער און מען פאָהרט וועניק אויף דעם וואַססער נאָך אַמעריקא, דריטטענס
קען מען זיך דאָ אויסוויקען אַ פרייאַ ביללעט" (74).

בני דעם דאָזיקן בריוו מאַכט נחמן מניזיל די באַמערקונג: „י. דינעזאָן האָט
אין יענער צייט געפלאַנט אוועקצופאָרן קיין אַרגענטינע. מיט אים האָט אויך גע-
זאָלט מיטפאָרן י. ל. פּרץ“.

דאָ מאַכט מניזיל זיכער אַ טעות. דינעזאָנס באַשלוס אין 1890 אוועקצו-
פאָרן קיין אַמעריקע איז געוויס געווען פאַרבונדן מיט די פאַראייניקטע שטאַטן
און נישט מיט אַרגענטינע. און צום וואַרשיינלעכסטן האָט י. ל. פּרץ צו אַטדעם
פּלאַן, דינעזאָנס, קיין שום שניכות נישט געהאַט. מ'קען דאָס באַגרינדן מיט עט-
לעכע פאַקטן.

ראשית, הייבט זיך אָן רעכענען דער ייִדישער ישוב אין אַרגענטינע פון
14טן אויגוסט 1889, ווען עס איז אָנגעקומען, מיט דער שיף „וועזער“, די
ערשטע גרופע ייִדן קיין בוענאָס-איירעס, צו באַזעצן זיך אויף לאַנדווירטשאַפט
(75). והשנית, דוד פּינבערג איז ערשט שפּעטער געוואָרן דער רעפּרעזענטאַנט
פון באַראָן הירש אין רוסלאַנד, וווּ די יוקא האָט באַקומען פון דער צאַרישער
רעגירונג די דערלויבעניש צו אַרבעטן אַפיציעל אין 1893. פאַראַן נאָך אַנדערע
מאָמענטן, שוין נישט אַזעלכע וויכטיקע, וועלכע גיבן אַ גרונט צו זיין זיכער,
אַז דינעזאָן האָט אין 1890 נישט געקענט טראַכטן, צוזאַמען מיט י. ל. פּרץ
דערצו, אויסוואַנדערן קיין אַרגענטינע. צו וואָס האָבן זיי דעמאָלט באַדאַרפט
פאַרן שאַפן אין אַרגענטינע אַ ייִדישע צייטונג, אַז עס זיינען קיין ייִדן נישט
געווען?

דער געדאַנק אַרויסצופאָרן אין דער ברייטער וועלט איז אין אַלגעמיין גע-
ווען פאַר דינעזאָנען גאַנץ היימיש, הגם ער האָט אַ לעבן אָפּגעלעבט אין רוס-
לאַנד און נאָר אויף אַ קורצע צייט אַרויסגעפאַרן. געפלאַנט האָט ער אָבער אַ
סך. אַט געוואָלט פאַרן קיין ברעסלוי לערנען אויף ראַבינער, אָט געוואָלט פאַרן
קיין ווין צו זיין נאָענט צו זיין געליבטער תלמידה און אַט נאָר זיך פאַרמאַסטן

(74) „אברהם גאָלדפּאָדענס בריוו צו יעקב דינעזאָן“ מיט דערקלערונג
פון נחמן מניזיל, אין „די ייִדישע וועלט“, וואַרשע 1928, בי 4, זי 112.
75) “50 años de colonización judía en la Argentina”,
Buenos Aires 1939, pp. 330.

אין 1892 צו פאָרן צוזאַמען מיט פּרעזן קיין אַרבעטטיגע, מיט דער הילף פון דער
 יקא, אויף אַרױסצוגעבן אַ ייִדישע צײַטונג פאַר די נײַ-אַײַנגעװאַנדערטע. נישט
 אומזיסט האָט דינעזאָן אָנגעשריבן אַ רײ ביכלעך װעגן װײַטע לענדער און פעל-
 קער — ער האָט זײ געװאָלט קענען און געװאָלט אַז אַנדערע זאָלן זײ קענען.
 דאָס איז געװען אין אַ צײַט, װען אין גאַנץ רוסלאַנד זײַנען שװין צװײ יאָר
 נישט אַרױס קײן ייִדישע צײַטונגען — בעת אין די פאַראײניקטע שטאַטן איז
 אײבערגענומען געװאָרן די אײניציאָטײווע אַרױסצוגעבן ייִדישע בלעטער — אין
 אַזאַ צײַט האָבן דינעזאָן און פּרעז געהאַט די אַמביציע צו פאַרן קײן אַרבעטטיגע
 מיט דעם אױסדריקלעכן ציל אַרױסצוגעבן אַ ייִדישע צײַטונג.
 װאָלט זײער פּלאַן פאַרװירקלעכט געװאָרן, קען געמאָלט זײן, אַז י. ג. פּרעז
 װאָלט נישט געשפּילט די דאָזיקע קאָלאָסאַלע ראָלע פאַר דער ייִדישער ליטעראַ-
 טור, װאָס ער האָט געשפּילט װײַנענדיק אין דער קרוינשטאַט פון פּוילן. בוענאַס-
 אײרעס װאָלט אָבער װײַ אַ ייִדישער צענטער בלי שום ספק געשפּילט אַ סך אַ
 גרעסערע ראָלע אין דער ייִדישער װעלט און בעיקר פאַר דער ייִדישער קולטור.
 עס האָט קײן סך נישט געפּעלט, אַז זײערע װעגן זאָלן זײן גאַנץ אַנדערע.
 דער שטײלער יעקב דינעזאָן איז בײַ זײן גאַנצער שטײלקײט און באַשײדע-
 קײט געװען מערקװערדיק אַקטײוּוּ.

האַט דינעזאָן ווייניק געשאַפן אין די לעצטע יאָרן ?

נישט אמת, אַז דינעזאָן האָט נאָך „אַסעלע“ גישט געשאַפן קיין וויכטיקע ווערק. — פאַרוואָס אזוי ווייניק געדרוקט? — איבערגעבליבענע כתבים, ראַמאַנען און איבערזעצונגען. — נייע טעמעס, ברייטערער פאַרגעם. — דער מענטש מיט חשיבות, וואָס וויל נישט פאַלן. — דינעזאָנס הילף פאַר שרייבערס און שולן. — טויזנטער בריוו, אָן אוצר פאַר דער גע- שיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. — אויפטוען ביודעים און בסתר, אויף די נעמען פון אַנדערע.

עס איז פאַרשפּרייט אַ מיינונג, אַז יעקב דינעזאָן האָט דורך זײַן באַפּרינגן זיך מיט י. ל. פּרעזן אזוי פיל זיך אַנגאַזשירט אין קהלשע דאגות און אין פּרעמדע ליטעראַרישע אַרבעטן, אַז ער האָט ממש קיין צײַט נישט געהאַט זיך אָפּצוגעבן צו זײַן אויגענער שרייבערײַ.

אין אַלגעמיין האָט דינעזאָן נישט געמאַכט קיין לעבן פון דער פּען. אָדער זיך באַשעפּטיקט מיט בוכהאַלטעריע, אָדער געהאַלפן זײַן שוועסטער אין האַנדל, אָדער זיך פאַרנומען מיט זאַמלען אַנגאַנסן פאַר צײַטונגען.

דער שטילער, עניוודיקער און צוריקגעצויגענער דינעזאָן איז אָבער געווען אין תּוֹך אַן אַקטיווער מענטש.

דעם שרייבטיש האָט ער ליב געהאַט. ס'איז אים לײַכט אָנגעקומען צו שרייבן. ווי פאַריאַנט ער איז געווען, האָט ער געפילט די באַדערפעניש אַראָפּ צורידן זיך אויפן פּאַפּיר. און ווי שעמעוודיק ער איז געווען — איבער דער שע- מעוודיקייט מסתמא איז ער פאַרבליבן אַן אַלטער בחור — האָט ער פון דעסט- וועגן געהאַט אַ שוואַכקײַט פאַרצוליענען פון זײַנע כתבים פאַר פּרינג און אַפּילו פאַר אַזעלכע שרייבערס, מיט וועלכע ער איז נאָך נישט געווען נאָענט.

עס איז דעריבער נישט אזוי פשוט, וואָס דינעזאָן האָט אין די לעצטע יאָרן
ווייניק געדרוקט.

אז ער האָט געשריבן, דאָס איז אַ פּאַקט. ווען ער איז געשמאָרבן — רעם
30סטן אויגוסט 1919 — האָט מען געפונען בײַ אים אין צימער פּעק נישט-
פאַרעפנטלעכטע כתבים. צווישן זיי צוויי לאַנגע ראַמאַנען: „אם הבנים אָדער די
שיינע רחלע“ פון 4 טיילן און 750 זייטן און „מעשות בכל יום“ אין 2 טיילן
אין 508 זייטן (76). זיי זיינען ערשט גענומען געוואָרן צום פאַרעפנטלעכן אין
יעקב דינעזאָנס 11 בענדיקער אויסגאַבע, וועלכע האָט אָנגעהויבן זיך דרוקן אין
1937.

בן, אויב דינעזאָן האָט זיך אויפגעהערט דרוקן אין די לעצטע יאָרן פון
זײַן לעבן, איז דאָס נישט דערפאַר ווייַל ער האָט אויפגעהערט שרייבן. די סיבות
זיינען אַנדערע. מען דאַרף זיי גיכער זוכן, איידער אין דינעזאָנען, גאָר אין דער
סביבה, אין דער צײַט, אין דער באַצײַונג צו ייִדישער ליטעראַטור אינעם 20סטן
יאָרהונדערט.

*

פאַראַן אַן אָנגענומענע מיינונג, אז „יאַסעלע“ איז „דינעזאָנס שוואַנען-
ליד“.

די ייִדישע ליטעראַטור־קריטיק, וועלכע האָט אויסגעסאָרטירט די ווערק און
ווערטן פאַר אונדזער ליטעראַטור־געשיכטע, האָט אזוי וואַרעם זיך אָפגערופן
וועגן „יאַסעלע“ און אזוי רעזערווירט גערעדט וועגן די אַנדערע ראַמאַנען, אז עס
האָט זיך געשאַפן די איבערצײַגונג: בלויז מיט „יאַסעלע“ האָט דינעזאָן אַרי-
בערגעשפּאַנט זײַן צײַט.

וואָס שײַך אָנזען און פּאָפּולאַריטעט בניִים מאַסע־לייענער, האָט זיך געשאַפן
דער איינדרוק, אז דער באַליבטער מחבר פון „יונגערמאַנטשיק“ האָט בכלל זיך
אָפגעשמעלט נאָך 1899. אויב ער האָט ווייטער געדרוקט ראַמאַנען, דאַרף מען
אָננעמען, אז זיי קענען בלויז ווייזן דינעזאָנס שרייבערישע ירידה.
דאָס איז אָבער נישט ריכטיק. ווי עס זיינען נישט רירחיק אַנדערע מיינונג-
גען וועגן יעקב דינעזאָן.

*

ניין, יעקב דינעזאָן האָט זיך נישט אָפגעשמעלט בײַ „יאַסעלע“.

(76 זלמן רײזעו — „לעקסיקאָן“, ב' 1, ז' 707.)

אין די שאפונגען, וואָס זײַנען שפּעטער געדרוקט געוואָרן בײַ זײַן לעבן, זײַנען דאָ נישט ווייניקער רײַפע בלעטער, וויכטיקע און כאַראַקטעריסטישע נישט בלויז פאַר אים, נאָר אויך פאַר זײַן עפּאָכע.

צוויי פון די ביכער, „פּאָליק און זײַן הויז“ און „דער קריזיס“, ריידן אפילו מער צום האַרצן פון אַ הינטיקן ליענער ווי „יאָסעלע“, זײַנען מעמאָטיש אינעם טערעסאַנטער און פרישער פאַר אונדזער צײַט. אין זיי זײַנען צומאָל פאַראַן קינסטלערישע מאָמענטן פון העכערן שווינג און איבערהויפט פון ברייטערן פאַרנעם ווי אין „יאָסעלע“.

דער סענטימענטאַלער שרײַבער באַווייזט זיך אין זיי אַנדערש, נישט בלויז אין די ד' אַמות פון געליטענעם קינד, נײַערט פון ווערדיקן מענטשן, וואָס ראַנדלט זיך, כדי נישט צו פאַלן.

ניין, עס איז נישט ריכטיק, אַז דינעזאָן האָט ווייניק געשאַפן אין די לעצטע יאָרן. נאָך ווייניקער איז ריכטיק, אַז „יאָסעלע“ איז „דינעזאָנס שוואַנען-ליד“.

*

דינעזאָנס שעפּערישקײַט דאַרף אָבער אָפּגעשאַצט ווערן נישט בלויז אויפן גרונט פון די ווערק, וואָס זײַנען נאָך אים געבליבן נישט פאַרעפּנטלעכטע, און יענע וואָס ער אַליין האָט איבערגעאַרבעט נאָכן דרוקן, ווייל ער האָט געהאַלטן פאַר נייטיק אַרײַנצוברענגען אין זיי אַזעלכע שינויים, וועלכע זײַנען געווען אַ רעזולטאַט פון זײַן אַנטוויקלונג און נײַער באַצײונג צו ליטעראַטור.

דינעזאָנס שעפּערישקײַט דאַרף מען זען נישט בלויז אין זײַנע אייגענע ווערק. ער האָט געהאַט אַ חלק אין דער ייִדישער ליטעראַטור-אַטמאָספּערע בכלל. ער האָט געהאַלפן מאָדעלירן די באַצײונג צו דער ייִדישער שפּראַך, ליטעראַטור און קולטור.

אפילו דאָס, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט גרעצס ייִדישע געשיכטע איבער-געזעצט, איז נישט געווען סתם אַן איבערזעצונג. דאָס איז געווען אַ מאַניפעסטאַציע פון אַ ווילן, וואָס האָט געקאַנט זײַן נאָר בײַ אַזאַ איינעם, וועלכער האָט גע-האַט אַ באַווויסזיניקע, נאַציאָנאַלע באַצײונג צום ייִדישן לשון, צו דער ייִדישער קולטור. גרעץ האָט געבעטן, אַז מען זאָל נישט לאָזן „פאַרשוועבן“ זײַן ווערק מיטן איבערזעצן עס אויף ייִדיש — האָט יעקב דינעזאָן אים דווקא נישט גע-פּאָלגט און יאָ איבערגעזעצט! ...

דער ווייכהאַרציקער דינעזאָן איז, ווי מיר זעען, נישט געווען קיין סתם „שוואַכער כאַראַקטער“.

זײַן קולטור־געזעלשאַפּטלעכע אַרבעט בשותפות מיט י. ל. פּרעזן און שפּע־
טער, נאָך פּרצעס טויט, בשותפות מיט אַנדערע, איבערהויפּט לטובת די ייִדישע
קינדערהיימען אין וואַרשע, איז אַ שעפּערישע אַרבעט.

ווי עס איז אַ שעפּערישע אַרבעט זײַן קאָרעספּאָנדענץ, די טויזנטער און
טויזנטער בריוו צו שרײַבערס און כלל־טוערס, צעשפּרייטע אין אַ סך לענדער.
אַ ריזיקע ענערגיע האָט דינעזאָן פאַרווענדט אין העלפּן און סטימולירן אומצײר
ליקע ייִדישע שרײַבערס, אַז זיי זאָלן ווײַטער אָנגײן מיט זייער אַרבעט.

אַ סך פּון יעקב דינעזאָנס טויזנטער בריוו פאַרמאָגן אין זיך פּונקען פּון
שעפּערישקײַט. טײל פּון זיי זײַנען אַזוי רירנדיק ווי זײַנע דערציילונגען. זיי
שטעלן־פאַר מענטשן און סיטואַציעס, וועלכע זײַנען פאַר זיך אַלײן אינטערע־
סאַנט. אַחוץ וואָס די מערסטע פּון די טויזנטער בריוו זײַנען אַן אומדערשעפּלע־
כער קוואַל פאַר דער געשיכטע פּון דער ייִדישער לײַטעראַטור, איבערהויפּט פאַר
דער כאַראַקטעריסטיק פּון אַ גרויסער צאָל שרײַבערס און פאַר דער אַנטשטיי־
אונג פּון היפּש ווערק.

אַנשטאָט שעפּערישקײַט בפּני כל עם ועדה האָט יעקב דינעזאָן פאַרנוצט אַ
יח מיט שעפּערישקײַט בסתר — אונטער די נעמען פּון אַנדערע.

ער האָט אָבער אויך אין זײַן לײַטעראַרישן שאַפּן געוווּזן, אַז ער האָט זיך
נישט אָפּגעשמעלט בני „יאַסעלע“.

קינדער-ליבע אין „צוויי מאמעס“ און די קללה פון געלט אין „אלטער“

דאס לעבן איז שייך, נאָר די געזעצן טויגן נישט. — מעלאַדראַמעס איבער טראַדיציעס און אַרדענונג, ווי געלט דעצידירט. — צווישן זיין און מעגן. — קינדער-פרייד וואָס ווערט צעשטערט. — דער פאַרווייניגטער דינעזאָן הייבט אָן שמייכלעך. — מייטיק און בעקע, וועלכע מ'לאָזט נישט זיין ווי זיי זיינען: פאַרליבט. — אַלטער, דאָס יונגישטקע מלמדל, וואָס האַלט דעם קאַנטשיק ווי אַ דיריזשאַר זיין שטעקעלע. — געלט מאַכט אויך אַ תל פון דער יידישער וועלט. — ווען מ'גייט חתונה האָבן, כדי צו מעגן האַלטן אַ חדר. — דער פראַטעסט קעגן שטערן אין ליבע. — „ווערט אַ האַרץ צעבראַכן, איז שוין קיין רופא און קיין רפואה נישטאָ!“ — קאָנפליקטן צווישן תקופות.

„צוויי מאמעס“ און „אלטער“ (צום ערשטן מאָל געדרוקט אין 1903 אין פעטערבורגער „פרינד“) זיינען ראָמאַנען, אין וועלכע דינעזאָן איז נאָענטער ווי אין זיינע אַנדערע ווערק פון יענעם יאָרצענדלינג צו זיין אַמאָליקן זיסלעכן און און זיסלעכן מיטגעפיל פאַר זיינע העלדן-קרבות. זיי זיינען שוין נישט אַזוי צעצויגן ווי „אבן נח אָדער אַ שטיין אין וועג“, אָבער דער איבערגעטריבענער סענטימענטאַליזם לאָזט נישט זען גוט די מענטשן, ווי מ'קען נישט גוט זען, ווען מ'האָט פאַרווייניגטע אויגן...

אין „צוויי מאמעס“ ווערן געשילדערט צוויי קינדער, וואָס ווערן געהאָרע-וועט אונטער איין דאָך אַזוי צערטלעך, אַז זיי פילן זיך ווי שוועסטער און ברודער, כאָטש זיי זיינען פון פאַרשיידענע עלטערן — אַלע זעען אין זיי אַ זיווג מין השמים. אין „אלטער“ געשעט דאָס זעלביקע, נאָר אויף אַ פאַרקערטן אופן:

דער בחור און דאָס מיידל, וועלכע מ'רעדט אַ שידוך, דערשפירן גלייך ביי דער ערשער באַגעגעניש, אַז זיי האָבן זיך נאָך ליב געהאַט, ווען זיי זינען קינדער געווען און געוויינט בשכנות . . .

אין ביידע ראַמאַנען ווערן אָבער ביידע פּאַרלעך צעשיידט. די צעשיידונגען זינען פאַרשיידענע, אין פאַרשיידענער עלטער און ממילא ווירקן זיי אַנדערש, נאָר דער הינטערגרונט איז דער זעלביקער: דאָס לעבן צעשיידט אַזעלכע, וואָס וואָלטן באַדאַרפט זיין פאַראייניקט, ווייל זיי וואָלטן זיך און אַנדערע פאַרשאַפן גליק.

אין „צוויי מאַמעס“ ווערן דערווייטערט מייטשיק און בעקע, ווען זיי זינען נאָך אַלץ קינדער, ווען די צעשיידונג קען בלויז אין זיי איבערלאָזן אַ טיפע, נאָגנ-דיקע בענקשאַפט אפּשר אויף אַ גאַנצן לעבן, אָבער נישט מער ווי זיסע דעראַינע רונגען און אַ נאָגנדיקע בענקשאַפט. אין דעם אַנדערן ראַמאַן דאַקעגן איז די צע-שיידונג צווישן אַלטערן און חנהלען גורם אַ רירנדיקע חעלאַדראַמע. ביידע לעבנס ווערן צעבראַכן. ביידע וועלן שוין אין זייער גאַנצן לעבן קיין גליק נישט געפירן, ווייל מען האָט זיי געשטערט, אַז זיי זאָלן צוזאַמען זייער גליק אויפבויען.

נאָר בעת דינעזאָן ווייזט אין „צוויי מאַמעס“ כמעט בלויז ליבע מענטשן, וועלכע זינען נישט גלייכגילטיק צו די לידן פון אַנדערע און טוען יענעם וויי, ווייל זיי קענען דאָס נישט אויסמיידן, זעען מיר שוין אין „אַלטער“ אַ דינעזאָן, וועלכער ווייזט, ווי דער קוואַל פון אַלדאָס בייז איז — מער ווי דער שלעכטער כאַראַקטער — די סאָציאַלע אָרדענונג, אין וועלכער דאָס געלט ענדערט מענטשן אײַנט און צוויי.

*

אין „צוויי מאַמעס“ האָט פשוט געטראָפן אַן אומגליק. צוויי מאַמעס זינען געלעגן געוואָרן, נאָר איינע פון זיי, מינעלע, איז נישט אויפגעשטאַנען פון קימ-פעט. איר קינד, רבקהלע, וואָס איר נאָמען איז פאַרצויגן געוואָרן אויף „בעקע“, איז אויפגענומען געוואָרן פון שרהלען, וועלכע האָט געבוירן אַ יונגל, מאיר, וואָס איז פאַרצויגן געוואָרן אויף „מייטשיק“. שרהלע וואָלט אפּשר ביידע קינדער אויסגעהאָדעוועט, ווי זיי וואָלטן ביידע אירע קינדער געווען, אָבער די כשרע ווייבער האָבן זיך אַריינגעלייגט און געשטערט.

— „פע, שרהלע, — מוסרט איר די רביצן —, איך וואָלט עם אויף דיר זיך גאַרנישט געריכט! ווי הייסט, זי ווייסט נישט, ווער איר מאַמע איז געווען? פריער, זעסטו, איז דאָס נאָך אַ קנאַפע עוולח געווען. די מאַמע אירע, עליה

השלום, איז דאָרט גענוג פארנומען געווען מיט זיך אליין בני דעם דין והשבון פארן בית דין של מעלה. ווען האָט זי געקענט צייט האָבן צו טראַכטן וועגן איר יתומהלע דאָ, אין דער נאָרישער וועלט? איצט אָבער איז זי שוין אויסגעלעבטערט און יוצט שוין דאָרט געוויס מיט די אמהות אין גן־עדן; איצט טראַכט זי און דערמאָנט שוין געוויס איר קינד און איר איז דאָרט אַוודאי אַ הרפה אַ גרויסע, אז זי דערהערט, ווי איר קינד רופט דיך „מאמע“... (77).

מען לאָזט נישט, ווי מיר זעען, אז דאָס קינד זאָל לעבן ווי אַ קינד. עס אַרט נישט, וואָס די נשמה פון דעם קינד וועט פאַר דער צייט צעטרייסלט ווערן און נישט קענען צוריק קיין גלײַכגעוויכט געפינען, קיין רו, קיין פרייד, וואָס איז פאַר דעם קינד ווי זון, ווי לופט, ווי שפּיל.

און אַוודאי ווערט צעשטערט דעם קינדס לעבן, ווען דער טאַטע, דער אַלמן, האָט ווידער חתונה און נעמט־אָרײַן די שטיפּמוטער אין שטוב, און נאַטירלעך נעמט ער אָפּ זײַן בעקעלע. קען מען צו אים האָבן אַ טענה? ניין. דאָס קינד, צי במזיד, צי בשוגג, פאַרלירט מיטאַמאָל איר וועלטל און קען זיך קיין אָרט נישט געפינען. בפרט, אז דאָס איז אַ קינד מיט אַ צאַרטער נשמה. דינעזאָן שילדערט זי ווי אַ פּילעוודיקע, וואָס קען דעם מינדסטן ליגן נישט פאַרטראַגן. פונקט ווי מייטשיק, אזוי איז בעקע אויסגעוויקט אין צער, ווען מ'וויל זיי „צוליב די אומשטאַנדן“ צעשיידן.

„זינען אַוועק — דערציילט דינעזאָן — נאָך עטלעכע שווערע טעג און בעקע ווייסט שוין, אז עס זינען דאָ דרייערליי מאַמעס אויף דער וועלט: אַ מאַמע, וואָס טראַגט און האָט, וואָס זויגט, האַדעוועט און האָט ליב דאָס קינד, ווי אַן אויג פון קאָפּ, און הערט נישט אויף צו זײַן אַ מאַמע, ווי לאַנג זי לעבט, און בלייבט אַ מאַמע פאַרן קינד אפילו נאָך איר טויט, אזוי לאַנג ווי דאָס קינד לעבט.

— ... און נאָך אַ מין מאַמע איז פאַראַן — האָט איר די באַבע דער־קלערט — ווען די ערשטע, די אמתע און געמײַנע מאַמע שטאַרבט, און דער טאַטע האָט נאָך אַ מאָל חתונה, דאָס הייסט, ער ברענגט אַרײַן צו זיך אַ פּרעמד מיידל אָדער ווייבל, רופט־צו זײַן קינד צו זיך און זאָגט:

— אָט זאָלסטו רופן מאַמע! ...

— אזאַ מאַמע, מײַן קינד — נישט וויסן זאָלסטו אין אלע גיטע קינדער פון איר — איז גאָרנישט קיין מאַמע און טייל מאָל איז זי אַ סך ערגער פאַר אַ פּרעמדער פּרוי ... אַ דם שונא איז אָפט אזאַ מאַמע דעם קינד, און ווייסט

(77) „צוויי מאַמעס“, זי 12.

אליין נישט פארוואָס עס פאַרגינט דעם קינד נישט, וואָס עס עסט, וואָס עס איז געזונט און וואָס עס לעבט אויף דער וועלט... אזא מאַמע רופט מען „שטיפֿ מאַמע“ אָדער „שטאָכמאַמע“ (78).

בעקע איז גראָד אזא טיפ קינד, וואָס האָט זיך בעסער פון אַנדערע אַרײַנ־געפאַסט אין דער נײַער סיטואַציע. אָבער דערפאַר — פירט אויס דינעזאָן — איז „אין איר ביסלעכווייז אָפגעשטאַרבן דער געדאַנק, אז זי איז אַ קינד פון דעם הויז“... .

נאָר דאָ איז דינעזאָן שוין נישט דער שרײַבער, וועלכער פאַרפלייצט דעם לייענער מיט טרויער. אַדרבה, פון דער בענקעניש ברענגט ער גאָר אַרויס אַ שטראַל ליכט.

עס צעשיידן זיך די קינדער. אָבער עס צינדט זיך אין זיי אַן אַ פונק פון יוגנט־ליבע.

„אז די היימישע מענטשן, קוקנדיק אויף זיי, האָבן זיך איבערגעשעפֿט משעט:

— יאָ, דאָס וואַקסן התן־כלה... מען מעג כאַטש איצט שרײַבן תנאים... זיי וועלן נישט קענען לעבן איינער אַן דעם אַנדערן.

און די היימישע מענטשן האָבן מיט הנאה געשמייכלט“ (79). „צוויי מאַמעס“, וואָס הייבן־אָן מיט אַ סצענע פון טויט, ענדיקן מיט שמייכלען און הנאה פון לעבן.

ביים פאַרווייטן דינעזאָן האָט זיך באַוויזן אַ שחייכל.

*

דאָס לעבן, וואָס ברענגט אומגליק, האָט אין „צוויי מאַמעס“ געבראַכט אויך גליק צו דעם אימגליק. דאָס לעבן גופא.

אין „אַלטער“ ווייזט אונדז אָבער דינעזאָן, ווי דאָס לעבן גופא איז גוט, דער מענטש וואָלט אויך געקאָנט זײַן גוט, אָבער די מעשה איז, וואָס איבער דער פּרנסה און אונטער דער פאַטאַלער ווירקונג פון געלט ווערן מענטשן אַ תל און זיי מאַכן פון לעבן אַ תל.

אַלטער, אַ יונגער בחור, פאַריתומט, וויל ווייטער פירן דעם טאַטנס חדר. נאָר כל־זמן ער האָט קיין ווייב נישט און קיין באָרד נישט, ווילן די עלטערן צו

(78) ד"ר, זי 101—104.

(79) ד"ר, זי 114.

אים נישט שיקן זייערע קינדער. ווערט פון אים א שרייפל פון דער מאשין, וואָס האָט געהייסן ייִדיש לעבן . . .

א מלמד איז ער געוואָרן נישט ווײַל ער האָט געוואָלט, נאָר ווײַל דער טאַטע, ר' עוזר דער מלמד, איז אַ לענגערע צײַט געלעגן קראַנק — האָט ער אים פאַר טראָטן אין חדר. „און די קינדער האָבן אים ליב געהאַט — דערצײלט אונדז די נעזאָן, באַניצנדיק דערווײַל אַ שײנעם לײטעראַרײַשן פאַרגלײַך און אַרויסשטעלנדיק אַ נייעם פעדאַגאָגישן פּרײַנציפּ — ווײַל דעם קאַנטשיק פּלעגט אַלמער באַניצן, נישט צו שלאָגן, נאָר ווי עס באַניצט אַ קאַפּעלמײַסטער דאָס שטעקל זײַנס, בעת דער אָרקעסטער שפּילט“ (80).

אַ קאַנדידאַט אויף חתונה האָבן איז ער געוואָרן. נישט ווײַל ער האָט גע- וואָלט האָבן אַ ווײַב, נאָר ווײַל אָן אַ ווײַב האָט ער נישט געקענט קריגן קיין תּלמידים אין חדר. אַ מלמד האָט באַדאַרפט האָבן אַ באַרד און אַ ווײַב . . .

מיט דעם אַלעמען וואָלט אַלמער צום וואַרשיינלעכסטן געבליבן אַן אַלמער בחור, ווען עס וואָלט נישט געווען דער שדכן. ר' פּישל, דער שדכן, דאַרף זאָבן פּרנסה, און דורכפירן אַ שידוך איז פאַר אים פּונקט אזאַ מסחר ווי פאַרקויפּן אַ קאַץ, אַן אינדיק. פון דער אַנדערער זײַט זײַנען דאָ גוטע אויפּזעערס איבער אים, דעם טאַטנס טרײַע שכנים, רײזל און שמואל. זײ ציטערן איבער זײַן לעבן און זוכן פאַר אים אַ תּכּלײַת. און תּכּלײַת מײַנט פאַר זײ: חתונה האָבן און פּטור אַן עסק! ליבע, שמײַבע . . . פאַר כּשרע ייִדן איז דער עיקר: האָבן אַ שטוב, מגדל זײַן קינדער צו תּורה און חופּה וקידושײַן . . . ווייניק?

איז אָבער דאָ אזאַ זאַך ווי געלט, וואָס מאַכט אַ תּל אויך פון דער ייִזשער וועלט.

דער זעלביקער פּינױל, וואָס איז פּרײַער געווען זײער צופּרידן פון רײדן זײַן שײַנער און געראַטענער חנהלע אַ שידוך מיט אַלמערן, ווערט איינס און צוויי אַן איבערגעקערטער, ווי נאָר ער מאַכט אַ גוט געשעפטל, בײַ וועלכן ער שפּאַרט אַפּ אַ גראָבן טײַטשער מיט געלט. און אז ער מאַכט עטלעכע גוטע געשענמטלעך, און אָרדנט-אײַן אַ קאַנטאַר, שעמט ער זיך נישט אפּילו פאַר אַלמערן, דערקענט אים צומאָל נישט, ווען ער זעט אים. און מוז ער אים יאָ קוקן אין פנים אַרײַן, נעמט ער בכּוונן זיך פאַרען אַרום דעם טײַטשער, כּדי דער אָרעמער בחור זאָל זען, אז הונדערטערס זײַנען בײַ אים ווי בלאַטע . . .

צוליבן געלט איז דער לַמדן ר' פּישל גרײַט צו דרײַען מיטן שידוך אַהין און צוריק. פאַרשווײַגט ער, וואָס שײַך פּרײַזוו, ווען ער האַפט צו באַקומען באַד-

(80) „אַלמער“, זי 7.

צאָלט. נאָר וויל אים אַלטער נישט נאָכקומען אָדער קען אים נישט געבן וויפֿל ער וויל, אזוי שמעלט דער זעלביקער ר' פישל אונטער אַ פיסל און מאַכט קאַליע דעם שידוך מיט דער שיינער חנהלע און פאַרשאַכערט אים נאָך צו זלאַטקעס פאַרזעסענער טאַכטער, וועלכע איז צוויי מאָל אזוי אַלט ווי ער, און וועגכע ער, אַלטער, קען נישט אָנקוקן . . .

און די גוטע רייזל, כאָטש חנהלע געפֿעלט איר בעסער, איז אויפגעטראַגן אויף אַלטערן, הלמאי ער קען זי נישט פאַרגעסן, בעת ער איז אַ חתן מיט אַן אַנדערער. ס'מיינט ?

— „און ווי איז, אַז איך קאָן זי אָבער פֿאַרט נישט פאַרגעסן ? — פרעגט אַלטער, זיין נאַנץ האַרץ כאָטש איין מאָל פֿאַר רייזלען עפענענדיק.

— ביסט אַ ייד, אַלטער ?

— וואָס דען בין איך ?

— ביסט אַ ייד, — דערקלערט רייזל איר פראַגע —, מוזסטו קענען, כאָטש דו קענסט נישט! וואָס טו איך, אַז איך קאָן נישט פאַסטן ? פאַסט איך דען נישט מיט מסירת נפש תשעה-באָב און יום-כיפור ?

— רייזל, הונדערט תעניתים וועל איך פאַסטן, און חנהלען קאָן איך נישט פאַרגעסן! — רעדט אַלטער אַרויס מיט אַ פייערלעכן טאָן, און דורך דעם וואָלטן, וואָס פאַרדעקט זיין געזיכט, הייבן זיך אָן שיטן פייערדיקע בליצן פון זינע אויגן.

— ביסטו פון זינען אַראָפּ! צו מיינע שונאים קעפּ, צו זייערע הענט און פיס! — שרייט אויס רייזל" (81).

דאָך האָט ער חתונה און זי האָט חתונה — יעדער איינער נישט מיט דעם, וואָס דאָס האַרץ האָט געוואָלט. דער חילוק איז נאָר, וואָס חנהלע האָט זיך אונטערנוואָרפן דער טראַדיציע און איז אַ גוטע מאַמע געוואָרן, כאָטש זי קען די ליבע נישט פאַרגעסן; בעת אַלטער, דער מלמד, ווי פרום ער איז, דריקט-אויס זיין פראָטעסט אין דעם, וואָס ער לאָזט זיין ווייבל זיך אַרומדרייען אַן אייני-זאַמע, כאָטש אין תוך איז זי נאָר נישט שולדיק. . . וואָס איז זי שולדיק, אַז אַלטער איז פון דאָך אַראָפּגעפאַלן און אַ פוס צעבראָכן, ווען ער האָט זיך פאַר-קוקט אויף חנהלען, וואָס איז אויף דער גאַס אונטערגעקומען ? זי איז דאָך גלאַט אַ קרבן, אָן אַ פאַרוואָס. . . פאַראַן אָבער מענטשן, וועלכע זינען יאָ שול-דיק אין די דאָזיקע אומגליקן. אַלטער ווייסט. ער זאָגט:

— „גראַבע מענטשן, נישט קיין קלוגע מענטשן! אַ פוס נאָר, מיינען זיי,

קאן צעבראָכן ווערן און וויי טאָן; אז עס קאָן אויך אַ האַרץ צעבראָכן ווערן און
נאָך מער וויי טאָן, פאַרשטייען זיי גאָר נישט... נאַרישע מענטשן! ווערט אַ
פּוּס צעבראָכן, קאָן מען אים אינגיפּסן און גאַנץ מאַכן. ווערט אַבער אַ האַרץ
צעבראָכן, איז שוין קיין רופּא און קיין רפּואה נישטאָ!... " (82).
אַלטער, דינעזאָנס מלמדל, איז אַ ייִדישע טראַנספּאָרמאַציע פּון ווערטערס
ליידן, וווּ חוץ צער פּון ליבע איז דאָ אַ קאָנפּליקט צווישן דורות, צווישן תקופּות.

די אַלטע היים און אַמעריקע אין „פּאָליק און זיין הויז“, און „דער קריזיס“ פון שטאַטישע יידן

דורות, תקופות. — פּאָליק, דאָס קליין מענטשעלע פון קליינעם שטע-
טל, לאַזט זיך נישט אַרויסשטויסן. — פּאַרוואָס נישט עמיגרירן קיין
אַמעריקע? — די אַמביציע פון שוואַכן קעגן וואַקסנדיקן באַלעבאַס. — „דער
ווילן ניט צו פּאַרשווינדן“. — די ליבע צום חרובן הויז ווי צום אַלטן
ווייב. — „צוליב אַ היטל פּאַרקויפט נאָך אַ מענטש זיין קאַפּ נישט“.
אין דער אַלטער היים פאַראייביקט, אין אַמעריקע שנעל אַ פּאַרגעסענער.
— דער פּאָלקסייד מיט טיפע, גראַבע וואַרצלען. — „מען טאָר נישט
גויטן דעם אַנדערן“. — דינעזאָן אַ פּיאַנער כּוון דער טעמאַטיק וועגן „דאָ
און דאָרט“. — קינסטלערישע מאַמענטן אין „קריזיס“. — לעבעדיקע
שילדערונגען פון דער סוחרישע סביבה, פון קאַרטנשפּיל, פון שמען-
ריקעס וואָס שעמען זיך מיט זייערע יידישע נעמען און פון דערוואַק-
טענע קינדער, וואָס ליגן אויפן טאַטנס פלייצעס. — הלל אַבעלמאַן, דער
איידעלער סוחר וואָס בעט רחמים, אַז דאָס פּייער זאָל נישט איינגעלאָשן
ווערן. — געלט שטויסט-אַרויס ערלעכקייט. — פון טרערן אַריבער צו
שמייכל און פון שמייכל צו איראַגיע.

דער קאָנפּליקט צווישן דורות, וואָס זינען באַזונדערע תקופות פון יידישן
לעבן, קומט צום שטאַרקסטן ביי דינענאַזען צום אויסדרוק אין זיין ראָמאַן „פּאַ-
ליק און זיין הויז“ (83). אויף אַ פּינעם, פּאָלקסטימלעכן אופן, אָו קונצן, ווערן
פּאַרגעשטעלט דריי טיפּן מענטשן, וואָס זינען פּאַרשטייערס פון דריי פּאַרשיי-
דענע שטרעמונגען.

(83) צום ערשטן מאל געדרוקט אין „פּרינד“ אין 1904, פאַרן טויט באַ-
אַרבעט פון דינענאַזען אַליין, אָבער נישט פּאַרענדיקט די לעצטע שורות,

פאליק, א שנידער, א לאמוטניק, קען זיך נישט זענענען מיט זיין שטוב אין קליינעם שטעטל, איבערהויפט וויל ער זעט קעגנאיבער אים אויסוואקסן שעה מילנערס הויז. ער, דאָס קליינע מענטשעלע, וויל זיך נישט לאָזן פאַר-שלינגען פון דעם אונטערנעמער, פאַר וועמען די וועלט איז קליין. מהאי טעמא וויל ער זיך נישט אונטערנעבן די קינדער, וואָס וווינען אין אַמעריקע און וועלכע רופן אים צו זיך, הייסן אים פאַרקויפן די שטוב און זיך באַזעצן אין דער נייער וועלט. וואָס הייסט? אין שטעטל איז ער באַלעבאָס און דאָרטן — וואָס? דאָס קליינע מענטשעלע וויל זיך נישט לאָזן אַרויסשטויסן . . . פונקט ווי דער אַינגע-זעטענער וויל זיך נישט לאָזן אַרויסרײַסן פון זײַן אַלטער היים.

ער זאָגט דאָס אויך דעם זון אין שטעטל גופא, ווען ער רעדט אים צו, צו פאַרקויפן די חורבה. ס'הייסט: ווערן אים באַלעבאָס! ?

— „איך האָב מורא, אַז דאָס איז נאָך אַלץ איצט אַזוי, כל-זמן איך האָב נאָך מיין אייגענע היים, און וויל איך, קום איך צו דיר אַרײַן, וויל איך נישט — קום איך נישט. גאָר אַנדערש, מיין קינד, קאָן ווערן, און מוז ווערן, ווען איך וועל שוין מיין אייגענע היים נישט האָבן, און וועל שוין מוזן זיצן נאָר בײַ דיר. . . קינדער בײַ עלטערן ווערן קיינמאָל נישט איבערדרייסיק; עלטערן אָבער בײַ זייערע קינדער ווערן צו לאַסט און איבערדרייסיק, בפרט ווען זיי מוזן נאָך צו זייער לאַסקע אָנקומען“ (84).

פאליק באַגרייפֿט שוין מיט זײַן שנידערשן קאָפּ די גרויסקייט, וואָס שטעקט אין בויען און פאַרן אין דער וועלט אַרויס, און האָט פאַר דעם גרויס דרך-אַרץ, אָבער נישט ווייניקער מורא. דערפאַר ציט אים כסדר צו כאַפֿן אַ קוש, ווי שעה מילנער מויערט, כאַטש ער שרעקט זיך פאַר דער גרויסער זאָך, וואָס שטעלט זיך קעגן אים און וואָס וועט אים סוף כל סוף אַרויסשטויבן פון זײַן אייגענער שטוב. לויפט ער אויף די רושטאַוואַניעס, בעת דער שכן איז נישטאָ, און פאַר-ענטפערט זיך פאַרן ווייב, וואָס קען אים נישט פאַרשטיין:

— „דו מיינסט, מאַטלע, אַז שנידערני אַליין איז אַ מלאכה? — כאַפט ער זיך פאַרט אַרויס מיט אַ וואָרט — זײַ וויסן, אַז אויסמויערן אַ הויז נאָך אַ פּלאַן איז אויך אַ מלאכה. אַ גרויסע מלאכה, זאָג איך דיר. . . און עס ליגט אין דעם

און אַט אַזוי איז דער ראָמאַן פאַרעפנטלעכט געוואָרן פון פאַרלאַג „אחיספר“ אין 1929, צען יאָר נאָכן מחברט טויט.
(84) „פאליק און זײַן זון“, ז' 17.

א שכל גדול. און די טבע פון א שכל גדול איז: עם ציט, עם ווילט זיך פשוט אלץ זען און בעסער פארשטיין" (85).

און וואָס מער ער פאַרשטייט די גרויסקייט אין יענעם אויפטו, ווי אַ מענטש וואַקסט מיט זײַן עשירות, מיט זײַן גדולה, מיט זײַן קוראזש צו בויען, אלץ מער וואַקסט אין אים, דעם קליינעם מענטשעלע, דער ווילן נישט צו פאַרשווינדן, ניט איבערצולאָזן זײַן אייגנס, ווי אָרעם און קליין עם איז.

— „זע, מאַטלע, — ווייזט ער איר מיט דער האַנט — אָן דאָרט, אונטערן דאָך, נעבן בוידעם־פענצטערל, זע איך נאָך טשוועקעס, וואָס איך האָב מיט מיניע אייגענע הענט אַרײַנגעשלאָגן, בעת מיר זײַנען נאָך ביידע יונג געווען, און דו האָסט זיך געריכט געלעגן צו ווערן מיט אונדזער ערשטן קינד" (86).

ער לעבט מיט דעראיינערונגען. די זכרונות פאַרײַנגערן אים, גיבן אים אַרײַן חשיבות, שטאַלי, ער ווערט גליקלעך מיט דעם, וואָס ער האָט. זײַן יודענע באַמעמט עם נישט געוויינטלעך — גיט ער איר דערפאַר אַזאַ ביישפּיל, על פי וועלכן דער ענין זאָל אַפּילו איר, דער יודענע, ווערן אַליינפאַרשטענדלעך:

— „שטעל דיר פאַר, מאַטלע, ווען עם קומט איינער צו אונדז, ווי מיר זיצן דאָ אַזוי אַלט און שוואַך, און זאָגט: הער־צו, פאַליק, איך לייג דיר דאָ אַוועק אַ מיליאָן רובל מזומנים, און טרעט מיר אָפּ דײַן אַלטע, איינגעחושכטע מאַטלע... ?" (87).

אין דעם אַלטן פאַליק איז פאַרקערט די אייגנווערדע, פאַר וועלכער דער ייד איז גרייט זיך איינצושטעלן. „נישקשה, צוליב אַ היטל, וואָס פעלט צום קאָפּ, פאַרקויפט נאָך אַ מענטש זײַן קאָפּ נישט... איז נאָר דאָ אַ קאָפּ, וועט שוין ווערן אַ היטל צום קאָפּ... ?" (88).

*

דינעזאָן איז געווען אפשר דער ערשטער פון די יודישע שרײַבערס אין רוסי־לאַנד, וואָס האָט געשילדערט דעם טיפּ ייד, וועלכער וויל די אַלטע היים נישט פאַרלאָזן, כאַטש ער לײַדט אין איר אָן אַ שיעור. פאַרוואָס וויל ער נישט פאַרלאָזן דעם „דאָ" צוליבן „דאָרט" ? ווײַל:

(85) ד"ר, ז' 50.

(86) ד"ר, ז' 98.

(87) ד"ר, ז' 101.

(88) ד"ר, ז' 103.

„דאָ בין איך — איך: איטלעכער קען פאליקן און פאליק קען דאָ איטלעכן. דאָ האָב איך מיר מיין הויז; טאקע מיט אַן אלטן, צעריסענעם דאָך, אָבער פאָרט מיין אייגנס. דאָ פארנעם איך אַ שטיק פלאַץ אין מיין שטאָט, און אפילו נאָך מיין טויט, ווער עס וועט פארבינגיין פארבי מיין קבר אויפן היגן בית-עולם, וועט וויסן, אַז דאָ ליגט פאליק דער שנידער, וואָס איז דאָ אין שטאָט געבוירן גע- וואָרן, געלעבט, ערלעך זיין היונה פארדינט, און קיינער וועט, חלילה, נישט האָבן וואָס שלעכטס מיר נאָכצוזאָגן. וואָס אָבער וועל איך דאָרטן אין אַמעריקע זיין? אַן אָפגעריסן בלאַט פון ערגעץ אַ ווייטן בוים, וואָס אַ ווינט האָט עס פארטראָגן ערגעץ אין אַ פרעמדן וואַלד אַרײַן, צווישן אַנדערע ביימער, צווישן גרינגערע און ינגערע בלעטער... ווער וועל איך דאָרט זיין? ווער און וואָס וועט מינס דאָרט זיין? לעבעדיקערהייט: אַ פרעמדער, אַ פאָרוואַגלמער, און טויטערהייט — אַן עלנטער, אַ פאָרגעסענער... מיט דער צײַט וועט דער ווינט מיין קבר פאָרווייען און קיינער וועט גאָר נישט וויסן, אַז עס האָט געלעבט אַ מאָל אַ פאליק, און עס איז געשטאָרבן דער פאליק...“ (89).

די דאָזיקע רירנדיקע שורות זײַנען עדות פון דער אינטוּיציע, וואָס דינער זאָן — אַ שרייבער אין רוסלאַנד — האָט פארמאָגט. אין אַמעריקע, אין דער אַמעריקאנער ייִדישער ליטעראַטור, איז דאָס געוואָרן אַ טעגלעכער מאָטיוו. אַר מעטום האָבן זיך אַרומגעדרײט טויונטער אַזעלכע יודן ווי פאליק, וואָס האָבן זיך געפילט עלנט אפילו צווישן זייערע אייגענע קינדער. דינעזאָן האָט, אזוי אַרומ, זיך געפערט מיט דער דאָזיקער טעמאַטיק. ער האָט געזען נישט בלויז דאָס קינד, וואָס איז אומבאַהאַלפן, נאָר אויך דעם אלטן טאַטן, פונקט ווי ער האָט געזען דעם יוגנטישקן אַלטער...

*

פאליק איז אפשר דער פארטיפטסטער טיפ אין דינעזאָנס פראָזע. אַנטקעגן שעה מילנער, דעם פיפיקן סוחר וואָס וויל פארנאָרן דעם פשוטן שנידער, אים געווינען דורכן געבן אַ שטיקל אַרבעט און צוואַרפן אַ קאָמפלימענט, אַבי צו קענען בני אים אַרויסקריגן די שטוב, ווי ער וויל זיך אַוועקשמעלן מיט זײַן מיל, איז פאליק אַן ערלעכער פאַלקסייד, ווי אַ דעמד מיט טיפּע, גראַבע וואָרצלען, וואָס איז שווער אַרויסצורײַסן פון באָדן.

רינט אַרײַן אין הויז, זעט פאליק, אַז ער האָט שוין קיין ברירה נישט; אָבער

ווי גאר עס באַווייזט זיך די זון, פאַרטרייבט ער פון זיך די שרעק פאַרן שטורעם...
ווערט ער נישט נתפעל אפילו פאַר די הייסע בריוולעך פון זיין זון, וועלכער
שרייבט אים פון אַמעריקע :

— „דאָ איז אַ פּרײַע וועלט, אַ יוד צי נישט אַ יוד, אַלע זײַנען דאָ מענטשן
מיט מענטשן גלייך, און עלטערן, וואָס האָבן דערוואַקסענע קינדער, ברויכן פאַר
זייער עלטער זיך נישט שרעקן“ (90).

די אַלע גילדערנע גליקן פאַנגען אים נישט. ער ווערט זיך קעגן די אַלע לאָ-
קנדיקע רייד. און לױף געפֿינט ער אַ דריידל, ווי זיך אַרויסצודרייען פון די קינד-
דערס פּלענער.

— טייערע קינדער מינע, — שרײַבט ער זיי, נישט פֿילנדיק אַז ער האָט
צוגעטראַכט די המצאה —, אַז איר האָט אויף אַזוי פֿיל קיין שכל און קיין
איידלקייט נישט געהאַט, און איר שרײַבט בפֿירוש, אַז דעריבער שיקט איר מיר
נישט קיין געלט מיין הויז צוצודעקן, כדי דערמיט מיך צו נויטן, קומען צו אַיך
מיט דער מאַמען אייערער געזונטערהייט, מוז איך אַיך זאָגן, אַז מען טאָר נישט
נויטן דעם אַנדערן, נישט קיין בת ישראל און נישט קיין בן ישראל, אפֿילו אַן
אייגענעם טאַטן אויך נישט... און אויב אין אַמעריקע רופֿט מען אָן אַזוינס
קלוג און גוט, וועל איך בעסער שטאַרבן דאָ, אין מיין געבוירן-היים, אַ
נאַר!...“ (91).

דאָ האָבן מיר גאָר אַ נייע ווענדונג: אַנשטאַט קינדער זאָלן קומען צו די
עלטערן מיט מוסר, אַז „מען טאָר נישט נויטן דעם אַנדערן“, קומט גאָר דער
טאַטע מיט דער דאָזיקער טענה צו די קינדער.

אַנשטאַט די קינדער זאָלן לערנען די עלטערן די תורה פון פּרײַ זיין —
לערנט גאָר דער אַלטער טאַטע, „אַז מען טאָר נישט נויטן!“

דער אַלטפֿרענקישער טאַטע פון קליינעם שטעטל איז מענטשלעכער פון די
גוטע און געטרייע אַמעריקאַניזירטע גרויסשטאַטישע קינדער.
אין „פּאַליק און זיין הויז“ איז יעקב זיגעזאָן אַ פּיאָנער פון דער פּראָבלע-
מאַטיק וועגן עמיגראַציע, אַמעריקע, „דאָ און דאָרט“ אין דער ייִדישער ליטע-
דאַטור.

*

דינעזאַנס טעמאַטיק און שרײַבקונסט איז אָבער צום שענסטן און צום

(90) ד"ר, ז' 73.

(91) ד"ר, ז' 105—106.

ברייטסטן אפשר געקומען צום אויסדרוק אין איינעם פון זינע קירצסטע ראָ-
מאַנען: „דער קריזיס“. די דאָזיקע בלעטער פּראָזע זינען אויך פאַרן הינטיקן
לייענער פון די פּרישסטע בני דינעזאָנען.

צום ערשטן מאָל אין בוכפאַרעם דערשינען אין 1905, אין „דער קריזיס“
געשריבן געוואָרן אונטערן רושם פון דער רוסיש-אפּאָנישער מלחמה, וואָס האָט
צעטרייסלט די עקאָנאָמיק אין לאַנד. דינעזאָן שילדערט וואַרשעווער ייִדישע מאַ-
נופּאַקטור-סוּחריים, ווי זיי ראַנגלען זיך נישט צוזאַמענצוברעכן. אין אזאַ שווערער
לאַגע געפינט זיך דער ערלעכער און בכבודיקער סוּחַר הלל אַבעלמאַן, בני וועמען
די אָנגעשטעלטע שטייען מיט פּאַרלייגטע הענט און די טעג זינען בני זיי לאַנג
ווי דער גלות. „וואָלט דער בעל-הבית אין קראָם נישט זיין, וואָלטן זיי שוין וויסן
וואָס צו טאָן. אז ער איז נישטאָ, שפּילט מען אַ דאָמינע אָדער אַ דאַמקע, מען
ראַנגלט זיך, מען טרייבט קאַטאָוועס, אין ערגסטן אופן — קריכט מען, זיך ביי-
טנדיק, אונטער אַ פּאַק סחורה אַרונטער און מען כאַפט אַ דרעמל, אַ מחיה...
צום אומגליק איז דער בעל-הבית אין דער לעצטער צייט כסדר אין קראָם, פאַר-
געסט זיך אַ מאָל אַפּילו צו גיין צו דער צייט אויף מיטאַג“ (92).

דינעזאָן שילדערט געשמאַק, ווי אויסגעהונגערט די מענטשן זינען צו ליזן
געלט און ווי קונציק עס איז דער הענדלער, ווען ער וויל אַרויסרופן אַ חשק צום
קויפּן. דאָס מיידל, וואָס קומט אַריין אויסבייטן אַ הונדערטער, טראַכט גאָר נישט
פון קויפּן, אָבער דער בעל-הבית און די אָנגעשטעלטע אַרבעטן אזוי מעשים,
פאַרבלענדן זי אזוי מיט פאַרשיידענע מוסטערן און העפלעכקייט, פאַרריידן איר
אזוי מיט המצאהלעך, אז דאָס מיידל קומט דעם אַנדערן טאַג מיט נאָך קונים
און קויפט טאַקע.

„ — וואָס ליינסט דו זיך נישט צו אויף אַ רגע? — האָט אים דאָס ווייב
אַ מאָל געפּרעגט.

— אז עס ברענט, טאָר מען נישט שלאָפּן! — האָט ער איר אָפּגעענטפּערט.
און געמיינט האָט ער: נישט עס ברענט, חלילה, אַ הויז אָדער אַ קראָם אין
שטאָט, נאָר עס ברענט די גאַנצע מסחר-וועלט, און מען מוז שטענדיק וואַך זיין,
גרייט זיין זיך צו ראַטעווען איידער דאָס פּייער וועט צו אים צוקומען... מען
מוז וואַסער אָנגרייטן... „וואַסער“, מיינט ער: מזומן געלט“ (93).
און דאָ, אז מען איז אַ בכבודיקער סוּחַר, דאַרף מען האַלטן פּאַסאָן. קומט

(92) „דער קריזיס“, דערציילונג פון סוּחרישו לעבן, פאַרלאַג י. לידסקי,

וואַרשע 1905. — זי 3—4.

(93) ד"ז, זי 16.

ר' ישראל עפשטיין, דעם ראבינערס שווער, און פארלאנגט זיך אינשריבן מיט א סומע צו העלפן נויטליידנדיקע, וועלכע קלאפן-אָפּ די שוועלן פון דער אינסטיטוציע. קען ער נישט אָפּקומען אבי-ווי. ס'מיטש ?

— „גאָט איז מיט אַיך ! אז איר וועט זיך אזוי ווייניק פארשריבן, וועט דער אנדערער אזוי ווייניק אויך נישט פארשריבן ! איר פארשטייט דען נישט, אז דער קליינער בעל-בית קוקט אויף דעם גרעסערן ? " (94).

*

עדהיום קען „דער קריזיס“ פאררעכנט ווערן צו די לעבעדיקסטע שילדע-רונגען פון דער יידישער סוציאלישער טביבה. אז מ'לייענט, פארגעסט מען מאָ-מענטנווייז, אז דאָס איז פון דער אַמאָליקער וואַרשע, ווייל ס'פאסט זיך פונקט אזוי אַרײַן צו וועלכער ס'איז שטאַט פון דער וועלט, ווי עס זײַנען נאָר דאָ יידן...

— „צו וועמען מען זאָל נישט אַרײַנקומען אין אָונט, סײַ זומער, סײַ ווינטער, געפינט איר תמיד אַ מנין, צום ווייניקסטן — אַ מזומן יידן זיצן ביים טיש שטאַרק אַרײַנגעטאָן אין קאַרטנשפּיל. מען שפּילט... עס האָט אַ שיעור וויפּל נעמען די דאָזיקע טומאה האָט ? עס שפּילט דער מאַן דער קרעמער, דאָס ווייב די קרעמערקע, עס שפּילן זין און טעכטער, איידעם און שניר, די בעלי-בתים שעמען זיך אפילו נישט צו שפּילן מיט זייערע אייגענע פּראָשטשיקעס, און מען שפּילט נישט ווי חנוכה ביז די חנוכה-ליכטלעך וועלן אויסברענען — מען שעמט זיך נישט ביז אַ פּאָר שעה נאָך האַלבער נאַכט צו שפּילן. און וואָס קומט דערפֿין אַרויס ? " (95).

*

האַל אַבעלמאַן האָט שוין פאַרווכט דעם טעם פון אויסגעשטודירטע קינדער. זיי האָבן געענדיקט אוניווערסיטעטן, אָבער אפילו נאָך דער חתונה דאַרפן זיי אָנקומען צום טאַטן, ווייל אַ לעבן קענען זיי נישט מאַכן. ווערט ער נישט נתפּעל, וואָס מ'דרייט מיטן צינגל אויף גוויש, כאָטש ער איז נישט קיין אַלטמאָד-יישער מענטש. דינוואָן ווייזט אין אַבעלמאַנען דעם גייעס מין ייד, וואָס פאַר-

(94) ד"ר ז' 24.

(95) ד"ר ז' 76—77.

טרָאָגט נישט, הלמאי מישעמט זיך מיטן ייִדישן נאָמען. דער פּאַרזיכערונג־אָנאַנט, טאַבאַהאָוו, וואָס האָט מעשה שמענדריק צעקרימט זיין נאָמען, לאָזט אים נישט רוען, ווי עס לאָזן אים נישט רוען זינע קינדער, וועלכע פּאַרזיכען אויך זייערע נעמען. רעדט ער זיך אַראָפּ פונעם האַרצן פאַר זיין ווייב:

— „אַזוי, ווייל די מאָדע איז זיך צו שעמען מיט אַ ייִדישן נאָמען. „ברכה“ איז אַ ייִדישער נאָמען, וועט זיי נישט אָנשטיין. וועלן זיי דעם נאָמען „ברכה“ איבערלייגן אויף „בערטאָ“. אין ברכה איז דאָ אַ „ב“ מיט אַ „ר“, און אין בערטאָ איז אויך דאָ אַ „ב“ מיט אַ „ר“. גענוג כאָטש אַן אות פון אַ ייִדישן נאָמען... וואָס אָבער טוסטו זיי, אַז זיי גיבן דעם קינד אַ נאָמען „סטעפּאַנידאַ“ אָדער גאָר „קאַראָלינאַ“? מיינסט, אַז אַזעלכע נעמען גיבן זיך נישט ייִדישע קינדער? טאָר מער ווייסטו, אַדרבה, ווי פּאַרטימטשט מען אין ייִדישן: נאַפּטאַל טערענטיעוויטש טאַבאַהאָוו?

— טפוי זאָל אַזאַ ייִד ווערן! — שפּיט זי אויס.

— שפּי נישט, מיין ווייב! ווי זאָגט מען: האָסטו קינדער אין די וויגן, לאָז ליטן צופּירן ליגן. דו ווייסט נאָך נישט, וואָס פאַר אַ קאַרטלעך דינע אויך גיקלעך וועלן זיך לאָזן אָפּדרוקן “ (96).

דינעזאָן, זעען מיר, דערווייטערט זיך דאָ פון די משכילים, פאַר וועלכע עס איז געווען אַ כבוד צו געבן זיך נעמען, וועלכע זאָלן „גוט קלינגען“ אין דער לאַנדשפּראַך. דינעזאָן שלאָגט־אָן טענער, וואָס זינען היימישע געוואָרן פאַר דער עכט־נאַציאָנאַלער אַריענטאַציע אינעם ייִדישן לעבן, וואָס איז געגאַנגען אונטערן צייכן: צוריק צו זיך.

*

האַל אַבעלמאַן, וועלכער ווייל זיין דער בכבודיקער ייִד אין אַלע פרטים, איז נישט קיין קעמפּער אַנטקעגן אַנדערע, אָבער ער קעמפט יאָ מיט זיך אַליין. ער ווייל נישט פּאַלן. ער בעט, עס זאָל טרעפּן אַ נס... און ווען ס'רייסט אים אויף פון שלאָף די בשורה, אַז די גאַס ברענט, זעט ער בפּירוש דעם נס, ווי ער קען בלייבן אַן ערלעכער מאַן:

— „איין פונק קען אים ראַטעווען. און פונקען פליען ווי אַ האַגל פון הימל...“ וואָס טוט מען אָבער, אַז די פייערלעשערס דערשטיקן די פונקען? אַ, „איצט, דאָכט זיך אים, וועט זיך אַריינכאַפּן אַ פונק און וועט פאַרריכטן אַלץ, וואָס די פייערלעשערס האָבן קאַליע געמאַכט... און ער וואַרט, עס זאָל דער

ווינט זיך א דריי מאָן אָדער אזוי פון א ווינקל דאָך זאָל אַרויסשפּרינגען א פּלאַם און ראַטעווען אים — ראַטעווען פון בזיונות, פון באַנקראַט, ראַטעווען אפּשר דאָס קעבן זינט, וואָס האַלט זיך איצט אין זײַן לײַב אויף איין האָר פון עגמתי נפשׁ" (97).

דינעזאָן שלאָגט דאָ אָן, זייער איידל, מיט לירישע אַקצענטן, טענער פון טראַגיקאָמישע סצענעס, וועלכע רײַסן בניִים האַרצן. אַבעלמאַן קוקט, ווי די פּיִר־פּיערלעשערס גיסן וואַסער, און ער פּילט ווי זיי וואָלטן אים אָפּגעברײַט. „גזלנים, רוצחים, וואָס ווילט איר פון מײַנע יאָרן? — שרײַט דאָס האַרץ זינט צו די לעשערס: וואָס אַרט אייך, אַז עס וועט ברענען? ... און אָט פּאַר־לעשט זיך אינגאַנצן. אויס! אויסגעלאָשן גאָר אָן רחמנות דעם לעצטן פונק האַפּענונג...“ (98).

טאַמער איז דאָס ווייניק, קומט ס'ווייב מיט אירע חלומות: זי האָט בפּירוש געזען, אַז אין זכות פון אירע הייליקע טאַטע־מאַמע וועט קיין בײַז נישט געשען, ווייל זיי זײַנען געשטאַנען איבער זייער שניטקראַם מיט אויסגעשפּרייטע הענט „און לאָזן נישט צו דאָס פּיִנער“...

דאָ האָט דינעזאָן אַרויסגעוויזן חוש צו באַניצן זיך מיט אַן אַנעקדאָט אזוי חנעוודיק, אַז עס זאָל זײַן ווי אַרויסגעוואַקסן פון דער האַנדלונג. מיט אַבעל־מאַנס רייד ווערט אזוי פאַרענדיקט „דער קרײַזים“:

— „טאַמער מאַכט זיך שוין יאָ אַ מאָל אַ נס אפּילו, וואָס קען פון אַלע צרות אַרויסראַטעווען, קומט אַ זכות אַבות, וואָס מישט זיך אַרײַן און מאַכט קאַליע...“ (99).

דינעזאָן איז פון וויינען אַריבער צום שמיײַכל און דערגאַנגען צו איראַניע. „דער קרײַזים“ איז די איראַניע איבערן סוחר, וואָס ווערט אַ באַנקראַטשיק קעגן זײַן ווילן — באַניצט ער זיך אויך מיט יענע שטיקעלעך, וואָס ער אַלײַן האָט אפּרײַער געהאַסט.

געלט, הייסט עס, שטויסט־אַרויס די ערלעכקייט פון מענטשן. זאָל מען נישט געפּרוּווט ווערן צו שטיין פאַרן נסיון פון געלט...

יעקב דינעזאָן האָט נאָך „יאָסעלע“ ערשט געוויזן נייע פּאַזעס פון זײַן דער־צײַלערישן טאַלאַנט דורך נייע מאַטיוון, וועלכע זײַנען אַ וויכטיקער צושטייער פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור.

(97) ד"ז, ז' 129.

(98) ד"ז, ז' 128.

(99) ד"ז, ז' 133.

א ווונדערלעכער ביישפיל מן פריינדשאפט

דער דינעזאן פרץ ראָמאַן: אַ בלאַט ליטעראַטור געשיכטע. — היידער-שפּרוכן. — פאַר און קעגן. — דער צו-ערנסטער — אַן אַביעקט פאַר קיבעצערס. — פאַרשיידענע טעמפּעראַמענטן און וועלטן: מתנגד און חסיד. — דינעזאן דער באַרימטער און פרץ דער דעבוטאַנט. — דער ברייטהאַרציקער זשעסט פאַרן ערשטן ביכל. — צוזאַמען רעדאַקטאָרן, צוזאַמען גרייט צו עמיגרירן. — די קעגנזייטיקע פאַרהעלטענישן אינעם ליכט פון הירשבין, מוקדוני, לעווין, טרונק, הירשאָן, קאַנאַנאַוסקי, אַנ-סקי, מייל, פּרץ-לאַקס, ציטראָן און נאַמבערג. — קאַנאַנאַוסקירונג פון סתירות און קאַרעספּאַנדענץ. — דער „פאַסיווער“ וואָס גרייפט אָן. — דער „אינגאַרירטער“ וועמען פּרץ פּאַלגט. — דער קמזן וואָס צעטיילט „מתן בסתר“. — דינעזאן, די מאַמע פאַר יונגע שרייבערס, און זיינע צוזאַמענשטויסן מיט פּרצן. — ווי „אַן אַלט פאַרפּאַלק“ — פּרצעס באַ-ציונג צו דינעזאַנען דעם שרייבער. — „מין רוּח הקודש“. — פּרץ קויפט 3 קברים און דינעזאן בייט זיך מיט דער פּרויס קבר. — דער רירנדיקסטער בריוו וועגן אַ פּריינד און זיין ווייטזיכטיקייט. — די וואָג פאַר דער ירושה און דער פּלאַן פון פּאַלקס-מוזיי. — די טאַטע-מאַמע פון דער יידישער ליטעראַטור.

אויך די פּריינדשאַפט, וואָס איז פאַרקניפּט געוואָרן צווישן יעקב דינעזאַנען אין י. ל. פּרצן, איז אַ וויכטיק בלאַט פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטע-ראַטור און קולטור.

נישט פאַר אַלעמען איז דאָס קלאָר. בני אַייניקע האָט זיך גאָר געשאַפן אַ פאַרקערטע מיינונג. „אין ליטעראַרישע קרייזן האָט מען אָפּט אַרויסקעבראַכט די מיינונג, אז י. ל. פּרץ האָט אינגאַנצן אינגעשלונגען יעקב דינעזאַנען“, און אז „די פּרצעס האָבן דינעזאַנען געמאַכט פאַר דער באַלעבאַסטע בני זיך אין שטוב“, כאַטש „דאָס איז געוויס אַ טעות“ (100). פאַראַן אויך אַ מיינונג, אז „דינעזאַנס איבערגעגעבנקייט האָט פיל מאָל פאַרפירט פּרצן אין אַ בלאַטע“ (101).

100) פּרץ הירשבין — „אין גאַנג פון לעבן“, זכרונות, נ"י, 1948, ז' 274.

101) ד"ר א. מוקדוני — „אין וואַרשע און אין לאַדזש“, זכרונות, ב"א, 1955, ב' 1, ז' 143.

און ס'איז דאָ אַ מיינונג, אז פון דער גאַנצער מחנה פּריינד, וואָס פּרץ האָט גע-
האַט און וועלכע פּלעגן קומען צו אים אין הויז, איז ער געווען דער איינציקער
נאָענטער מענטש „און חוץ דינעזאָנען — קיינער נישט!“ (102).

אינעם ליכט פון די אַלע פּאַקטן, וואָס ווערן געבראַכט צו אילוסטרירן די-
מיינונגען, דערשיינט דינעזאָנעס געשטאַלט היפש פאַרנעפּלט. דאָס נעמט זיך, צום
וואָרשיינלעכסטן פון זיין אייגענער נאַטור. דער גוטער, באַשיידענער, אָרנטלעך
כער מענטש, וואָס לאָזט זינס איבערגיין, קען גרינג באַרעדט ווערן. אזוי איז די
נעזאָן, פונקט ווי פאַר זיין ליטעראַרישן שאַפּן, נישט ריכטיק פאַרגעשטעלט גע-
וואָרן וואָס שייך זיין פּריינדשאַפט מיט פּרצן. ער איז אַפילו געוואָרן אַ צילברעם
פאַר באַהעמישע קיבעצערס, פאַר וועלכע אַ שטילער און איידעלער מענטש, וואָס
קען זיך נישט אויף קונצן, זעטאָויס אַלטמאָדיש און פּראָווינציעל...
אורדי איז חוזקן מער „מאָדערן“ ווי עניוּות.

*

דינעזאָן האָט בכלל פּינט געהאַט דאָס מין חוזקן.
„פּרץ האָט זיך קיינמאָל נישט דערלויבט דעם מינדסטן שפּאַס אויף דינע-
זאָנס השבון, און פּרץ האָט דווקא ליב געהאַט צו מאַכן שפּאַס איבער אַזעלכע ווי
דינעזאָן. און קיינער פון פּרצעס פּריינד האָט נישט געוואַגט אין פּרצעס קעגנ-
וואַרט זיך אַ וויצל טאָן איבער דינעזאָנען“ (103).
דינעזאָן איז געווען צוערנסט. אַזאָ ערנסט האָט ער געפונען אין פּרצן.
דאָס האָט אים זיכער באַגניסטערט. ווייל פּרץ, אַפילו ווען ער האָט געשפּאַסט און
איראַניזירט, איז געווען ערנסט. ער פּלעגט אַרײַנפאַלן, פּרץ, אין קינדערשע
התפעלות, טאַקע ווייל ער האָט אַלץ גענומען הייליק ערנסט. פאַטעטיש. מיט אַזאָ
ערנסט איז געווען באַהויכט זיין חסידישער ברען און רבישער שטעל, וואָס דער
לצנות־טרייבערישער שלום עליכם און דער איראַניזירנדיקער דוד פּרישמאַן האָבן
אַנגענומען פאַר אַנשטעל. עס איז דערפאַר געווען נאַטירלעך, אז נישט בלויז
צווישן זיי ביידן און פּרצן זאָל יאַרנלאַנג אַנגיין אַ ברונז און אַ רונז, נאָר אז
אויך דינעזאָן זאָל אויף זיי טראַגן אַ האַרץ... אין דעם האָט דינעזאָן נישט באַ-
דאַרפט נאָכגיין פּרצן — גיכער פאַרקערט.

102) ש. אַג—סקי — „געזאַמלטע שריפטן“, 10טער ב' זכרונות, וואַרשע

1922, ז' 165.

103) ד"ר א. מוקדוני, זכרונות, ב' 1, ז' 142.

יעקב דינעוואָן און י. ל. פּרץ

עס איז בכלל איבערגעטריבן, וואָס אייניקע מקורבים, פרצעס, האָבן גע-
 שריבן, אַז דינעזאָן איז נאָכגעגאַנגען זײַן גרויסן פּרײַנד ווי אַן אומבאַהאַלפּן,
 פּאַלנדיק קינד. ס'פּעלן נישט קיין עפּיזאָדן, וואָס ווײַזן, אַז פּרײַז האָט אויך אין
 ליטעראַרישע פּראָגעס נישט איין מאָל געשטעלט אויף דינעזאָנס מבינות.
 כאָטש געווען זײַנען זיי מענטשן פון פּאַרשיידענע וועלטן. פּאַרשיידענע
 מעמפּעראַמענטן. מיט פּאַרשיידענע אײַנשטעלונגען וועגן ליטעראַטור און קונסט.
 דינעזאָן איז געווען אַ מתנגד. אַ טיפּישער ליטוואַק. משכּיליש-באַלעבעסל-
 דיק. אין ליטעראַטור — דורכױס נאַטוראַליסט.
 פּרײַז איז געווען אַ חסיד. אַ טיפּישער פּוילישער יוד. רעוואָלוציאָנעריש און
 באַהעמיש. אין ליטעראַטור — בעיקר ראָמאַנטיקער.
 אַזעלכע קעגנזעצלעכע נאַטורן און פון דעסטוועגן האָבן זיי זיך אַזוי ווױנד-
 דערלעך צונויפּגעלעבט אַ פּערטל יאַרהונדערט!

*

דינעזאָן איז געווען מיט 4 יאָר יונגער פון פּרײַז, אָבער געלעבט האָט ער
 פונקט ווי פּרײַז: 63 יאָר.
 און פונקט ווי פּרײַז האָט ליב געהאַט אײַנצושטעלן זיך פאַר יונגע יודישע
 שרײַבערס, זיי זאָלן אַרויסגיין אויפן ברייטן שליאַך פון דער יודישער ליטעראַט-
 טור, אַזוי האָט דינעזאָן זיך אײַנגעשטעלט פאַר פּרײַז.
 אין 1888, ווען פּרײַז האָט דעבוטירט אין יודיש מיט „מאַניש“ אין שלום
 עליכמס ערשטן באַנד „יודישע פּאַלקס-ביבליאָטעק“, האָט ער זיך אָנגעשטויסן
 אויף דעם רעדאַקטאָר, וועלכער האָט צעממיתט זיין באַלאַדע פאַרן דרוקן זי...
 אָבער אויך דאָס, וואָס איז געבליבן פון פּרײַז אין „מאַניש“ אונטער שלום
 עליכמס רעדאַקציע, איז גענוג, אַז דינעזאָן זאָל פון איר ווערן אַטציקט.
 אין 1889 שרײַבט פּרײַז זײַן ערשט בריוול צו דינעזאָנען. קורץ. אין טעלע-
 גראַפּישן סטיל. אַן בקשות.
 אין יענער צײַט האָט מען אין ש. ל. ציטראָנס קרייז איבערגעלייענט פּרצעס
 קורצע „בעקענטע בילדער“, וואָס קיין שום פּאַרלעגער האָט נישט געוואָלט אַרויס-
 געבן. דינעזאָן איז פון זיי אַנטציקט.
 דינעזאָן איז דער אָנערקענטער, פּאַפּולערער, באַליבטער ראָמאַניסט, באַ-
 קאַנט פאַר קינד און קייט. פּרײַז איז אין יודיש אַן אָנפאַנגער. דינעזאָן איז אַלט-
 מאָדיש און פּרײַז איז אולטראַמאָדערן. פון דעסטוועגן באַשליסט דינעזאָן אַלײן
 אַרויסצוגעבן די „בעקענטע בילדער“, אויף זײַן אײַגענעם חשבון. ער גיט אויך

צום ביכל אַ הקדמה, ווו ער זאָגט, אז „פּרץ שרײַבט נישט צו חנפּענען דעם גראַבן געשמאַק פון די נידעריקע קלאַסן לײענער, פאַרקערט, ער וויל אים פאַר-פּינערן און אויסבעסערן“ (104). און ער שיקט-אָוועק די גאַנצע אויפלאַגע פון פּרצעס בוך — צום מחבר גלײַך אין שטוב אַרײַן! דאָס איז געווען אין 1890.

דער דאָזיקער פאַקט אַלײן איז גענוג, אז מ'זאָל באַקומען אַ בילד פון דער נעזאַנס פּערזענלעכקײַט.

ווען מ'גײט נאָך צו, אז אין זײַנע בעסטע יאָרן איז דינעזאָן קײן נגיד נישט געווען, און טאָמער האָט ער יאָ געהאַט אַ פאַר רובל, איז דאָס געווען אין זכות פון זײַן אַלט-בחהרישער טבע, קאַרגשאַפט, ווײַל ער אַלײן האָט געלעבט אָרעם, אין אַ באַזונדערן צימער, אין זײַן שוועסטערס הויז אין וואַרשע, אָפּגעלאָזט, זיך אַלײן נישט פאַרגונען אויסצוגעבן אַן איבעריקע קאָפּיקע — ווערט נאָך בולטער, וואָס עס האָט געמײנט דינעזאָנס אַרויסגעבן אויף זײַן אייגענעם השבון אַ בוך פון אַ שרײַבער אַן אָנפאַנגער, דערצו פון גאָר אַן אַנדערן סטײל און נוסח ווי ער. דורך זײַן פּרינדישאַפט מיט פּרצן האָט דינעזאָן געוווּן, אז ער האָט פאַר-מאָגט אזאַ הוש און אַרײַענטאַציע, וואָס אַנדערע, מיט אַ סך גרעסערע פּרעטענ-זיעס, האָבן נישט פאַרמאָגט.

ווען מ'זעט, ווי שלום עליכם און דוד פּרישמאַן האָבן געזינדיקט קעגן פּרצן און האָבן ערשט אויף דער עלטער באַגריפּן זײַן ווערט און ווערק, פאַרשטייט מען, אז יעקב דינעזאָן איז ווײַט געווען פון זײַן סתם אַ נאָכנייער און נאָכזאָגער.

*

אין 1891 גײט דינעזאָן אַרויס צוזאַמען מיט פּרצן צוויי בענד „אידישע ביבליאָטעק“. שלום עליכם — ווי מיר דערוויסן זיך פון זײַנע בריוו צו דינעזאָן-נען (105) — איז געווען שרעקלעך אויפגעבראַכט אויף פּרצן, הלמאי ער האָט אַרויסגעגעבן ענלעכע זאַמלביכער צו זײַן „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“, כּפּרט נאָך אז דער נאָמען איז געווען אַן ענלעכער. פּרצעס אַ מקורב דערצײלט אָבער, אז די „אידישע ביבליאָטעק“ האָט פּרץ אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן מיט דינעזאָנס

(104) י. ש. (ד"ר יעקב שאַצקי) — „אַן אומבאַקאַנטע הקדמה צו פּרצעס באַקאַנטע בילדער“, אין „פּונקט“, 1928, ב' 1, ג' 4, ד' 1. ש. פאַר-רופט זיך אויף ד"ר א. א. ראַבאַקס פּעסטשטעלונג וועגן דעם.

(105) „יוֹזאָבלעטער“, ווילנע, 1932, ג' 4—5, זז 347—349.

איניציאטיווע" (106). שלום עליכמען האָט דאָס מסתמא גאָר נישט געקאָנט
אינפאלן: אַז דער שטילינקער דינעזאָן זאָל זײַן אזאַ אויפטוער...

אין 1892 ווערט בני די פּרינדי אַקטועל דער פּלאַן אויסצווואַנדערן קײן
אַרגענטינע. פּרץ ווײַנט אין וואַרשע און דינעזאָן אין קײעוו. זײַנען פּרצעס בריוו
די בעסטע עדות, אַז צו דינעזאָנען געהערן די איניציאטיוועס. פּרץ זאָגט, אַז
ער איז אומבאהאַלפּן, ווען ער דאַרף פאַר זיך אַליין עפעס טאָן — טוט פאַר אים
דינעזאָן. רעדט, פאַרהאַנדלט, שרײַבט און פּלאַנירט. פּרץ אויטאָריזירט אים:
„איך דערלויב דיר — שרײַבט ער — אויך מיטן גאַנצן האַרצן צו ריידן אין
אונדזער ביידנס נאָמען" (107).

שפעטער, אַז ער באַזעצט זיך דעפיניטיוו אין וואַרשע, בלײַבן נישט פון די
ביידע פּרינדי קיין אייגנהענטיקע פאַרצייכענונגען וועגען זייער צוזאַמענאַרבעט.
דאַרף מען זיך פאַרלאָזן אויף מעמואַריסטן, וועלכע זײַנען נישט זעלטן צורנאָענט
צו זיך און צרווייט פון די, וועלכע זיי באַשרײַבן...

*

זײַנען געווען צווישן פּרצעס מקורבים יונגע שרײַבערס, וועלכע האָבן גע-
קוקט קרום אויף דעם דאָזיקן „זיווג“.

„די פּרינדישאַפט צווישן פּרצן און דינעזאָנען — זאָגט אַפילו איינער פון
זיי — איז נישט געווען קיין געזונטע, ווייל עס איז געווען אַ פּרינדישאַפט צווישן
צוויי ווייט נישטגלײַכע מענטשן. די פּרינדישאַפט האָט מיט דער צײַט טאַקע דע-
גענערירט אין משרתערני מצד דינעזאָנען, אין אַ פּאַטעטישער, אָבער אַ נישט-
נאַטירלעכער געטרײַקניט און איבערגעגעבנקניט פון איין צד, פון דינעזאָנס צד...
דאָס אומאַנגענעמסטע פאַר פּרצן איז געווען דאָס, וואָס דינעזאָן האָט פאַר קיין
פּאַל נישט דערלאָזט, אַז פּרץ זאָל אים מיט עפעס אָפּרינען אָדער מהנה זײַן...
דינעזאָן פּלעגט אַ חוץ שטאָפּן פּאַפּיראַסן פאַר פּרצן אויך שרײַבן בריוו פאַר
פּרצן. ער פּלעגט עס טאָן מיט אַ גאָר גרויסער הנאה; דינעזאָן איז געווען ממש אַ
לײַדנשאַפטלעכער בריוושרײַבער. ער פּלעגט שרײַבן לאַנגע, סענטימענטאַלע בריוו
צו די לײַענערנס זײַנע, אָבער די לײַענערנס זײַנען אויסגעשטאַרבן; קיין נײַע
לײַענערס האָט ער נישט געהאַט, ווייל ער האָט כמעט אינגאַנצן אויפגעהערט
שרײַבן. דינעזאָן האָט זיך ממש אָנגעכאַפט אין דער געלעגנהייט צו שרײַבן בריוו

106) ד"ר גרשון לעווין — „פּרץ, אַ ביטל זכרונות, וואַרשע 1910, ז' 61.

107) „בריוו און רעדעס“, ז' 81 (אי"ב).

פאר פרצן. אָבער דער ייִדישער ליטעראַטור האָט ער קיין גרויסע טובה נישט געמאָן; די ייִדישע ליטעראַטור האָט אַנשטאָט פרצעס בריוו באַקומען בירושה דינעזאָנס בריוו". און נאָך עפעס: „פרצן איז געווען שטאַרק נישט אָנגענעם דינעזאָנס אַבסאָלומע פּאַסיווקייט אין פּראַגן פון ליטעראַטור און קונסט בכלל". דערפאַר אָבער פלעגט ער שטענדיק „אַראַפּדינגען" בני פּרצן, ווען ס'האָט זיך געהאַנדלט וועגן געלט, ספּעציעל פאַר אַנדערע. „אַ מאָל פלעגט זיך אַ באַדערפֿ טיקן שרײַבער איינגעבן צו לײַען בני דינעזאָנען עטלעכע רובל", אָבער ער „פלעגט כּסדר אַראַפּדינגען... די פאַרלאַנגטע סומע פלעגט איינגעשרומפּן ווערן אזוי, אַז זי האָט כּמעט קיין ווערט נישט געהאַט און דער שרײַבער איז פון איר נישט געהאַלפּן געוואָרן" (108).

מיט וואָס־זשע קען מען אָבער דערקלערן, וואָס דער זעלביקער מקורב, פּרצעס, דערציילט שפּעטער, אַז אויף אַ פאַרזאַמלונג, וואָס די „ליטעראַרישע גע־זעלשאַפּט" אין וואַרשע האָט דורכגעפירט אין 1910, האָט דינעזאָן „זיך געבעטן רחמים: — לאָזט זיך נישט פאַרפירן פון פּרצן, עס קען אַרויסקומען, הלילה, אַן אומגליק, פּאָליאַקן וועלן, ערשטנס, נישט געבן די „פּילהאַרמאַניע", און אַז זיי וועלן שוין יאָ געבן, וועלן זיי באַפאַלן די פאַרזאַמלונג און, גאָט ווייס, וואָס עס קען אַרויסקומען" ? (109).

און מיט וואָס קען מען דערקלערן, וואָס דער זעלביקער מקורב דערציילט נאָך דעם, אין שײַכות מיטן שפּילן פון דער פּרץ הירשביין־טרופּע אין וואַרשע, אַז „אויף אַ צוזאַמענקום פון „אייגענע" מענטשן בני פּרצן האָב איך געהאַט אויסצושטיין שווערע אַטאַקעס מצד דעם ווייכהאַרציקן י. דינעזאָן, וועלכער איז געווען ווייט פון טעאַטער און האָט געטענהט, אַז מען דאַרף זײַן מילד צו דער טרופּע" ? (110).

באווייזן די דאָזיקע פּאַקטן „דינעזאָנס אַבסאָלומע פּאַסיווקייט" ?

*

דערציילט אַן אַנדער מקורב פון דער פּלעיאַדע יונגע שרײַבערס: „מען האָט אין ליטעראַרישע קרייזן אָפּט געפּרעגט: — ווי אזוי וואָלט עס י. פּרצן גענאַנגען אין לעבן, ווען דער פּראַקטישער יעקב דינעזאָן שלאָגט זיך

(108) ד"ר א. חוקדווי — זכרונות, ב' 1, ז' 139—143.

(109) ד"ר, ב' 2, ז' 197.

(110) ד"ר, ז' 218.

זיך נישט אן אויף זיין וועג? ... ווען י. ל. פּרץ האָט געדאַרפֿט ערנעץ קריגן אַ פּאַר צענדלינג רובל, מיט דעם אַרויסצוהעלפֿן אַ יונגן שרײַבער, וואָס איז גע- גען אין נויט — האָט ער דעם סוד דינעזאָנען פּאַרטרויט. אַ סך מאָל האָט יעקב דינעזאָן פֿון זײַן אייגענער קעשענע אַרויסגענומען און עס איבערגעגעבן י. ל. פּרצן. דינעזאָן האָט געהאַלטן פֿון „כתּוּב בּסֵתֵר“ (111).

אזוי איז איינער סותר דעם אַנדערן.

דערציילט איינער פֿון דער זעלביקער פֿלעיאַדע קרעפטיקע שרײַבערס, אַז „אַלצדינג וואָס איז אַרויס פֿון פּרצעס פּעדער איז אין דינעזאָנס אויגן געווען לײַטער גאַלד“ (112). און אַ צווייטער דערציילט: „פּרץ טײַלט זיך תּמיד מיט דינעזאָנען וועגן זײַנע לײַטעראַרישע פֿלענער און טעמעס, נאָר אַז דינעזאָן וואַנט אַרײַנצוזאָגן עפעס אַ קריטיש וואָרט — שטעלט אים פּרץ גלײַך אָפּ: — וואָס פּאַרשטייטו, יאַנקל...“ (113).

איז אָבער כּדאי צו קאָנפּראָנטירן די דאָזיקע צוויי מיינונגען, וואָס זײַנען איינס, מיט דעם וואָס עס דערציילט פּרצעס אַ ידיד און אַ לאַנגיאַריקער שותף אין קולטור־געזעלשאַפֿטלעכע אימפּרעזעס.

„פּרץ — גיט ער איבער — האָט פּאַרנעלעזן דעם ערשטן קאַפיטל פֿון אַ ראָמאַן — ער האָט דורכױס געוואָלט אויפֿשרײַבן אַ גרויסן ראָמאַן. דער קאַפיטל איז געווען אויפֿגעשריבן זײַער שײַן, ס'איז אָבער שוין געווען אַ גאַנצע זאַך, אזוי ווי פּרץ דער נאָוועליסט איז געוואָינט געווען צו שרײַבן; ס'איז שוין כּמעט נישט געבליבן מער, וואָס צו אַנטוויקלען. דינעזאָן האָט אים דערויף געמאַכט אויפֿמערקזאַם.

„הער אויס — האָט ער אים געזאָגט — אין דעם ערשטן קאַפיטל איז שוין דאָ דער קונפטיקער חתן, די קונפטיקע כּלה און אַ צווייטער יונגערמאַן, וואָס ליבט זיך אין איר, ס'זײַנען שוין אַפילו דאָ די עלטערן פֿון די יונגע מענטשן, וואָס פירן צווישן זיך מחלוקת. וואָס־זשע קען נאָך זײַן ווייטער?“

פּרץ האָט אים אָנגעקוקט פּאַרקלערט און זאָגנדיק, „דינעזאָן, ביסט גערעכט“, האָט ער געעפנט דעם שופֿלאַד פֿונעם שרײַבמיש און האָט דאָרט אַרײַנגעוואָרפֿן דעם מאַנסקריפֿט. ער האָט שוין, פּרץ, פֿונעם ראָמאַן נישט גערעדט“ (114).

(111) פּרץ הירשביין — „אין גאַנג פֿון לעבן“, זי 275—277.

(112) י. י. טרונק — „פּוילן“, בוך 5, „פּרץ“, ניריאַרק 1949, זי 69.

(113) צבי הירשקאָן — „אונטער אײן דאָך“, וואַרשע 1931, „דער פּרץ“ דינעזאָן־ראָמאַן, זי 50.

(114) ד"ר גרשוו לעווין — „פּרץ“, זי 44—45.

און אנטקענן דעם, וואָס „אויב פּרץ איז געווען צו עמיצן קאַלט, איז אויך דינעזאָנס באַציונג געווען אַ קאַלטע“ (112), איז כּראַי צו קאָנפּראָנטירן די דאָ-זיקע באַהוּפּטונג מיט אַן עפּיזאָד, ווי פּרץ פּלעגט אַן אָנפּאַנגער האַסטיק אָפּ-זאָגן דאָס שרײַבערשע לעבן...

„נאָך עטלעכע שורות שטעלט אים פּרץ אָפּ:
— גענוג... איר האָט נישט קיין טאַלענט...“

דער יונגערמאַן איז געשחטן... אָבער שטענדיק אין אַזעלכע מאָמענטן האָט זיך געפונען בײַ דער זײַט דער אַלטער יעקב דינעזאָן, וואָס האָט זיך שטיל מיט זײַנע קינדערשע טריטלעך צוגעשאַרט צו דעם געשחטענעם און אים שטיל אַ זאָג געטאָן:

— נײַט אַהיים, שרײַבט אָן אַנדערע זאַכן... אפּשר וועלן זײ זײַן בע-סער...“

דערנאָך פּלעגט זיך פּרץ פאַרענטפּערן און זיך שפּאַרן מיט דינעזאָנען:
— מען טאָר נישט אין די פּאַלן זײַן מילד... מען מוז אָפּשניידן מיטאַ-מאָל... ווען נישט, צעברעכט מען יענעם דאָס לעבן... בײַ ליטעראַטור דאַרף מען צו אָנפּאַנגער נישט זײַן קיין מאַמע, נאָר אַ — טאַטע... אַ מאַמע פאַר-דעקט די שלעכטע גענג פונעם קינד און מײַנט, אַז זי טוט אים אַ טובה...“ (115).

דינעזאָן, זעען מיר, האָט נישט סתם נאָכגעבאָמקעט פּרצן.
ווי היים פאַרליבט ער איז געווען אין פּרצן, איז דינעזאָן אַלץ געבליבן די-נעזאָן — די מאַמע.

*

„עס איז דאָ אַ פּאָלקס-אויסדרוק וועגן דער העכסטער פאַרעם פּרײַנדשאַפט און ליבע צווישן צוויי מענטשן: „אײן נשמה אין צוויי נופים“. וועגן פּרצן און דינעזאָנען האָט מען געקאָנט דאָס זעלבע ווערטל זאָגן פאַרקערט: „צוויי נשמות אין אײן גוף“... אַזאַ אינטימען צוזאַמענבונד טרעפט נאָר בײַ אַן אַלטן פאַר-פּאָלק“ (116).

פּרצעס ליבשאַפט צו דינעזאָנען זעט מען אַפילו אין שרײַבן בריוו. פּרץ

(115) אפרים קאָנאַנאָוסקי — „אידישע שרײַבער אין דער היים“, לאָדזש 1949, ז' 13.

(116) ש. אַרטיקי — זכרונות, ב' 10, זז' 164—165.

האָט זיך געפּוילט צו שרײַבן בריוו. און פּלעגט ער אָנשרײַבן, האָט ער פּאַרגעסן זיי אַוועקצושיקן. אָבער צו איין מענטשן האָט ער זיך נישט געפּוילט צו שרײַבן, אפילו ווען ער איז פון אים געווען געשיידט בלויז אויף עטלעכע טעג, און דער מענטש איז געווען דינעזאָן. צו אים האָט ער די גרעסטע צאָל בריוו אָנגעשריבן, פּאַסטקארטלעך מיט גראַמען, מיט המצאהלעך; אַזעלכע זײַנען אַזש 90 לערך צונויפגעזאַמלט געוואָרן. וואָלט דינעזאָן נישט אָנגעהאַלטן פאַר זײַנענטוועגן די קאַרעספּאַנדענץ מיט פּאַרלאַנג, שרײַבערס, אינסטיטוציעס, וואָלטן מיר בלי שום ספּק געהאַט וויניקער אויפטוען פּרצעס אויף אַלע פעלדער, וואָס ער האָט צע-אַקערט. הינטער דעם צעפּלאַמטן פּרץ איז געשטאַנען דער שטילערהייט-אַרגאַניז-זירטער דינעזאָן, וועלכער האָט נישט געלָאָזט פּאַרלוירן גיין אַ סך מעגלעכקייטן, וועלכער האָט אים באַרוקט נאָך זײַנע שטורעמס און, ווי אַ רואה ואינו נראה, מיטנעהאַלפּן, וווּ און ווי ער האָט נאָר געקענט.

פּרץ וויל מיט שלום עליכמען נישט אָנהאַלטן פּערזענלעך קיין פּאַרבינדונג-גען. טוט עס פאַר אים דינעזאָן. יונגע שרײַבערס האָבן נישט דעם טאָג איבער-צולעבן און פּרץ מוטיקט זיי צו בלײַבן דווקא אין וואַרשע. אָבער ווי אזוי? פּאַר-ענטפּערט דינעזאָן די „קשיא“ און אַ סך מאָל גייט עס אויף פּרצעס קאַנטע... פּרץ איז אימפּולסיוו און טרײַבטאָפּ אַזאַ אָדער אַנדערן אָנפאַנגער. שטעלט זיך דינעזאָן פאַר אים אײַן און איז אים מקרב.

דינעזאָן האָט גלײַך פון אָנהייב דערזען אין פּרצן אַ גרעסערן פּון זיך, אַ מער באַרופּענעם, אַ וואָרטזאָגער מיטן שווינג פון אַ וועגווייזער — גיטאָפּ די-געזאָן פּרצן אַלע כיבודים.

„ער האָט געפירט שטילע „ליבעס“ מיט אַ ריי ייִדישע שרײַבער, אָבער זײַן אמתע און שטענדיקע ליבע, מיט וועלכער ער האָט צענדלינגער יאָרן געלעבט, איז געווען פּרץ“ (117).

„אַ מאָל אין אַן אָונט זאָגט פּרץ צו אים: „דינעזאָן, ווי וואָלט איך גע-לעבט אַן דיר? ...“ — דינעזאָן שמייכלט צופּרידן... אין קעגנטייל צו פּרצן, וועלכער איז געווען אין זײַן לעבנסאַרט פּרין און כּסדר געזוכט ענדערונגען — איז דינעזאָן געווען צוריקגעהאַלטן און טרײַ די אַלטע טראַדיציעס. פּרץ האָט אין דער הינזיכט דינעזאָנען נישט געשוונט און פּלעגט אָפט לײַכט אָפּלאַכן פון אים“ (118)

(117) נחמן מײזיל — „יצחק לייבוש פּרץ און זײַן דור שרײַבער“, נײַ

1951, ז' 255.

(118) ר. פּרץ-לאָקט — „אַרום פּרצן“, וואַרשע 1935, ז' 61 און ז' 66.

ער ארבעט מעשים, דינעזאן, צו פארזיכערן פּרצן אויף דער עלטער. מיט דער מאדאם פּרץ לייזט ער א סך מאָל שווערע מאטעריעלע דאגות. זעט ער, אז זיין גרויסער פּרזינד קריגט א שווער אָטעמען, כאַפּט זיך פּאַרן האַרץ, מאַכט ער אָפּ מיט דער פּרוי אַריבערצוגיין אין אַ לופטיקערער דירה, ווײַט פּון דער ייִדישער געגנט, וואָס פירט צו דעם, אז פּרצעס הױז זאָל ווערן אויס טעגלעכער אַדרעס פאַר ייִדישע שרײַבערס, קינסטלערס און קולטור־טוערס.

ברעכט־אויס די ערשטע וועלט־מלחמה, פּרוווט דינעזאן אַלײַן אַנטלױפּן פּון וואַרשע, אָן פּרצן. (ווייל פּרץ האָט נישט געוואָלט פּאַרן). ס'דויערט ווייניק און ער קומט צוריק: נישט געקאָנט זיין אָן אים. אויף זיי איז טאַקע געזאָגט געוואָרן דער פּסוק פּון „הנאהבים והנעימים“: איינער אָן דעם אַנדערן האָט נישט געקאָנט לעבן.

*

און נישט גערעכט זינען יענע מעמואַריסטן, וועלכע שטעלן־פאַר דינעזאָן־נען בלויז ווי פּרצעס „באַלעבאַסטע“, בפרט נאָך ווען זיי גיבן־צו: „קיינמאָל נישט געהערט, אז פּרץ זאָל ווען עס איז ריידן וועגן דינעזאָנס שאַפּונגען; משמעות האָט ער וועגן זיי נישט געהאַט קיין געהויבענע מיינונג“ (119).

איז אורדאי פּרץ געווען פּון גאָר אַן אַנדערער איינשטעלונג וועגן ליטעראַטור. אָבער גענוג צו ציטירן, וואָס פּרץ האָט געשריבן צו דינעזאָנען סוף 1893 פּון וואַרשע קיין קייעוו:

— „פּאַרוואָס שרײַבסטו גאָרנישט? — האָט ער צו אים געהאַט טענות און פּאַרגעוואָרפּן — דו באַהאַלטסט זיך, און דיין קול באַהאַלטסטו, און דיין פּעדער האָסטו אָפּגעהאַקט... און דו שטייט פּונדערווייטן. איך קען נישט פּאַר־שטיין דינע דרכים און דינע מעשים, וואָס מיט דיר איז געוואָרן? צי קאָן אַ פּרוי פּאַרגעסן איר קינד? אין דו האָסט די ליטעראַטור אוועקגעוואָרפּן הינטער זיך? שרײַב מיר, וואָס דאָס באַדייט“ (120).

עס קומען יאָרן, ווען מ'זוכט פּון נאָרד־אַמעריקע, אז ייִדישע שרײַבערס פּון רוסלאַנד זאָלן מיטאַרבעטן, און מ'לייגט־פאַר נישקשהדיקע האַנגאַראַרן. פּרץ דער־ציילט דאָס דינעזאָנען, כדי אַרויסצורופּן בני אים חשק צו מיטאַרבעטן אין אַמע־ריקאַנער בלעטער. און פּרץ שרײַבט דאָך אין 1903: „עס איז זיך שווער פּאַר־

(119) י. י. טרונק — פּרץ, ז' 69.

(120) „בריוו און רעדעס“, ז' 86.

צושטעלן א יידישן לעזער, וואָס זאָל דינעזאָנס זאָכן נישט קענען" (121). נאָר דינעזאָן האַלט זיך ביי זיין אַלטער טעאָריע: פון שרייבן איז שווער זיך אָפּגע-וווינען, אָבער נישט פון דרוקן. מיט דער צייט האָט ער זיך אָפּגעוווינט אויך פון פאַרלייענען זיינע אייגענע שריפטן און אפילו פון דערציילן, אַז ער שרייבט אָדער אַז ער האָט עפעס אָנגעשריבן. . . אזוי האָט מען נאָך זיין טויט געפונען ביי אים מאַנוסקריפטן פאַר אַ האַלבער טויז נייע ביכער. ער האָט זיך באַפּרייט פון שרייבערוכט. א נחבא אל הכלים איז ער געווען.

*

אָט איז אַ באַראַקטעריסטישער עפּיזאָד פון פּרצעס אַ באַזוך אין אַ שטאָט, וווּ עס האָט אים באַגלייט דינעזאָן. נאָך דער לעקציע, פּרצעס, האָבן די אַרטיקע שרייבערס איינגעאָרדנט אַ באַנקעט און אין רעדעס באַזונגען פּרצן. דינעזאָנען האָט קיינער נישט דערמאָנט. דערפאַר אָבער האָט פּרצן, ענטפּערנדיק און דאָנ-קענדיק, באַמערקט די רעדנערס, אַז זיי האָבן פאַרגעסן צו דערמאָנען אַ הויפּט-זאָך: זיין רוּח הַקודשׁ. . .

„אַלע אָנוועזנדע האָבן אָנגעקוקט פּרצן שטאַרק פאַרווינדערט. — מיין רוּח הַקודשׁ איז אָט דער . . . אָט דער . . . — און פּרצן האָט בשעת מעשה אָנגעוויזן אויף דינעזאָנען.

דינעזאָן, דער גרויסער עניו, האָט דאָס נישט געקאָנט פאַרטראָגן, האָט ער זיך אַ שטעל געמאַן פון אָרט און אויסגערופן: — ניין, ניין, חברים! גלויבט אים נישט; דער רוּח הַקודשׁ איז ער, ער, נאָר ער אַליוו; איך אויף קיין פאַל נישט. . . " (122).

*

דערפאַר מעג חידושן, וואָס אַ מקורב, אַ פּראָמינענטער יידישער וואָרטמאַנער, האָט געשריבן: „איז געשטאַרבן דינעזאָן. . . גענוג, אַז עפעס אַ פאַרוויינט מענטש, וואָס פאַרקערט זיך שטאַרק אַרום גרויסע נעמען, זאָל זיך אָנרופן: „מען דאַרף אים באַגראָבן נעבן פּרצן", און קיינער זאָל זיך נישט קעגענ-שטעלן" (123).

(121) „ליטעראַטור און לעבן", זי 136.

(122) ש. ל. ציסראָן — „דריי ליטעראַרישע דורות", בי 1, זי 104.

(123) ה. ד. נאָמבערג — „י. ל. פּרצן", ביא 1946, זי 78.

זעט אויס מאָדנע אַטרי מעשה מיט „עפעס אַ פאַרוויינט מענטשל“. ווייל נישט קיין אַנדערע, ווי פּרצעס אַ קרובה, וואָס האָט געוויינט אַ ריי יאָרן בני אים אין שטוב, דערציילט אז „פּרץ האָט געהאַט געקויפט פּלעצער פאַר דרבי קברים — פאַר זי, זיין פּרוי און דינעזאָנען“, און אז „דינעזאָן האָט פאַרן טויט גע- בעטן בני דער פּרוי פּרץ, זי זאָל זיך בניטן מיט אים די ערטער, ער זאָל ליגן נענטער צו פּרצן“, אין „די פּרוי פּרץ האָט מסכים געווען“ (124).

ס'איז דעריבער כאַראַקטעריסטיש דער דערשימערנדיקע בריוו, וואָס דינעזאָן האָט געשיקט גלייך נאָך פּרצעס טויט צו ש. אַנרסקי, וועמען ער רופט אָן „טייר ערסטער, ליכטער און נאָך אונדזער זעליקן פּרצן שוין מיין איין-איינציקער פּריינד“:

— „איך שעם זיך — האָט דינעזאָן געשריבן — וואָס איך לעב נאָך ... אָבער מיין לעבן וואָלט ווירקלעך אַ שאַנד געווען, ווען איך זאָל אזוי שלעכט זיין ווי אַלע אַנדערע און גלייבן ווי זיי, אז פּרץ, אונדזער ביידנס, און באַזונד- דערס מיין פּרץ, איז כאַמת געשטאַרבן! איך הייב נישט אָן אין דעם צו גלייבן ... ווען איך שטיי נעבן זיין קבר, שטייט ער אַ לעבעדיקער בני מיין זינט און ליענט צוגלייך מיט מיר דאָס קליינע דערווייליק מצבה-ברעטל ... אין קניקלט זיך מיר אַרויס אַ הייסע טרער פון מיניע אויגן, באַמערקט ער עס באַלד, און מיט זיין אויפמונטערנדן שמייכל לאַכט ער פון מיר, וואָס איך האָב אַ טבע פון אַ ידענע באַלד צו וויינען. נו, וואָס וויינסטו? — פּרעגט ער. וואָס זאָגן דיר די פּאָר ווערטער דאָ אויפן מצבה-ברעטל? נאַרישער מענטש, זיי האָט דאָך אויפגעשריבן דיין קברות-ייד, וואָס ווייסט וועגן לעבן און טויט נישט מער פאַר אַ טויטן! פאַר אים איז אפשר יצחק לייבוש פּרץ געשטאַרבן, פאַר דיר אָבער לעבט ער דאָך!“ (125).

און דינעזאָן, ווי צעוונדיקט ער איז געווען, האָט גלייך אויף דער הייסער מינוט באַנומען די צוויי דרינגענדיגע אויפגאַבן, פאַר וועלכע פּרצעס טויט האָט אוועקגעשטעלט: 1) „פּרץ האָט אַ זון ... אָבער נישט מער ווי אַ זון אַ יורש, וואָס צו אים געהערן די אַלע רעכטן אויף אַלץ, וואָס איז געבליבן פון זיין גרויסן פאָטער, וועלכע ער, דער יורש, האָט נישט געקענט און נישט געוואָלט פאַרשטיין און קענען אין לעבן און נאָך ווייניקער נאָך זיין טויט ...“; 2) „צי איז נישט מעגלעך ווי עס איז צושטאַנד צו ברענגען, אז פּרצעס אַרבעט-צימער מיט אַלץ, וואָס איז אים ליב און טייער געווען זאָל אָפּגעקויפט ווערן פאַרן

(124) 7. פּרץ-לאַקס — „אַרום פּרצן“, ז' 68.

(125) „לעבן“, רעדי חשה שאַליס, ווילנע, 1920, ני 3—4.

יִיִּדִישֵׁן פֿאַלקס־מוֹזעֶאָום גלִיכפֿיל ווּו ער וועט זיך גרינדן, צי אין פעטראָגראַד, צי אין ווילנע. נאָר פרצעס אַרבעט־צימער, אין וועלכן ער האָט פאַרן ייִדישן פֿאַלק אַזוי פֿיל שיינע און שאַצבאַרע אוצרות געשאַפֿן, אַזוי טריי און ערלעך פֿאַר דער ייִדישער ליטעראַטור געאַרבעט, וויל איך, זאָל בלִיבן אַ פֿאַלקס־אייגנ־טום (126).

יעקב דינעזאָן איז נישט צופֿעליק געווען י. ל. פרצעס לעבנספֿרינד. ער האָט באַנומען זײַן גראַנדיאָזיטעט ווי אַ קינסטלער און זײַן אָרט פֿאַר דער ייִדי־שער ליטעראַטור. האָט דערפֿאַר דינעזאָן, פֿונקט ווי בניִים לעבן, אויך נאָכן טויט זיך געפֿונען בײַ זײַן זייט אין „אוהל פֿריץ“.

פֿריץ — דער פֿאַטער פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור; דינעזאָן — די מאַמע.

דער מיטגרינדער פון קינדערהיימען — פאר זיינע העלדן

דיגעזאן: די מאמע פון די יידישע פאלקשולן. — דער קוראטאר פון די ערשטע קינדערהיימען אין ווארשע. — אן איבערראשונג. — קאסיר פון רחמים און ליבע פארן יידישן קינד. — גאמבערג, פאט, מענדעלסאן און קאזאן וועגן דיגעזאנס שולטועריי. — דער דערציילער, וואס האט דאס גרעסטע ארט אפגעגעבן פאר יתומים. — פון דער אייגענער דער-פארונג אין חדר. — דאס קינד איז בכלל געווען פאריתומט. — דער בריוו צום ייד' גאציאנאלן ארבעטער-פארבאנד אין 1913. — דיגעזאן, דער פיאנער פון יידישיטישע שולן, דער יסוד פון „צישאָ". — דער סקאנדאל מיט 20,000 דאלער, וואס פארבשטיין האט אויסבאהאלטן פון דיגעזאמען. — „מיינע קינדערהיימען און שולן". — פארוואס די-געזאן האט נישט געלאזט אַנרופן די ערשטע קינדערהיים מיט פרצעס נאָמען. — אַ מבין אויף לערערס און אַ קינד צווישן קינדער.

יעקב דיגעזאן, פונקט ווי ער האט געשפילט די ראָלע פון דער מאמע אין דער יידישער ליטעראטור, האט אויך געשפילט די ראָלע פון דער מאמע אין די יידישע פאלקשולן.

דער דאָזיקער שטילינקער, צוריקגעצויגענער, אויבנאויפיק-פאסיווער מענטש, וועלכער איז געווען דער איניציאטאר פון אַ ריי וויכטיקע ארבעטן, וואס פאר-נעמען אן אַרט אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור, בעיקר אין שניכות מיט י. 5. פרצן, איז אויך געווען דער פיאנער, וואס האט מוט געהאט זיך איניצושטעלן פאר די ערשטע יידישע קינדערהיימען אין פוילן, פון וועלכע עס איז באשאפן געוואָרן די נעץ פון די יידישע וועלטלעכע שולן, אַרגאניזירטע נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה אונטערן נאָמען „צישאָ".

געווען אזעלכע, וואס האָבן זייערע אויגן נישט גענלויבט, ווען זיי האָבן געזען דיגעזאנען בני דער ניער ארבעט, וואס ער האט אָנגעהויבן בשותפות מיט פרצן, אָבער אין ניכט געבליבן בני איר אליין און זי פאָרגעזעצט די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן. „ווען עמעצער וואַלט פאר דער מלחמה נביאות זאָגן, — איז זיך

אפילו מודה איינער פון די מקורבים — אז עס וועט קומען א צייט, ווען דער שטיל־ליבער און שטיל־ליבנדיקער יעקב דינעזאָן וועט ווערן א מענטש פון דער עפנטלעכקייט, א קוראטאָר פון א נעץ שולן, א קעמפער פאר דער פאָלקזאך — וואָלט מען אים אויסגעלאַכט. דינעזאָן אליין וואָלט געשמיכלט... און אָט איז געקומען די מלחמה, און דינעזאָן איז געוואָרן א פאָטער פון אַן ערך טויזנט קינדערלעך, א פארטרעטער פון א געוויסער סיסטעם, א קעמפער פאר דער ייִדיִשער שער פאָלקסטימלעכער שול... אומגעריכט פאר אים אליין איז ער אַרײַן אין דער ראַלע. אין די שווערע, ביטערע טעג, ווען דער שטראָם היימלאָזע האָט זיך געלאָזט קיין וואַרשע, און די ערשטע ייִדישע פאָלקסטימלעכע קינדערהיים איז געגרינדעט געוואָרן, האָט אים פּרײַ גענומען פאר דער האַנט און געזאָגט: „דיִנעזאָן, זײַ א קוראטאָר!“... און דינעזאָן האָט געמוזט דערפילן דעם דאָזיקן „קאָפּרײַז“ פון גרויסן ייִדישן דיכטער... און די דינעזאָן־שולן זײַנען געוואָרן א פארקערפּערונג פון אַן אידיע... און יעקב דינעזאָן איז אויף דער עלטער געוואָרן א פארטיזאָנער — און דער ערשטער צווישן די פארטיזאָנער... אין דער געשיכטע פון קאמף פאר דער ייִדישער פאָלקשול וועט דינעזאָנס נאָמען פיר גורירן צווישן די ערשטע און טעטיקסטע... אין זײַן נײַער ראַלע איז יעקב דינעזאָן, פאר זיך און פאר אונדז אַלע, באַמת — אַן איבערראַשונג“ (127).

פאר אַנדערע, אַרנאָניש פארבונדענע מיט דער ייִדישער שול אין פּוילן, איז אָבער גאָר נישט געווען קיין „איבערראַשונג“, וואָס דינעזאָן איז געווען צווישן די ערשטע בויערס פון דעם נײַעם ייִדישן שול־וועזן, אַרויסגערופן דורך דער ביר־טערער קריג־נויט. אדרבה, פארקערט. „עס איז אינטערעסאַנט און וויכטיק — אַלס פאָרויצער פון דער ערשטע ייִדישער קינדערהיים אין פּוילן ווערט אויסגע־קליבן י. ל. פּרײַ און אַלץ קאָסירער יעקב דינעזאָן. זײַ ווערן ביידע שולטוערס, אַרנאָניזאָטאָרן, פּינאַנץ־זאָרגערס. דער מחבר פון „יאָסעלע“, דאָס בוך פון צער פון פּאַריתומטן ייִדישן קינד, דאָס בוך פון רחמים און ליבע — יעקב דינעזאָן איז דער קאָסיר“ (128).

און ווירקלעך: דורך די ערשטע ייִדישע קינדערהיימען און פאָלקשולן האָט

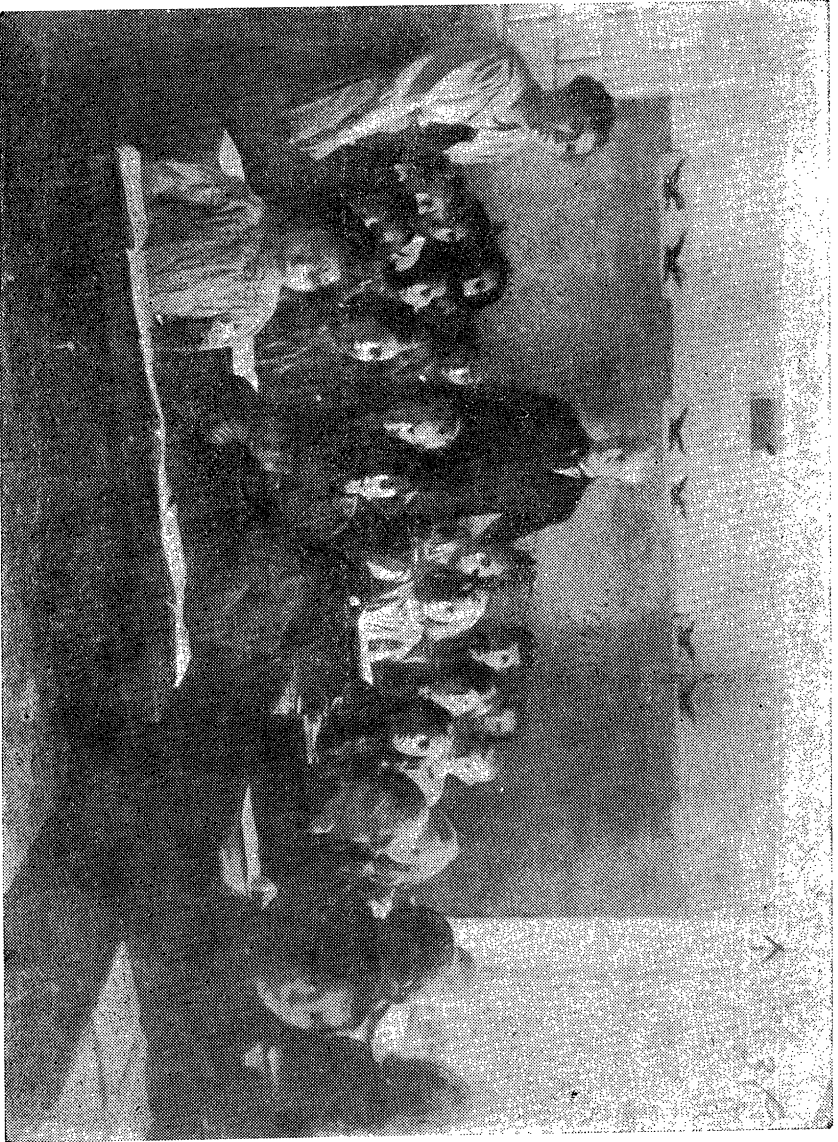
(127) ה. ד. נאָמבערג — „מענטשן און ווערק“, וואַרשע 1930, זז

69—71.

ייִדישער דערציִונג“, „וועלט־צענטער פאר דער ייִדישער שול בײַם

אַלוועלטלעכן ייִדישן קולטור־קאָנגרעס“, נײַ 3. נײַ 1950.

(128) יעקב פּאַט — „י. ל. פּרײַ און די ייִדישע שול“, אין „בלעטער פאר

יעקב דינגלדאן צווישן די קינדער פון דער יידישער שול אין האַרשע אױף קאַרמאָליצקע 26 אין 1918
(פאטאגראפיע פון ייִהאַ-אַרלוו אין ניו-יאָרק)

יעקב דינעזאָן איינגעקאָסירט רחמים און ליבע פאַר דעם פאַריתומסן ייִדישן קינד.

ווער נאָך האָט דאָס עלנטע ייִדישע קינד מיט אזוי פיל האַרץ פאַרגעשטעלט, ווי יעקב דינעזאָן אין זײַנע ראָמאַנען און דערציילונגען?

*

אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז נישטאָ נאָך איין ייִדישער דערציילער, וועלכער זאָל פאַרשטעלן אין זײַנע ראָמאַנען און נאָוועלן אזוי פיל יתומים, שטיף-קינדער, שטיף-ברידער און שטיף-שוועסטערס, אזוי פיל „שטאַכמאַמעס“ און שטיף-טאַטעס. „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ פאַרפינצערט דאָס לעבן זײַן שטיף-שוועסטער ראָזע. אין „אבן נגף“ זײַנען די העלדן-קרבנות — יתומים: אזוי משהלע, ווי רחלע. אין „הערשעלע“ איז קודם מירעלע א יתומה. אין „יאָ-סעלע“ איז דאָס קינד א יתום נאָך איידער דער טאַטע שטאַרבט. אין „צוויי מאַ-מעס“ איז בעקע א יתומה גלײַך נאָכן געבוירן ווערן. „אַלטער“ איז די דראַמע פון ייִדישן ינגל, א יתום: מחמת דעם טאַטנס טויט ווערט ער א מלמדל, מחמת דעם זעלביקן טעם לאָזט ער זיך ריידן א שידוך און — קיין איין רגע לעבט ער נישט זײַן לעבן, נאָר ווייל ער איז א יתום.

דאָס, וואָס דינעזאָנען האָט אזוי געצויגן פאַרצושטעלן די דראַמע פון יתו-מים, נעמט זיך געוויס פון דעם, וואָס ער אַליין איז זייער יונג פאַריתומט גע-וואָרן. ער אַליין איז טאַקע ניט געבליבן אויף דער גאַס. מ'האָט אים אָבער גלײַך צוגענומען פון זײַן היים אין זשאַנער און איבערגעשיקט קיין מאַהילעוו ביים דניעפער. ער, הייסט עס, האָט אויך נישט געלעבט זײַן לעבן. דאָס קינד איז אין אים פאַרט געוואָרן פאַר דער צײַט אויס קינד. און נאָך איידער ער איז א יתום געוואָרן, האָט דער חדר אים געלאָזט פילן, אז א ינגל איז אין חדר געגליבן צו א יתום. והא ראייה:

„ — ווי האָט מען עס אזא האַרץ פון א טאָטער? ממש פון א טאָטער, אזוי א קליין קינד צו שלאָגן! — האָט דער טאַטע געשרייען — נאָר קיין גאָט אין האַרצן האָט איר נישט. איר מענט אינך פרום זײַן, איך גיב אָבער פאַר אזא פרוםקײט קיין שמעק טאַבאַק נישט! . . . וווּ איז דאָס געהערט געוואָרן, מען זאָל מאַכן א קינד ברוינע און בלויע צייכנס איבערן גאַנצן לײַבעלע; און מען זאָל נאָך האָבן אזא העזה צו קומען צום טאַטן פון קינד, פאַרלאַנגען אפּשר צו לאָזן

דאָס קינד ווייטער גיין אין חדר, דער תליון זאָל האָבן ווייטער וועמען צו שלאָגן! ... " (129).

יעקב דינעזאָן האָט געזען די מוראדיקע אָפגעשטאַנענקייט פון חדר, איי-בערהויפט וואָס שניך זיין מורה־דרדך, לערער, דערצייער. דאָס יינגעלע אין חדר — האָט ער געזען — איז אזוי אויסגעשמעלט אויף הפקרות, ווי דער יתום אין שטוב, אויף דער גאַס, אין דעם שלעכט־אַרנאָ-ניזירטן כלל־לעבן.

דינעזאָנס צושטיין צו די ערשטע יידישע קינדערהיימען און שפעטער צו די ערשטע יידישע פאָלקשולן דאַרף, בכּוּן, נישט זיין „אַן איבערראַשונג“, נאָר אַ קאָנ-סעקווענטע פאַרבינדונג. עס וואָלט גיכער באַדאַרפט זיין „אַן איבערראַשונג“, ווען דינעזאָן וואָלט יאָ געהאַט די מעגלעכקייט צו העלפן אַנטוויקלען יידישע פאָלקשולן — וווּ מיזאָל אויסבעטערן די פעלערן פון חדר און פון דער אומגע-רעכטער יידישער געזעלשאַפט — און ער וואָלט זיי נישט געהאַלפן ...

האָט דאָך יעקב דינעזאָן נאָך אין 1913 געשריבן צום „יידיש־נאַציאָנאַל־אַרבעטער־פאַרבאַנד“ אין ניו־יאָרק, לכּבוֹדן אַרויסגעבן אַ ריי ביכער און ביכלעך פון י. ל. פּרז, שלום עליכם, אַנ-סקי, שלום אַש א"א, ספּעציעל פאַר קינדער-ליטעראַטור: „איר, קינדער, ליבע, שיינע יידישע קינדער, איז זײַט אונדזער צו-קונפּט. זײַט ייִדן און זײַט שטאַלץ אויף אײַער ייִדישקײַט! לערנט ייִדיש און ייִדישקײַט, וועט איר איבערצײַגט ווערן, אַז איר מעגט מיט זיך שטאַלץ זײַן“ (130).

*

באַשערט געווען, אַז גראָד אין דער צײַט פון דער גרעסטער פאַרוואַרלאָזט־קײַט זאָל אויפקומען די נײַע ייִדישע פּאָלקשול. דאָס איז געווען אָנהײב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די ערשטע שול מיט ייִדישער אונטעריכט־שפּראַך אויף דער טעריטאָריע פון פּוילן, די אַקלאַסיקע פּאָלקשול „חינוך ילדים“, האָט גע-צאַנט: פון זיבן לערערס איז געבליבן נאָר איינער (131). דעמאָלט איז אין וואַרשע געוואָרן אַן אָנגעלאָזט פון היימלאָזע קינדער, טייל פון זיי — פון היימ-

(129) י. ד. — „עראינערונגען“, אין ווילנער יאָרבוך „דער פּונקט“, תרע"ב, קאָלום 159.

130 ייִנאַ"פּ, זאַמלבוך, 1910—1946, נ"י, ז' 370.

(131) ח. ש. קאָזאַן — „די געשיכטע פון ייִדישן שולוועזן אין אומאַפּ-הענגיקן פּוילן“, מעקסיקע 1947, ז' 21.

לאָזע עלטערן, אנדערע — יתומים און אזעלכע וואָס האָבן פאַרלוירן זייערע על-טערן אויף די וואַנדערונגען, בשעת די עוואַקואַציעס. דעמאָלט עפענען די אַנד-הענגערס פון ייִדישער דערציִונג אויף ייִדיש — דעס 23סטן מאָרץ 1915 — די ערשטע ייִדישע קינדערהיים (קינדערגאַרטן), וואָס איז געוואָרן דער פונדאַמענט פאַרן ייִדישן וועלטלעכן שולוועזן אין פּוילן. מיט דער צייט איז קלאָר געוואָרן, אז „בנים וויגעלע פון דער ייִדישוועלטלעכער שול זינען געשטאַנען: פון איין זייט די אַרבעטערשאַפט, פון דער צווייטער זייט י. 5. פרץ און יעקב דינעזאָן. די דאָזיקע צנויפפאַרונג איז נישט קיין צופעליקע. פון איין זייט איז די שול גע-ווען אָנגעלאָרן מיט ברויזנדיקער דרייסטקייט, מיט אַרנאַנישער באַהאַפּטנקייט פון סאַציאַליזם מיט נאַציאָנאַלער עקסיסמענץ, פון דער אַנדערער זייט — פּרציאַנישער גלויבן אין דער לעבנס־פעיקייט און לעבנסנייטיקייט, אין דער יום־טובדיקייט פון דער מאָדערנער ייִדישער קולטור" (132).

דאָס זינען די עקזאַקטע צוויי ווערטער: „לעבנסנייטיקייט" און „לעבנס־פעיקייט". דינעזאָן האָט, פונקט ווי פרץ, אין דעם געגלויבט. און ווי דאָס זאָל פאַר סקעפטיקערס אויסזען ווי „אין איבערראַשונג", האָט דינעזאָן אַרויסגעוויזן, חוץ גלויבן, הייליקע אמונה, אין דער לעבנסנייטיקייט און לעבנס־פעיקייט פון דער ייִדישער שול, אויך קוראַזש אַינצושטעלן זיך און קעמפן. דער שטילער דינעזאָן איז דערשינען ווי אַן ערשטקלאַסיקער פאַרטיזאַנער. „און ווירקלעך, במשך די יאָרן 1915—1919 איז דינעזאָן געוואָרן די צענטראַלע פיגור אין דער שולאַרבעט פון וואַרשע און שפעטער אויך פון פּוילן" (133).

*

די ערשטע קינדערהיים איז געגרינדעט געוואָרן פון אַ צענדלינג מענטשן. אין אַ קנאַפן חודש קוים נאָך דער עפענונג טרעפט אַ גרויס אומגליק: בני פרצן פלאַצט דאָס האַרץ, בעת ער שרײַבט אַ ליר פאַר דער קינדערהיים... פאַלט די גאַנצע אַרבעט אויף דינעזאָנען.
„סוף 1915. אין וואַרשע פונקציאָנירן שוין דריי קינדערהיימען אין דער

(132) שלמה מענדעלסאָן — „זײַן לעבן און שאַפן", נ"י 1949, „דאָס ייִדישע שולוועזן אין פּוילן", זי 235.

(133) ח. ש. קאַזדאַן — „פּון חדר און „שקאַלעס" ביז צישאַ (דאָס רוס־לענדישע ייִדנטום אין געראַנגל פאַר שול, שפּראַך, קולטור), מעק־טיקע 1956, „קולטור און הילף", זי 414.

יִיִדִישער שפראך. דינעזאָן איז זייער קוראטאָר. ער באַמיט זיך צו שאַפן די נייטיקע מיטלען. אַליין באַליבט און אַן אַרנינגייער אין ריכערע יִיִדישע הויזער, ציט דינעזאָן אַרײַן אָט די עלעמענטן אין דער הילפס־אַרבעט. אָבער די נויט אין שטאָט איז אומגעהייער גרויס. דינעזאָן איז ממש פאַרצווייפלט. שרייבט ער רירנדיק צו שלום אַשן, ער זאָל ווירקן אויף די אַמעריקאַנער אָרגאַניזאַציעס, זיי זאָלן נישט לאָזן די קינדערהיימען אונטערגיין. „אָט אַזוי איז אויף דעם שטילן, באַשיידענעם דינעזאָנען אויסגעפאַלן די גרויסע שליחות צו ווערן דער מלייך־יושר און שליח־ציבור פון דער נײַער שול־באַוועגונג. די שולן זײַנען געוואָרן אידיוישע, יִיִדישיסטישע; דאָס יִיִדישע בירגערטום האָט זיי נישט סובל געווען, און דינעזאָנען איז אויסגעקומען זיך צו שטעלן אין צענטער פון אָט־דעם איר־דייַשן קאַמף“.

זײַן קאַמף האָט זיך באַזונדער צעפלאַקערט, ווען די פּאָלקס־הילף־קאַנפּערענץ אין ניריאָרק האָט אויף שלום אַשם אינטערווענץ גלייך באַשטימט און אויבער־געשיקט קיין וואַרשע 20,000 דאָלער בפירוש „ענטשפּרעכנדיג די דינעזאָן־שולן“, אָבער אַזוי ווי דער פירער פון „הילפס־פאַראיין“ אין וואַרשע, פאַרבשטיין, צו וועמען דאָס געלט איז אָנגעקומען, איז געווען אַ קעגנער פון די פּאָלקשולן, האָט ער אויסבאַהאַלטן דעם דאָקומענט און „נישט דינעזאָנען, נישט וועמען פון זײַנע קינדערהיימען אַפילו נישט צו וויסן געגעבן וועגן דעם גאַנצן ענין“. אין דער זעלביקער צײַט פלעגט דינעזאָן לויפן צו אָט־דעם פירער „בעטן, אויב נישט בעטלען, בני אים הילף פאַר די קינדערהיימען“, אָבער „פאַרבשטיין האָט דינע־זאָנען קיין וואַרט נישט געזאָגט, אַז פאַר זײַנע קינדערהיימען איז אָנגעקומען געלט פון אַמעריקע“. ווען די מעשה איז באַקאַנט געוואָרן, איז ה. ד. נאָמבערג אַרויס מיט אַ פּלאַטיקן פּראָטעסט־אַרטיקל (אין „וואַרשעווער טאַגבלאַט“ פון 25סטן פעברואַר 1916). אין ניריאָרק האָבן אַרבעטער־טוערס פון „פּיפּעלס רעליף“ אויפגעהויבן אַ ליאַרעם; און אַזוי ווי דער „דזשאַינט“ האָט נישט גע־וואָלט פאַרריכטן די עווליה און זיך אַיַנשטעלן פאַר די פּאָלקשולן, האָבן די אַר־בעטער־פירערס זיך געפּעדערט און אויסגעלייגט 10,000 דאָלער, וואָס זיי האָבן איבערגעשיקט קיין וואַרשע, אָבער נישט צום פּרױערדיקן קאַמיטעט, נאָר אויף דריי נעמען, וועלכע האָבן געבילדעט דעם ווייטערדיקן שולן־קאַמיטעט: יעקב דינעזאָן (אין נאָמען פון די יִיִדישע שרייבערס), וולאַדימיר מעדעס („בונד“) און ישראל רייכמאַן („פּועליציון“). די ערשטע זיצונג פון דעם קאַמיטעט איז פאַר־געקומען דעם 7טן פעברואַר 1917 און „אַלס פאַרויזער און קאַסיר ווערט באַ־שטימט ה' דינעזאָן“. דער קאַמיטעט פלעגט אויך געוויינטלעך אָנגערופן ווערן: „דינעזאָן־קאַמיטעט“. פונקט ווי די שולן זײַנען גערופן געוואָרן: „דינעזאָן־

שולן". אזוי ביז יולי 1921, ווען עס איז געגרינדעט געוואָרן די „צענטראַלע ייִדישע שול־אָרגאַניזאַציע" (צישאַ).

דאָס איז נישט געווען קיין סתם כיבוד, וואָס מ'האָט צוגעטראָגן, נאָר אַ רע־זולטאַט פֿון אַן אומפאַרגלייכלעכער איבערגעגעבנקייט. אין יענע יאָרן, ווען ער האָט מער נישט געהאַט נעבן זיך פרצן, האָט ער אַפילו בשתיקה אויפגעהערט שרײַבן. „איך בין די לעצטע יאָרן — ענטפערט ער אויף אַ פאַרבעטונג מיטצוראַרבעטן אין זאַמלבוך געהייליקט דעם אָנדענק פֿון קדוש א. וויטער — אזוי ווייט אָפגערויסן פֿון מיין שרײַבטיש, אז איך האָב פשוט קיין צײַט און קיין כוח נישט זיך צוריקזעצן נעבן אים. מייע קינדערהיימען און שולן, און נאָך אַלערליי געזעלשאַפטלעכע ענינים, אַרויפגעוואָרפענע און אַליין אַרויפגעפאַלענע אויף מיר, נעמען צו נישט נאָר מיין צײַט, אָבער אויך מיין האַרץ און מוח, און דאָס שרײַבן, וואָס איך וויל און האָב נאָך צו שרײַבן, לייג איך אַלץ אָפֿ אויף שפּעטער, שפּע־טער, גלייך ווי איך וואָלט באמת זיכער זײַן, אז איך וועל נאָך לעבן און לעבן כלל הפחות גאַנצע מאה ועשרים שנה" (134).

אַנדערש האָט ער נישט געקענט: אויב זיך יאָ אָפגעבן, איז מיט לײַב און לעבן. ער האָט פֿינט געהאַט די געזעלשאַפטלעכע „פּאָלינאַמיע", וואָס אַ סך האָבן זייער לײַב, אַרומפּלעגנדיק און אַרומזשומענדיק, ווי די טאַגפֿליגן ...

*

עס איז אינטערעסאַנט, אז דינעזאָן האָט זיך קעגנגעשטעלט, מ'זאָל אָנרופן די ערשטע קינדערהיים מיט פרעסע נאָמען, ווי נאָר זײַן פֿרײַנד איז געשטאַרבן. „כל זמן — האָט ער געטענהט — איר עקסיסטענץ איז נישט געזיכערט, לאָמיר לאָזן צו רו פרצן, מען טאָר נישט קלאַפֿן אין פּוּשקע מיט פרצן" (135). פֿון אזא „קלאַפֿן אין פּוּשקע" וואָלט דאָך בכלל דער גאַנצער ענין געוואָרן פאַרנעפֿלט. סײַ די פּראָבלעם פֿון דער פּאָלקשול וואָלט בײַ טײל מענטשן געוואָרן אַ צומשעפּע־ניש, סײַ פּרײַז וואָלט בײַ אַנדערע באַדאַרפט ווערן מער חשוב נישט מיטן יחוס עצמו. ווי טײַער דינעזאָנען איז געווען די קינדערהיים, איז אים אָבער געווען נישט ווייניקער לײַב דער געדאַנק צו פאַראייביקן פרצן דורך זײַן לײַטעראַרישן שאַפֿן, דורכן מוזײ וואָס ער האָט פּלאַנירט, און ער האָט טאַקע געוואָלט פאַר־

(134) „לעבן", נ' 1, ווילנע 1920, „1911 דינעזאָנס לעצטע בריוו" (גע־שריבן צו מענדל עלק'1).

(135) ח. ש. קאַזדאַן — „1911 חדר און „שקאַלעס" ביז צישאַ", ז' 411.

זאָרנן די אלמנה פּרץ, זי זאָל קיינעם נישט פּאַלן צו לאַסט, אז עס זאָל דורך דעם, חס וחלילה, נישט געמינערט ווערן די חשיבות פון גרויסן דיכטער ... דינעזאָן, דער בעל־רחמים, האָט זיין רחמים־געפיל פּאַרבונדן מיט אידייען. „עס וואָלט געווען אַ טעות צו מיינען, אז דינעזאָן האָט געהאַט אין זינען נאָר די פּילאַנטראָפּישע זינט פון די קינדער־אינסטיטוציעס. זאָרגנדיק פּאַרן גוף פון קינד, האָט ער אויך געדענקט וועגן דער נשמה פון קינד און וועגן פּרצעס גייסט.“ אז פּרץ האָט געלעבט, האָט ער די פּראָגראַמאַטישע זינט פּאַר אים איבערגעלאָזט. אָבער אז זיין לעבנספּרינד איז מער נישט געווען, האָט ער אויך די דאָזיקע אַר־בעט איבערגענומען. און „דינעזאָן — שרײַבט אַ פּראָמינענטער שולפּירער און פּעדאַגאָג — איז געווען אַ גוטער מבין אויך אויף די לערערס און אויף די לערנ־ביכער. האָט אַ לערערן גערעדט אַ שלעכטן, נישט־נאַטירלעכן ייִדיש, נישט קיין פּאַלקסטימלעכן ייִדיש, האָט דינעזאָן שטאַרק מקפּיד געווען אויף דעם: איך בין איר מוחל איר פּעדאַגאָגיק, זאָל זי בעסער ריידן ייִדיש ווי איר סאַמע האָט גערעדט ... און נאָך ... די איצטיקע כּרעסטאַמאַטיעס טויגן נישט ... „אַ סך פון אונדז פּאַרשטייען נישט, אז אויך גייסטיק טאָר מען נישט שפּיזן די קינדער מיט מיסט! אַ פּערד דאַרף מען אויך געבן ריינע וואַסער!“ ... ער פּלעגט זיך שפּילן מיט די קינדער, אָפּטמאָל אַרײַנגיין אין ראָד, זיך נעמען פּאַר די הענט לעך, גיין מיט די קינדער אַ טאַנץ. ער האָט געדענקט דאָס קינד, וואָס איז נעכטן אומעטיק געווען, און אויב היינט איז עס שוין פּריילעך געוואָרן, איז עס בני אים געווען אַן אמתע שמחה“ (136).

יעקב דינעזאָן האָט דעם סענטימענטאַליזם און אידעאָליזם פון זײַנע ראָמאַנען אַריבערגעפירט אין די ייִדישע קינדערהיימען, ווי עס זײַנען געמאַכט געוואָרן די פּיאַנערישע עקספּערימענטן פּאַר די מאָדערנע ייִדישע פּאַלקשולן, באַשטראַלטע מיט י. ל. פּרצעס גייסט.

דינעזאן דער אפגעשאצטער און דער נישט-דערשאצטער

די מאמע צווישן אונזערע קלאסיקערס. — די מורא פאר אנאליז. — נישט אין פרעמדע זכותים: ווי איז דער אונטערצי? — דער גורל פון פאלקשרייבערס. — „דער מאדערנער לעזער“. — אלע חילוק זיין פרץ... — דאס שעמען זיך מיט פאלקס-ליטעראטור. — צענדלינגער יארן זיינען דורך דער קריטיק באעוולהט געווארן רייזען, רויזענבלאט, סעגאלאָוויטש. — די געשיכטע מיט אַקסענפעלדן און עטינגערן. — די רעוויזיע פון אַ טעות. — שלום עליכם און דינעזאן אין 1901 און 1913. — ש. ניגערס סכעמע פאר אַ פארטרעט. — דער אידעאלער פאלקשרייבער. — שטריכן צו דער קריטישער שאַצונג: אַלמי, קאַניג, מייזל, שווייד, בעל-מחשבות, ליטוואַקאָו, קאַצינע, אויסלענדער, דאַברושין, גאַטיש, קראַנץ. — אין אַ שווערער סביבה. — מעדעמס און רייזענס באַלייכטונגען: פון צוויי עקס-טרעמען. — מיט אמונה אין אַ וועלט פון אַחיות-עייגים. — די מזל-ברכה פון אליין שאַצן.

יעקב דינעזאן איז, אין אונטערצי, די מאמע צווישן די קלאסיקערס פון דער יידישער ליטעראטור און קולטור. אין כלל גענומען, נישט אַרײַנגייענדיק אין פרטים, דיסקוטירט קיינער נישט, אַז עס קומט אים אַן אַרט צווישן אונ-דזערע קלאסיקערס און פיאָנערן פון דער נייער יידישער שעפּערישקײַט. גײַט מען אָבער אַרײַן אין פרטים, פאַרוואָס עס קומט אים דאָס אַרט בײַ דער מזרח-וואַנט, קען מען הערן די קעגנזעצלעכסטע מײַנונגען וועגן זײַן ווערק און ווערט. טײַל מײַדן-אױס צו רײַדן וועגן זײַן באַדײַט פאַר דעם הײַנטיקן לײַענער. זײ דערמאָנען „הנאהבים והנעימים“ און „אבן ננח“ ווי באַלאַמירטע עקספּאַנאַטן פון דער יידישער ליטעראַטור אױף דער שװעל פון רענעסאַנס. און דאָס אײַנ-צײַקע בוך, וואָס ווערט רעקאַמענדירט צום לײַענען און לערנען, איז „יאָסעלע“ (איבערהויפּט דורך דער שול). ווינטער קומען אַלערלײַ זכּוּתים. קײַנעם פּאַלט נישט אײַן אַוועקצונעמען דינעזאָנען פון דער מזרח-וואַנט, נאָר בעיקר און ס'רוב נישט אין זכּוּת פון ליטעראַטור... עס ווערט אַרײַנגעגעבן אין נדן פּרצעס

זכות, אן אנדער מאָל — די ערשטע קינדערהיימען, און דאָ און דאָרט דערמאָנט מען זיין טרין דינען די יונגע ליטעראַטור... „עס איז אָפט דער איינדרוק, אז ער געהערט נישט צו דער ייִדישער ליטעראַטור, נאָר צו די ייִדישע ליטעראַטור... אנשטאָט צו זיין אַ כהן איז ער געוואָרן אַ שמש אין דעם „היכל“ פון דעם ייִדישן וואָרט... דער מאָדערנער לעזער, וועלכער קאָן שוין מער קיין הנאה נישט האָבן פון לייענען דינעזאָנס שריפטן, קאָן האָבן נוצן, שטודירנדיק זיי“ (137).

עס איז שוין אָבער די העכסטע צייט צו שטעלן די פראַגע: צי איז ווירקלעך „דער מאָדערנער לעזער“ דער באַגלייבטסטער געניסער? צי דאַרף דער געשמאַק און די מאָס, וואָס עס האָט „דער מאָדערנער לעזער“, טאַקע דינען ווי דער געשמאַק און די מאָס פאַר דעם ייִדישן שרײַבער? צי איז עס בכלל אַ טובה פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס „דער מאָדערנער לעזער“ איז געוואָרן איר קאַמפּאַס און צילברעט?

*

אז מען טראַכט זיך אַרײַן אין יעקב דינעזאָנס לעבן און שאַפן, מוז מען זיך דערטראַכטן צו דער פראַבלעם און גורל פון ייִדישע פּאָלקשרייַבערס אינעם 20סטן יאָרהונדערט.

פּאָלקשרייַבערין, וואָס איז באַטראַכט געוואָרן ווי אַ ברכה פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, האָט מען אָנגעהויבן באַנעמען ווי אַ „שארית הפליטה“ פון דער פרימיטיווער מאַסע, פון דעם 19טן יאָרהונדערט, פון פאַר מתן תורה... „דער מאָדערנער לעזער“ איז געוואָרן דאָס געצערטלעע קינד פאַר די מערסטע נײַציטיקע ייִדישע שרײַבערס.

אַלע ווילן זיין פּרײַז...

„דער מאָדערנער לעזער“ איז אזוי ווייט אַרײַן אין דער מאָדע פון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור, איז געוואָרן אזא יחסן, אז אויף אים קוקנדיק, כדי אים צו געווינען, האָט די ייִדישע קריטיק פאַרקוקט און כמעט ווי אינגאָריט אַ סך פון יענע ליטעראַרישע שאַפונגען, וואָס האָבן נישט אַפּעלירט צו דער פּײַנ-שמעקערישקײַט פון מאָדערנעם לייענער.

יעקב דינעזאָן איז צוליב דעם געפאַלן דער גרעסטער קרבן.

אונדזער קריטיק, מאַנסבילש געשטימט, ס'רוב מיטן כתב פון ישיבה-בחר-

(137) ש. ניגער — „יעקב דינעזאָן“, אין „ליטעראַרישע בלעטער“,

וואַרשע, 1011 אָקטאָבער 1929, נ' 284.

רים, האָט זיך פשוט אונטערנעשעמט מיטן דערציילער, וואָס האָט אזוי שטאַרק אויסגענומען בני פרויען... דערפאר דאַרף מען נישט איר דינעוואָנען זוכן די סיבה, הלמאי די אָנערקענונג אַרום אים האָט זיך אָפגענרענעצט אויף „יאָסעלע“: נישט דינעוואָן איר אין דעם שולדיק, נאָר די ייִדישע ליטעראַטור־קריטיק און ליר־טעראַטור־געשיכטע.

די טעאָריע, אַז די הויכע קוואַליטעט פון דער מאָדערנער ייִדישער ליטע־ראַטור איר בעסטער שומר, איר פון איין זייט אַ גרויסע סגולה פאַר איר אַנטוויקלונג; די דאָזיקע טעאָריע פירט אָבער, פון דער אַנדער זייט, צום גרינג־שאַצן דעם מאַסע־לייענער און די פּאָלקס־ליטעראַטור, אַ דאַנק וועלכע אונדזער וואַרטקונסט האָט באַוווֹן אויפצושטייגן, כאָטש נאָך פון קלייניקע קרייזן פאַר־שטאַנען, אָבער אָפט, נישט פאַרשטאַנענערהייט, אַרומגערינגלט מיט התלהבות פון דער פּאָלקס־מאַסע.

*

אונדזער קריטיק, אויפגעקומען אויף דער שוועל פון 20סטן יאָרהונדערט, איז אזוי פאַרכאַפט געוואָרן פון וואַרט־פּקחות און קונסט־מכשפים, אַז זי האָט אָפט ממש זיך געשעמט אומצוקוקן אויף עכטע פּאָלקשריבערס, וועלכע פּאַנגען די הערצער פון דער מאַסע מיט כשרע מיטלען.

נאַטירלעך, אַז די קריטיק האָט נישט געהאַט בדעה צו שעדיקן די פּאָלקס־ליטעראַטור; מיטן פאַרזען די פּאָלקשריבערס איז זי בלויז אויסן געווען צו פאַרבעסערן די דאָליע פון דער אינטעליגענץ, הייבן דעם ניוואָ פון דער ייִדישער וואַרטקונסט און אויסטרעטן אַ שליאַך פאַר וואַרטמיַיַסטערס, וועלכע קענען נישט בדרך כלל אויסשטעלן אויף אַ מאַסע. דאָס איז יושרדיק. עס איז אָבער גלייַכצייטיק באַגאַנגען געוואָרן איין עוולה נאָך דער אַנדערער קעגן גרויסע פּאָלקשריבערס.

יעקב דינעוואָן איז נישט דער איינציקער אין דער ייִדישער ליטעראַטור, וועלכער איז פון אונדזער קריטיק באַעוולהט געוואָרן. דאָס האָט בלי שום ספק אויף אים אזוי געווירקט, אַז אפילו ווען ער האָט ווייטער געשריבן, האָט ער זיך מיט זיין שרייבן אויסבאהאַלטן — געשריבן און אַרטינגעלייגט אין שופלאַך... פאַר זיך! אין פּרצעס ד' אמות האָט מען שוין געקוקט אויף מעטערלינקן, באַר־לער...

אזוי איז צענדלינגער יאָרן באַעוולהט געוואָרן פון אונדזער קריטיק אַכרהם רייזען.

אזוי איז אויך צענדלינגער יאָרן מינימיזירט געוואָרן זוסאַן סענאַלאָוויטש,
כאָטש עס איז געווען באַקאַנט, אַז ער איז געווען דער געלייענטסטער ראָמאַניסט
אין פּוילן.

און אפילו דער מאָדערנער ה. רויזנבלאַט האָט טייער באַצאָלט פאַר זײַן
פאַרליבטקײַט אין פּאָלקסטימלעכע מאָטיוון.

בײַ אַזאַ באַצױנונג, וואָס איז אינגעשטעלט געוואָרן, איז נישט שײַך געווען
„אויסצוגראַפֿן“ און ברענגען פאַר דער עפנטלעכקייט די ווערק פון דעם כאָטש
דייַטנדיקן ייִדישן ראָמאַניסט ישׂראַל אַקסענפּעלד (1868—1780).

און עס איז ממש אַ ווונדער, וואָס עס האָט אָנגעהויבן לעבן דער זאַפטיקער
שרײַבער פון משלים, עפּיגראַמען און קאָמעדיעס, שלמה עטינגער (1856—1803).
קען זײַן, אַז מ'האַט אים אויפגעדעקט און שפּעטער אויסגעפאַרשט גיכער ווי
אַלץ אַ דאַנק די קוריאָזן אין זײַן לעבן און אַרום זײַנע יורשים...

יעקב דינעזאָן, וועלכער האָט פאַר אומצײליקע געהאַט עלנבויגנס, נאָר
נישט פאַר זיך, איז טאַקע אומגערעכט אַוועקגעשטויסן געוואָרן. און אויב
מ'רופט אָן זײַן נאָמען בנשימה אחת מיט די נעמען פון אונדזערע קלאַסיקערס
און גראַנדיעזע פּיאַנערן-ווערק, האָבן טאַקע אײַניקע דעם אַינדרוק, אַז דאָס איז
נישט צוליב אים גופא, נאָר ווייל ער האָט זיך אַרײַנגערינגלט אין דער גילדענער
קײט פון אונדזערע ראַשונים.

פון דעם טעות, וואָס איז נוגע אַ סך נעמען און ווערק, דאַרפן מיר זײַ
באַפּרײַען.

*

„נאָך מײַן מײנונג קומט אויס — האָט שלום עליכם געשריבן צו דינעזאָן
נען, נאָכן איבערבּעטן זיך, אין 1901 — אַז איר זײַט צו אַן ערלעכער מאַן;
איר האָט באַדאַרפט געבוירן ווערען אַדער פּרױער מיט אַ יאָר 50, אַדער שפּעטער
מיט אַ הונדערט (אויב מיר וועלן גלײַבן, אַז מיר גײַען אין דער עטיק פּאַר-
ווערטס)... וואָס זענט איר אַזאַ עניו! — האָט צו אים שלום עליכם טענות
אין אַ שפּעטערדיקן בריוו, אין 1902 — איר זענט דאָך עפעס בײַ אונדז פון די
חלוצים, אײַנער נאָמען איז דינעזאָן, און קײן צוויי דינעזאָנס האָט נישט אונדזער
אַרעמע יונגע פּאָלקס-ליטעראַטור“ (138).

דאָס האָט ש״ע געוואָלט זיך דערוויסן, ווען מ'וואָלט געקאַנט פּײַערן די-
נעזאָנס אַ יוביליי, און דינעזאָן האָט אים נישט געוואָלט אויסזאָגן דעם סוד...

(138) „ייִוואָבֿלעסער“, ווילנע 1932, ב' 3, זײ 350—352.

מיט אזעלכע הייסע געפילן פון ליבשאפט האָט דינעזאָן געענטפערט שלום עליכמען, ווען ער איז געווען שווער קראַנק, אין 1913. דינעזאָן שרייבט צו אים: „געדענקט־זשע, זעט וואָס גיכער פולקאָם געזונט צו ווערן. — און דינעזאָן באַ־ ווייזט זיך ווידער מיט זיין „שוואַכקייט“ צו איניציאַטיוועס — עס האַלט ביים געבוירן ווערן בני מיר אַ פּלאַן. מיר, דאָס איז טײַטש: איר, פּרײַז און אײך, זאָלן מיר פּאַרן קײן ארץ־ישׂראל, אַ קוק טאָן און אַ דערצייל טאָן פון דאָרט אַלץ, וואָס מיר וועלן מיט אונדזערע אויגן דאָרט זען בהוש און מיטן האַרצן דורכפילן, טרעטנדיק אויף דער ערד, פון וועלכער מיר שטאַמען, אין וועלכער עס זײַנען באַהאַלטן אַלע אונדזערע גײַסטיקע וואַרצלען, און צו וועלכער אונדזערע תפילות און האַפענונגען זײַנען געווענדט. . . טאָ זײַט־זשע בעסער געזונט, כאַטש מיר און פּרײַז צוליב“ (139).

די דאָזיקע האַרציקע צונויפגעבונדנקייט איז נישט קיין הוילער צופאַל. פאַראַן אין דער דאָזיקער ליבשאפט אַזאַ שותפותדיקער קערן און וואַרצל, וואָס האָט זיי צונויפגעהאַלטן. דער דאָזיקער קשר הייסט: ייִדישע ליטעראַטור — אונדזער נשמה, אונדזער גורל.

*

עס איז דערפאַר אומגעהייער־וויכטיק און טרעפלעך, וואָס ש. ניגער האָט סינטעטיזירט צו דינעזאָנס 10טער יאַרצײַט: „יעקב דינעזאָן וואָרט אויף אַ פּער־ קינסטלער, וואָס זאָל מאַלן זײַן אינעווייניקסטן פּאַרטערט. ער וואָרט אויף אײַ־ נעם, וואָס זאָל נישט מײַנען, אַז ער קען אים אָפּפּערן מיט אַ פּאַך אײַנפּאַכע שטריכן, אָדער יוצא־זײַן מיט אַ גראַטעסק־ליניע. דינעזאָן איז גאָר נישט געווען אַזוי פּראַקטי און פשוט, ווי אַ סך גלײַבן. ער האָט נאָר אויסגעזען אַזוי, נאָר פון אויבנאויף אײַ ער געווען אַ „אַלט קינד“, ווי עס זאָגן אײַניקע מיט סײַח־ פּאַטיע, אָדער „אַ נישט־דערוואַקסענער“, ווי אַנדערע חזקן. ער איז געווען אַ סך מער, ווי דאָס, הגם דאָס איז ער אויך געווען. דערמאָנט זיך: ער איז געווען אַ תלמיד פון איניק־מאיר דיק און אַ חבר פון יצחק לייבוש פּרײַז — איז אָט די סתירה אַליין נישט גענוג צו ווייזן, אַז ער איז גאָר נישט געווען אַזאַ גלאַטער מענטש? דיק און פּרײַז — דאָס זײַנען דאָך צוויי וועלטן. דיק איז די אַלמע — פּרײַז די מאַדערנע ייִדישע וועלט. דיק איז דער פּאַלקסמענטש, דער פּרימיטיוו;

(139) „אלע ווערק פון שלום עליכס“, נ"י 1919, „אַ וואָך מיט י. ל.

פּרײַז“, ז' 73.

פּרץ — די אינטעליגענציע, די קאָמפּליצירטקייט ... ווי אזוי איז עס מעגלעך געווען, אז דער זעלביקער יעקב דינעזאָן, וואָס אין זײַן שרײַבן האָט ער פּאַר ערפּערט דעם מוסר־עלעמענט פּון דער אַמאָליקער השכלה־באוועגונג, זאָל מיט אַנדערע מעשים זײַנע העלפּן אויפהײבן זיך דעם פּאַטער פּון דער מאָדערנער ייִדישער לײטעראַטור? ... דינעזאָן איז נישט געווען אזא אײנפאַכער כאַראַקטער, ווי אַ סך מײנען ... ער איז אויך נישט געווען אזא עניו, אזא באַנטשע שווינג, ווי עס האָט זיך געקאָנט דוכטן. ער איז, פּאַרקערט, געווען זײער אַמ־ביציעז. אָט האָט איר אַ כאַראַקטעריסטישן פּאַקט. ווען די באַצײונג פּון דעם לע־זער־עולם אָדער די באַצײונג פּון די קאָלעגן־שרײַבערס האָט אים נישט צופּרידנ־געשטעלט, האָט ער ... אויף זײַן אײגנאַרטיקן שטײגער פּראָטעסטירט. ער האָט אויפּגעהערט צו פּאַרעפּוסלעכע זײנע ווערק" (140).

דאָס דאָזיקע דריבניקע יידעלע — וואָס איז גרוי געוואָרן פּאַר דער צײַט, געווען אײנגעשרומפּן, געגאַנגען שטיל, „ווי אין זאָקן“, אָפּט געבויגן פּון זאָרגן, און האָט ער געשמייכלט, איז זײַן שמייכלע געווען אומבאַהאַלפּן, און נאָר ווען ער איז בײַ פּרצן געשטאַנען האָט די שכינה אויף אים גערוט, ווי בײַ אַ מאַמע וואָס איז גליקלעך קוקנדיק אויף איר ווּגנדער־קינד — איז אין תּוך געווען אַ געזונטער פּאָלקסמענטש, אין תּוך געהאַט אַ פעסטן כאַראַקטער, אין תּוך אויפ־געהיט געזונטע פּרינציפּן פּון אַן אײדעלן משכיל, מאָדערניזירט דורך די נאַ־ציאָנאַלע אידעאַלן פּון אָנהײב 20סטן יאָרהונדערט. ער איז געווען דער אידעאַ־לער פּאָלקשרײַבער, וואָס האָט געגעבן אַ בײַשפּיל פּון אַן אידעאַלן מענטשן. אויסגעמיטן פּרום, נישט געוואָלט זיך אַרויסשטעלן. אָבער שטענדיק גרייט גע־ווען צו טאָן, וואָס קען ברענגען נוצן פאַרן כלל, אין די ראַמען פּון זײַנע שרײַ־בער־אינטערעסן.

דינעזאָן האָט אָבער נישט געהאַט אַרום זיך קײן סביבה. פּונקט ווי פּרץ האָט זי נישט געהאַט. „שטענדיק אין צענטער פּון דער זיך שאַפּנדיקער ייִדישער לײטעראַטור, כמעט פּון דער גאַנצער נײַער ייִדישער קולטור — איז פּרץ געווען שרעקלעך עלנט ... האָט פּרץ נישט געהאַט קײן סביבה, נישט געפּילט קײן באַרן אונטער די פּיס, אַלץ האָט זיך געפּונען אין אַ כאַאָטישן צושטאַנד, נישט רײַף, נישט אָרגאַניזירט, גרייט פּאַרשטערט צו ווערן, צו פּאַרשווינדן" (141).

טאָ וואָס־זשע איז דער חידוש, וואָס דינעזאָן איז פאַרוקט געוואָרן אין אַ ווינקל?

(140) „יעקב דינעזאָן“, ל"ב 1929, ני 284.
 (141) ש. אַג־סקי — „זכרונות, זוי 165—166.

„מוז מען זיך דערמאָנען אין דער גרויסער עוולח, וואָס אונדזער ליטעראַטור־קריטיק איז באַגאַנגען און באַגייט לנגי די פּיאָנערן פון גרויסן ייִדישן ראָד־מאַן ... ספּעקטאַר און דינעזאַן ... דינעזאַנס ראָמאַנען זײַנען פּול מיט אייִדעלע, נעבעכדיקע מענטשן ... יתומים, עלנטע, וואָס רופן אַרויס רחמנות און טרערן; אפילו זײַנע רשעים האַלטן זיך קוים אויף די פּיס ... דאָך ... ווער דערמאָנט זיי, אַטרי צוויי גרויסע שריפטשטעלערס? נישט מען פּראַוועט זייערע יאַרצײַטן, נישט ס'איז דאָ אַ מאַנאַגראַפּיע וועגן זיי. כּסדר די דרײַ: מענדעלע מוכר ספרים, שלום עליכם און י. ל. פּרץ. די דרײַ ריזן פּאַרדינען אַלע מאָנר־מענטן אין אונדזער ליטעראַטור. אָבער — ספּעקטאַר און דינעזאַן — פּאַרדינען זיכער נישט אַזוי פּאַרשוויגן צו ווערן“ (142).

דינעזאַן האָט געהאַט השגה. נישט אין איין פּראַגע האָט ער אַ סך ווײַ טער געגרייכט ווי אַנדערע גרויסע, און גרעסערע, שרײַבערס פון זײַן צײַט. אַז ער האָט גערעדט וועגן דער שעפּערישקײַט אין ייִדיש, האָט ער זיך ניט באַגרע־נעצט (ווי אַנדערע) אויף שרײַבערס פון זײַן אַרום, נאָר זיך פּאַררופן אפילו אויף אַליה בחור און זײַן „בבא“. ווי אומגערעכט ער איז געווען אין 1888, אַנערקענט מען, „אַז די קריטיק דינעזאַנס איבער מענדעלען איז איינע פון די אינטערעסאַנטסטע, זיך און צײַט אַנטפּלעקנדיקע, אין אונדזער ליטעראַטור“ (143). ער האָט נאָך אין קאַיאָר דערזען פּרצעס גראַנדיאָזיטעט און זיך פאַר איר אײַנגעשטעלט קעגן שלום עליכם קיבעץ און דוד פּרוישמאַנס חוזק (144). ווען ס'האָט געוואָלט אַרויסגעבן צו פּרצעס ערשטן יוביליי זײַנע געזאַמלטע שריפטן, האָט זיי אפילו פּרץ נישט געהאַט, „אָבער דינעזאַן האָט אומדערמירלעך גע־זאַמלט, האָט אַ יאָר נאָכאַנאַנד געזוכט אין פּאַרגעסענע ייִדישע זאַמליכער, האָט געבלעטערט אין זשורנאַלן און צײַטונגען מיט אָפּגעבליאַקעוועטע אותיות, האָט צוזאַמענגעלייגט שורה צו שרה, בלעטל צו בלעטל“ (145). נאָר אַ מענטש פון אַ ווײַטן קוק האָט בײַם אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט געקענט אַזוי ברייט באַנעמען ווערטן און ווערק. נאָר מיטן באַווסטזײַן, מיט דער אַמביציע און מיט אַמונה איז מעגלעך געווען צו זײַן אַזוי פּאַרעקשנט — אַליין.

„י. דינעזאַן איז דער אָפּטימיסט אין אונדזער ייִדישער ליטעראַטור ... ער

142 א. אַלמי — „מאָמענטן פון אַ לעבן“, ב"א 1948, זײ 178—179.

143 לעאָ קעגל — „פּאָלק און ליטעראַטור“, לאַנדאָן 1947, זײ 44.

144 נחמן מײזל — „פּרץ און שלום עליכם“, אין „פּילאָלאָגישע

שריפטן“ פון יײוואָ, ווילנע 1926, ב' 1, זײ 268—269.

145 מאָרק שווייד — „טריסט מײן פּאָלק“, נײ 1955, זײ 238.

איז כמעט דער איינציקער, וועלכער האָט ליב די מענטשן, וועלכע ער שילדערט אין זײַנע ראָמאַנען ... און ער איז בטוח, אַז דאָס גוטע וועט שטענדיק מנצח זײַן" (146). אַזוי דערשײַנט ער אין זײַנע ראָמאַנען און דערצײלונגען; אַזוי דערשײַנט ער אין זײַנע טױזנטער און טױזנטער בריוו ... „אין יעקב דינעזאָנס שאַפונגען קרײַזן זיך איבער די וועגן, וואָס פירן פון א. מ. דיקן און שאַמערן, זיי פאַרקירצן דעם ווייטערדיקן מהלך צו מענדעלען און שלום עליכמען" (147). דער דאָזיקער וועג איז נישט פאַרשאַטן. אויך הײַנט איז ער דאָ. אַ מאַסע לײַעך נערס זוכט אויך הײַנט, אויף דעם דאָזיקן וועג, אירע שרײַבערס. אַ געזונטע מאַסע און ערלעכע שרײַבערס. און אַז נישט קיין „מאָדערנע" — דאַרפן מיר זיי נישט האָבן? דאַרפן מיר זיי פאַרלירן?

*

אַרײַנטראַכטנדיק זיך, קען אַפילו דער שבמאָדערנער קומען צום אויספיר: „אַט דער דאָזיקער שוואַכער דינעזאָן, דער רך־לֵב מיט אַ ווייכערשער נשמה — ער האָט עס פאַרמאָגט דעם אמתן, דעם „סטאַביליזירטן" פּאָלקסערדיט. ער איז געווען דער אמתער פּאָלקשרײַבער. נישט די גאָס האָט אים געלעזן, נאָר טאַקע, דאָס פּאָלע. פּרומע מאַמעס, פאַרחלומטע טעכטער, בערדיקע טאַמעס — משפּ־חותווייז האָט מען אים געלעזן ... מיצקעוויטש האָט געבענקט נאָך דעם — די נעזאָן האָט עס דערגרייכט ... צוויי אמתע פּאָלקשרײַבערס האָבן מיר געהאַט: דינעזאָן און שלום עליכם. עס פּאַלט קיינעם נישט אײַן די דאָזיקע צוויי שריפט־שטעלערס אַוועקשטעלן אויף אײַן ברעט. דאָך איז עס אַזוי: אין דעם הויפט־טאָן פון זייער אַרטיזם זײַנען זיי קעגנזעצלעך־ענלעך. דינעזאָן איז דער בעל־בִּיחַ און שלום עליכם דער לץ. ביידע ווירקן מיט דעם זעלביקן טעאַטראַלישן מיטל, ביידע קײַטשן זיי דאָס פנים פון פּאָלק און צווינגען אים מיטצושפּילן. דער ער־שטער — צום געוויינ, דער צווייטער — צום געלעכטער. שליסט נישט אויס די טענטימענטאַליטעט פון דער קונסט. עכטע סענטימענטאַליטעט איז פונקט אַזוי באַרעכטיקט, ווי עכטער הומאָר. ביידע מיטלען זײַנען פרימיטיווע ווירקונגס־מיטלען ... איר וועט זיך פונקט אַזוי נאַטירלעך צעוויינען בײַ דינעזאָנען, ווי נאַטירלעך איר צעלאַכט זיך בײַ שלום עליכם. דאָס פּאָלק האָט פּײַנט צו פאַר־בלייבן גלייכגילטיק ... צי וואָלט נישט געווען אַ וועג, אַ מעגלעכקײַט, אַריבער־

(146) בעל־מחשבות — „געקליבענע שריפטן", בי 1, ז' 116.

(147) מ. ליטוואַקאָוו — „א' אומרו", בי 2, מאַסקווע 1926.

צווארפן דעם קערן פון אינדיווידועלן העכערן אמת, דעם קערן פון קונסט, אריי-
בער די קעפ פון פינשמעקערס אין שמאָלן אָדער ברייטערן לעזער־קרייז — די
רעקט צו די אמת, צו אינטוּטיווע געשוואַרענע ריכטערס, דירעקט צום
פאָלק? " (148).

דאָס איז נישט בלויז אַן אויסגעמוחטע שאַלה. געווינען דעם לייענער איז
נישט קיין קלייניקייט. „איינציקע שרניבערס... קערן זיך אום צוריק צו די טענ-
דענצן און מעטאָדן פון אייניק־מאיר דיק און יעקב דינעזאָן. וועלן זיי און זייערע
לעזערס אפשר ווידער אַ מאָל געפינען נוצן און חן אין דעם נאַיוון ראָ-
מאַן? " (149).

*

און אוודאי ברענגט דינעזאָן נוצן און האָט חן בני יענע שרניבערס, וועלכע
זוכן אין ליטעראַטור שטאַף פאַר סאַציאַלע רעגונגען. „דער שוואַרצער יונגער-
מאַנטשיק" איז אַ טיפישער פאַרשטייער פון מענדעלעס „קנופיע"־פאַרשויונג...
דער מאַסע־לייענער פון די 70ער יאָרן האָט געהאַט דאָס פולע רעכט צו זען אין
דינעזאָנס ראָמאַן אַ ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער פראַגראַם, מיט וועלכער
מענדעלעס „ריכטונג" איז געקומען אין דער ליטעראַטור. ס'איז דעריבער קיין
ווגנדער נישט, וואָס אָט דער לייענער האָט באַשאַנקען דינעזאָנען מיט דער זעל-
בער סימפּאַטיע, וועלכע ער, דער מאַסע־לייענער, האָט דעמאָלט נישט איין מאָל
דעמאָנסטרירט אין זײַן באַצײַונג צו מענדעלעס ווערק" (150). דערפאַר האָט אַ
רעוואָלוציאַנערער קריטיקער, בנייַם איינרייסן מיטן עבר, זיך אויסגעדריקט: „די
ידישע סענטימענטאַלע ליטעראַטור איז, ווי יעדע סענטימענטאַלע ליטעראַטור
— אַן עכט־לעזערישע, אַ געברויכערישע פאַרעם־אַנטפּלעקונג... די דינעזאָן-
שאַפונג האָט איינגעזאַפּט אין זיך די בריוונשטעלערישע קולטור... דינעזאָנס
„צאינה וראינה" ש פאַרהיימישט וואָרט האָט מײַן אָפּגעשפּיגלט די עלעמענטאַרע

148) אַלטער קאַציווע — „דאָס פראַבלעם — „דינעזאָן", אין „ליטי
בלעטער", וואַרשע 1924, נ' 22.

149) ש. ניגער — „פּוּפּזיק יאָר נאָך יעקב דינעזאָנס „שוואַרצער יונג
גערמאַנטשיק", אין „די צוקונפֿט", נ"י 1928, נ' 5.

150) נ. אויסלענדער — „מענדעלעס מיטגייער אין די 60ער—70ער
יאָרן", אין „מענדעלע און זײַן צײַט", חלוכה־פּאַרלאַג, דער
עמעס", מאַסקווע 1940, ז' 115.

זיטלעך־משפחהדיקע געפיל־באדערפענישן פון יענע באדייטנדיקע לעזערישע סרייזן, וואָס האָבן אים געגעבן, אייגנטלעך, פארטיקן סענטימענטאַלן שטאַף" (151). דער סך־הכל: „דער השכל־הקאמף, וואָס איז בני אַזוינע שרייבערס ווי מענדלע און לינעצקי געווען אַ פארביס־קאָנסעקווענטער, איז בני דינעזאַנען געווען: קאָמפּראָמיס" (152).

דער קאָמפּראָמיס איז געווען, נישט מחמת שוואַכקייט, ווי אַ סך מיינען, נאָר גראַד צוליב מענטשלעכער פעסטקייט און חשיבות.

*

„אינמיטן פון דעם קליינלעכן טומל פון לעבן, אינמיטן פון דעם רוישיקן ליטעראַטור־וועלט, וואָס איז נאָך מער שריינדיק, ליאַרעמדיק און חוצפהדיק, ווי דער גאַנצער רעשט, איז ער געבליבן שטיל, ריין און אידל. אַ ווייטע טויב צווישן די שוואַרצע קראַען און אַנגעבלאָזענע פאַלשע פאַוועס" (153). דאָס איז די באַראַקטעריסטיק פון אַ מענטשן, וועלכער האָט יעקב דינעזאַנען אַ צייט לאַנג געקענט פון טאַג־טעגלעכער צוזאַמענאַרבעט און וועלכער איז נאָר נישט געווען גרינג אויף לויבן. איז נישט מער ווי נאַטירלעך, אַז אַן עקזאַלטירטער, סענטיר־מענטאַלער מענטש, וואָס האָט יאָ ליב צו שענקען קאָמפּלימענטן, זאָל בניס דער־מאָנען דינעזאַנעס האַרציקע קאַרעספּאַנדענץ זאָגן: „פון כל טוב... האַפּענונג־גען... טרייסטווערטער... סתם קלוגע רייד... פול מיט גוטמוטיקע אינפאַלן, פול מיט האַרציקן הומאָר... באַקומען פון דינעזאַנען אין פאַרלויף פון אַ קור־צער צייט דרייסיק פאַסטקאַרטלעך... אייניקע פון זיי האָב איך געקענט אויף אויסווייניק... ער האָט געשריבן מיט התלהבות" (154).

151) י. דאָברושין — „געדאַנקענגאַנג", קיעוו 1922, קאַפּי אין „אי־

דישע ליטעראַטור", קיעוו 1928, זי 151.

152) מיכאל נאַטיש — „עלעמענטן פון דינעזאַנס פערזענלעכקייט",

אַרטיפּיר אין „אַ יאָר אַרבעט אין דער אַספּיראַנטור" ביים יוואָ,

ווילנע 1937, זי 31. מענדל עלקין, ביבליאָטעקאַר פון יוואָ אין ניר

יאָרק, האָט מיר אינפּאָרט (1956.9.11), אַז צווישן די אָפּגעראַ־

טוועטע מאַטעריאַלן געפינט זיך נאַטישעס כתב־יד, לערך 500

זייטן, „אַעשריבן אויף שטיקלעך און ברעקלעך פאַפּיר".

153) וו. מעדעס — „פון מײַן נאַטי־בונד", וואַרשע 1929, זי 129.

154) אַברהם רייזען — „עפּיאָדן פון מײַן לעבן", וווילנע 1929, 10טער

טייל, זיי 29—32.

צענדלינגער טויזנטער בריוו — טויבן — האָט דינעזאָן צעשיקט איבער דער וועלט. אַ סך פון זיי האָבן שרײַבערס און קולטור־טוערס אַרײַנגעזעצט אַ נייע נשמה.

„א ייד, וואָס קען העברעיִש און שרײַבט זשאַרגאָן — האָט דינעזאָן גער זאָגט אין 1907 אין זײַנעם אַ בריוו צו פיליפ קראַנצן — איז אַמאָל פאַררעכנט געוועזן ערגער ווי געשמדט“ און דערפאַר „איז נאָר דאָ איין געזעץ, איין פריינד ציפּ אין אונזער צײַט: נאָר שטאַרק צו זײַן (155). אויב עס איז ריכטיק, וואָס פיליפ קראַנץ האָט דערציילט, אין זײַן סעריע אַרטיקלען, וועגן „יונגערמאַנטיק“, אַז „לױט דינעזאָנס ווערטער האָט זיך דער דאָזיקער ראָמאַן פאַרקויפט אין 200 טויזנט עקזעמפּליאַרן אין משך פון עטלעכע יאָר צײַט“ (156), האָט מען טאַקע באַדאַרפט זײַן דער גרעסטער גבור, אַז מען זאָל נאָך אַזאַ פאַנטאַסטישן דערפאַלג אָפּמאַכן בײַ זיך מער זיך נישט צו דרוקן, און האַלטן וואָרט 13 יאָר! ...

*

יעקב דינעזאָן איז ווײַט נישט געווען קיין מהיכי תיתיניק, אויב ער האָט אין 1907 געשריבן, באַצײענדיק זיך צום שטיִלן „הערשעלעם לידער“: „די טבע פון ייִדישע שרײַבער איז — וואָס זאָלן מיר דאָ לייקענען — אַ סך לאַרס און געפילדער... מען זאָל מײַנען עס דונערט, און דער עולם, דער תּם זאָל גלײַך אַ ברכה מאַכן: עושה מעשה בראשית אָדער שכחו וגבורתו מלא עולם“ (157). ער האָט געהאַט קוראַזש אָנצושרײַבן „שמשון שלמה מיט זײַנע פּערד“, וואָס פאַר אַזאַ דערציילונג איז מען אין צאָרטישן רוסלאַנד געווען אײַנגעשטעלט מיט לעבן (158).

(155) משה שטאַרקמאַן — „פיליפ קראַנצס ליטעראַרישע באַגעגענישן“, אין „פּילאָלאָגישע שריפטן“, 3טער באַנד, ווילנע 1929, זײ 70—72.

(156) ד"ז, זײ 68.

(157) „ביכער־וועלט“, וואַרשע 1922, נײ 3, „פון יעקב דינעזאָן צו יצחק קאַצענעלסאָן“.

(158) „דיזע מערקווירדיגע פּעריאָדע — זאָגט זיך אין דער הקדמה צו דער נײַ אויסגאַבע, אין 1909 — האָט אויף געקאָכט גאַנץ רוסי לאַנד... און מען כאַפט דאָס וויאַ מצה־וואַסערי“.

און ער — וועלכער האָט אזוי שטאַרק געזוכט די פּרײַנדשאַפט פון אַלע
 ייִדישע שרײַבערס — האָט זיך נישט געפילט געשטערט אָנצושרײַבן די מעשה
 וועגן ר' לייבעלע דעם ווינהענדלער, וואָס איז אַ משל און אַ נמשל אויף יענעם
 סאַרט פון דערפּאָלגריכער שרײַבער, בני וועלכער די שרײַבערס זײַנען גע-
 גליכן צום הענדלער, וואָס האָט בסך־הכל איין מין אָרעמען וויין, אָבער פאַרן
 עולם, הייסט עס, פאַרמאָגט ער אַלע מינים וויינען פון דער וועלט — נישטאָ קיין
 זאַך, וואָס זאָל בני אים נישט זײַן: פּאָנטאַק, באָרדאָ, מאָדערנע, כרמל־וויין...
 אָבער דער אמתער אמת: „עס איז נאָר דאָ אמונה, אַ פעסטע אמונה אין זיך,
 אין פעסל, און אין יענעמס עס־הארצות... אמונה איז זיך, אמונה אין טינ-
 טער, אמונה אין עס־הארצות פון לעזער, וואָס ווייסט נישט די נפּקארמינה צווישן
 פּאָנטאַק, באָרדאָ, כערעס, מאָדערע און טאַקאיער... ווי קאָן מען אזוינס, פלעג
 איך זיך פרעגן, אָן אחיזת־עינים? ... מען טאָר אַ רגע אין ספק נישט זײַן, אַז
 יענער, וואָס טרינקט דעם וויין, אָדער דער וואָס לייענט די ליטעראַטור, איז אַ
 מבין אויף די זאַכן: וואָס איז וויין און וואָס איז ליטעראַטור...“ (159).

יעקב דינעזאָן האָט געטרויט דעם לייענער. דאַרף דער לייענער באַרעכטיקן
 דעם צוטרוי: אַלײַן שאַצן און אָפּשאַצן.

(159) „אחיזת־עינים“ („זכרונות און בילדער“), זײ 209—210.

נ ע מ ע ן - ר ע ג י ס ט ע ר

- הערשעלע — 128.
 וואַלקענשטיין, ד. — 23.
 טרוגס, י. י. — 105, 102.
 יהוּאָש — 58.
 לוריע, נ. — 23.
 ליטוואַקאָוו, א. — 125.
 לייליענבלום — 31.
 לינעצקי, יואל — 7, 39, 127.
 לעבענזאָן, אָדום הכהן — 22.
 לעווי, ישראל — 42, 45.
 לעווין, גרשון — 100, 102.
 מוקדוני, א. — 95, 96, 101.
 מיניזל, נחמן — 44, 53, 57, 71.
 124, 104, 73.
 מיצקעוויטש — 125.
 מעדעם, וולאדימיר — 115, 127.
 מעטערלינק — 120.
 מענדעלסאָן, שלמה — 114.
 מענדעלע מוכר ספרים — 7, 24, 33.
 47—54, 124, 126, 127.
 נאַטיש, מיכאל — 127.
 נאַמבערג, ה. ד. — 106, 110, 115.
 ניגער, שמואל — 11, 12, 14, 15.
 126, 122, 119, 70, 24.
 סאַקאַלאָוו, נחום — 19.
 סלאָנימסקי, היימדעליג — 31.
 סמאַלענסקי, פרץ — 16, 31, 32.
 48.
 אויסלענדער, נ. — 23, 126.
 אליה בחור — 52, 124.
 אלמי, א. — 124.
 אַנסקי — 28, 29, 96, 103, 107.
 123, 113.
 אַקסעלראָד — 30.
 אַקסענפעלד, ישראל — 121.
 אַש, שלום — 113, 115.
 באדלער — 120.
 בוכבינדער — 56.
 בעל מחשבות — 8, 125.
 בערגשטיין — 18.
 גאַלדפּאַדען, אברהם — 72, 73.
 גאַרדאָן, מיכל — 14.
 גלאַזערמאַן, שמואל — 68.
 גרעץ, היינריך — 18, 45, 46, 48.
 51.
 דאַברושין, י. — 127.
 דובנאָוו, שמעון — 15, 30, 34, 47.
 53, 52.
 דיק, אייזיק-מאיר — 16, 22, 48.
 126, 125, 122, 49.
 הורוויץ — 30.
 הורעוויטש, באַדאַנע — 9, 10, 21.
 22.
 הירש, באַראָן — 71.
 הירשביין, פרץ — 28, 95, 101.
 102.
 הירשקאָן, צבי — 102.

- קאדראן, ה. ש. — 113, 114, 116, 117
 קאציונע, אלטער — 126
 קאצענעלסאן, יצחק — 128
 קעניג, לעף — 124
 קראנץ, פיליפ — 128
 ראבאק, א. א. — 99
 ראזשאנסקי, שמואל — 70
 ראם, אלמנה והאחים — 9, 11, 22, 24
 רוזענבלאט, ה. — 121
 ריב"ל — 7
 ריזען, אברהם — 120, 127
 ריזען, זלמן — 23, 76
 ריכמאן, ישראל — 115
 שאליט, משה — 107
 שאצקי, יעקב — 99
 שווייד, מארק — 124
 שולמאן, קלמן — 22
 שור — 30
 שטארקמאן, משה — 128
 שלום עליכם — 34, 41, 43-47, 49
 51-54, 56, 69, 96, 98-100, 104
 113, 121, 122, 125
 שמ"ר — 30, 56, 125
 סענאלאווויטש, זוסמאן — 121
 ספעטאך, מרדכי — 47, 51, 52, 124
 סקאמאראווסקי, שלמה — 45, 46
 עטינגער, שלמה — 121
 עליאשעוו, אייזיק — 18
 עלקין, מענדל — 111, 116, 127
 פאט, יעקב — 110
 פרץ, י. ל. — 8, 12, 15, 16, 18, 19, 34, 47, 53-57, 69, 70-75, 78, 95-110, 113, 114, 116-120, 122, 123, 124
 פרידלאקס, ר. — 104, 107
 פאלק, דוד — 71
 פארבשטיין — 115
 פיינענאָן — 24
 פיינבערג, דוד — 71
 פין, שמואל-יוסף — 22
 פיינינבערג, עזרא — 23
 פרישמאן, דוד — 96, 99, 124
 צוקערמאן, אלעזר — 23
 ציטראן, ש. ל. — 11, 22, 23, 31, 32, 43, 56, 98, 106
 צעדערבוים, אלעקסאנדער — 42
 קאנאנאוווסקי, אפרים — 103

*

SAMUEL ROLLANSKY

Jacob Dineson

ENTRE LOS CLASICOS
DE LA LITERATURA JUDIA

*

CONFEDERACION PRO CULTURA JUDIA

Buenos Aires

1 9 5 6

Este libro se terminó de imprimir en Noviembre de 1956 en la
Imprenta "GRAFICON" N. Zielony, Buenos Aires, Pasteur 356 (al fondo) - T. E. 48-8960